

12-річна школа
нова програма

МАЙСТЕР-КЛАС

В. В. ПАРАЩИЧ

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

ПЛАНІ-КОНСПЕКТИ

ДЛЯ ШКІЛ З РОСІЙСЬКОЮ МОВОЮ НАВЧАННЯ

6 КЛАС

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

До посібника **БЕЗКОШТОВНО** додається
календарно-тематичне планування

6

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

МАЙСТЕР-КЛАС

12-річна школа
нова програма

МАЙСТЕР-КЛАС

В. В. ПАРАЩИЧ

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

ПЛАНІ-КОНСПЕКТИ

ДЛЯ ШКІЛ З РОСІЙСЬКОЮ МОВОЮ НАВЧАННЯ

6 КЛАС

ПОСІБНИК МІСТИТЬ:

- календарне планування
- конспекти уроків
- завдання для тематичного оцінювання
- цікаві нетрадиційні завдання

ВЕСТА

До посібника **БЕЗКОШТОВНО** додається
календарно-тематичне планування

ББК 74.268.3(4Укр)
П66

Видано за ліцензією ТОВ Видавництво «Ранок»

Паращич В. В.
П66 Українська література. 6 клас: Плани-конспекти уроків.— Х.: Веста: Видавництво «Ранок», 2006.— 272 с.
ISBN 966-08-1124-1.

Видання містить розробки уроків для 6 класу за програмою «Українська література» для 12-річної школи з російською мовою навчання. Система уроків відтворює розроблену й успішно апробовану автором систему розвитку читацьких здібностей школярів, їх літературно-творчих схильностей.

Призначено для вчителів української літератури шкіл з російською мовою навчання.

ББК 74.268.3(4Укр)

Навчально-методичне видання
Серія «На допомогу вчителю»

ПАРАЩИЧ Валентина В'ячеславівна

**Українська література
6 клас**

Плани-конспекти уроків
(Для шкіл з українською мовою навчання)

Редактор *Г. В. Доніна*, технічний редактор *В. І. Труфен*, коректор *Л. О. Жадан*
Код Ф2865У. Підписано до друку 04.08.2006. Формат 60x84/16. Папір друкарський.
Гарнітура Шкільна. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 15,86.

ТОВ «Веста». Свідоцтво ДК №2540 від 26.06.2006.
61064 Харків, вул. Бакуніна, 8-А.

Адреса редакції: 61145 Харків, вул. Космічна, 21а.
Тел. (057) 719-48-65, тел./факс (057) 719-58-67.

Для листів: 61045 Харків, а/с 3355. E-mail: office@ranok.kharkov.ua

З питань реалізації звертатися за тел.: у Харкові — (057) 712-91-46, 712-91-47;

Києві — (044) 495-14-53, 417-20-80; Донецьку — (062) 304-67-02;

Житомирі — (0412) 41-27-95; Дніпропетровську — (0562) 43-46-95;

Львові — (032) 233-53-39; Сімферополі — (0652) 22-33-03;

Тернополі — (0352) 26-86-94, 53-32-01.

E-mail: commerce@ranok.kharkov.ua

«Книга поштою»: 61045 Харків, а/с 3355. Тел. (057) 717-74-55.

E-mail: pochta@ranok.kharkov.ua

www.ranok.com.ua

© В. В. Паращич, 2006

ISBN 966-08-1124-1

© ТОВ Видавництво «Ранок», 2006

ДО ЧИТАЧІВ

Сучасні діти читають мало, особливо «за власними інтересами». Людина, котра мало читає, не тільки погано володіє технікою читання, вона не вміє слухати, викладати власні думки, що призводить до особистісних проблем, які з часом позначаються на професійній діяльності і впливають на вибір життєвого шляху.

Як вивчати літературу, аби читання стало улюбленим заняттям дітей, духовною потребою? Як розвивати читацькі здібності школяра і його літературно-творчі схильності? Ці складні питання неодноразово поставали перед автором пропонованого посібника.

Звичайно, школа і вчитель не всесильні. Але єдине, що ми в змозі зробити — серйозно, професійно вчити дітей, навчати їхнє серце й розум, формувати художню інтуїцію й читацький смак вчасно. Автор пропонує вчителям-словесникам один із можливих варіантів уроків української літератури у 6 класі.

Цей посібник — для вчителів загальноосвітніх шкіл, які працюватимуть за програмою із української літератури для 12-річної школи з українською мовою навчання. Структура посібника визначена структурою і змістом означеної програми, враховано уроки розвитку зв'язного мовлення, виразного читання, позакласного читання та тематичного оцінювання. Докладно розроблені уроки не виключають особистої творчості вчителя: для когось цей посібник стане у пригоді, щоб зробити перші кроки на шляху оволодіння педагогічною майстерністю, комусь, можливо, здадуться цікавими запропоновані методи та прийоми опрацювання навчального матеріалу, хтось використає матеріал для реалізації власних творчих задумів.

Ми пропонуємо словеснику не окремі уроки і не механічне їх поєднання, а систему літературних занять у 6 класі. Усвідомлюючи важливість формування літературознавчих навичок, автор не забував головного завдання пропедевтичного блоку вивчення літератури — формування активного читача. Тому структура уроків передбачає умови вільного обміну думками, вираження свого власного ставлення до обговорюваних тем, а відтак у посібнику чимало бесід, проблемних запитань, які спонукають школярів до роздумів, залучають до уважного, вдумливого читання тексту.

Від того, наскільки цікаво і змістовно пройнуть уроки української літератури у 6 класі, залежатиме не тільки інтерес до цього предмета у подальшому: уроки літератури у 6 класі — це ще один крок на шляху подолання малочитання, це рідкісна можливість допомогти дитині обрати духовні життєві орієнтири.

В. В. Паращич

КАЛЕНДАРНЕ ПЛАНУВАННЯ

70 годин на рік, 2 уроки на тиждень

Номер уроку	Тема	Дата
1	Календарно-обрядові пісні весняного циклу. Веснянка «Весняночка-паняночка»	
2	Календарно-обрядові пісні літнього циклу. «Пісенька житнього віночка»	
3	Календарно-обрядові пісні зимового циклу. «Ой хто, хто Миколая любить», «Добрий вечір тобі, пане господарю!», «Щедрик, щедрик, щедрівочка»	
4	Виразне читання віршів напам'ять	
5	П Чубинський, М. Вербицький. «Ще не вмерла України і слава, і воля...»	
6	П Чубинський, М. Вербицький «Ще не вмерла України...»	
7	Богдан Лепкий «Журавлі» («Видиш, брате мій...»)	
8	Крокує осінь золота... Виразне читання пісні Б Лепкого «Журавлі»	
9	А Чайковський. «В Острозькій школі» (з роману «Сагайдачний»)	
10	Тематичне оцінювання	
11	М. Вінграновський. «Грім»	
12	М. Вінграновський. «Що робить сонце уночі»	

Номер уроку	Тема	Дата
13	М. Вінграновський. «Гусенятко»	
14	М. Вінграновський. «Гусенятко»	
15	М. Вінграновський. «Первінка»	
16	Л Глібов. «Вовк і кіт», «Щука»	
17	Виразне читання байок Л Глібова напам'ять	
18	Л Глібов. Акрівірші «Хто вона?», «Що за птиця?»	
19	Л Глібов. «Журба»	
20	Степан Руданський. Співомовки. «Вовки»	
21	С Руданський. «Козак і король», «Запорожці у короля»	
22	С Руданський. «Окуляри»	
23	Тематичне оцінювання	
24	Я Щоголів. «Листопад»	
25	Виразне читання напам'ять поезії Я Щоголіва «Листопад»	
26	С Черкасенко. «Маленький горбань»	
27	С Черкасенко. «Маленький горбань»	
28	С Черкасенко. «Маленький горбань»	

Номер уроку	Тема	Дата
29	С Черкасенко. «Маленький горбань». Краса зовнішня і внутрішня, душевна	
30	М. Вороний. «Євшан-зілля»	
31	М. Вороний. «Євшан-зілля»	
32	М. Вороний. «Євшан-зілля». Роздуми про сучасність	
33	Б-І Антонич. «Різдво», «Коляда»	
34	Тематичне оцінювання	
35	О Олесь. «Печенізька облога Києва»	
36	О Олесь. «Печенізька облога Києва»	
37	О Олесь. «Метелиця чи дівчина»	
38	Дніпрова Чайка. «Дівчина-чайка»	
39	Дніпрова Чайка. «Морське серце»	
40	Дніпрова Чайка. Поезії в прозі. Особливості жанру	
41	М. Рильський. «Пісні»	
42	М. Рильський. «Поради», «Ознаки весни»	
43	М. Рильський. Поезії. Віршові розміри: ямб, хорей	
44	Природа у творах українських поетів	

Номер уроку	Тема	Дата
45	Тематичне оцінювання	
46	В Кава. «Пиріжок з калиною»	
47	В Кава. «Пиріжок з калиною»	
48	Остап Вишня. «Перший диктант»	
49	Остап Вишня. «Як ми колись учились»	
50	Остап Вишня. Засоби зображення комічного	
51	В Нестайко. «Тореадори з Васюківки»	
52	В Нестайко. «Тореадори з Васюківки»	
53	В Нестайко. «Тореадори з Васюківки»	
54	В Нестайко. «Тореадори з Васюківки». Поняття про повість	
55— 56	В Нестайко. «Тореадори з Васюківки» (інші, позапрограмні розділи)	
57	Тематичне оцінювання	
58	І Калинець. «Писанки»	
59	І Калинець. «Писанки»	
60	«Поетична вітальня». І Калинець. Цикл «Дивосвіт»: «Стежечка», «Блискавка», «Веселка»	
61	Я Стельмах. «Химера лісового озера, або Митькозавр з Юрківки»	

Номер уроку	Тема	Дата
62	Я Стельмах. «Химера лісового озера, або Микитькозавр з Юрківки»	
63	Я Стельмах «Химера лісового озера, або Микитькозавр з Юрківки»	
64	Я Стельмах. «Химера лісового озера...»	
65	Т Шевченко. «Тече вода з-під явора»	
66	Т Шевченко. «Тече вода з-під явора». Виразне читання вірша напам'ять	
67	К Малицька. «Чом, чом, чом, земле моя»	
68	Тематичне оцінювання	
69— 70	Література рідного краю (за індивідуальними планами)	

УРОК № 1

Тема:	Календарно-обрядові пісні весняного циклу. Веснянка «Весняночка-паняночка».
Мета:	ознайомити учнів з українськими народними піснями та їх видами, різновидами й видами календарно-обрядових пісень; виховувати повагу до народних звичаїв і традицій, естетичні смаки.
Обладнання:	збірники народних пісень, календарно-обрядової поезії, ілюстрації до них; зображення музичних інструментів — ліри, кобзи, бандури; портрети найвідоміших народних співців; аудіозаписи сучасних обробок народних пісень; ляльки — Олесь Кмітливець, козак Мамай (постійно присутні на уроці).
Теорія літератури:	народні пісні, їх види; календарно-обрядові пісні, веснянки.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Художню літературу називають підручником життя. І це не даремно. Адже, читаючи книжки, ми знайомимося з різними землями і народами, мандруємо подумки в минуле і в майбутнє, глибше розуміємо сучасне. Ми разом із героями переживаємо їхні пригоди, вболіваємо за них, радіємо й сумуємо разом із ними, висловлюємо справедливий осуд негативних явищ. За допомогою художніх творів ми не лише пізнаємо світ і себе в ньому, а й виховуємо в собі кращі риси характеру, вчимося добру й справедливості.

Сьогодні ми розпочинаємо вивчення одного з найцікавіших предметів — українську літературу.

III. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПИТАННЯ

Інструктаж щодо роботи в зошитах, з довідковими виданнями тощо.

Учитель розповідає учням про вимоги до ведення зошитів, роботу з літературознавчим словничком.

У цей словничок будуть записуватися основні відомості з теорії літератури (це можуть бути дві перші або останні сторінки в зошиті, загорнуті навпіл досередини чи окремий зошит, записник).

До кожної теми бажаючи можуть зробити ілюстрації, які теж оцінюватимуться.

При підготовці до уроків з української літератури часто буде необхідна довідкова література, виникатиме потреба користуватися інформацією інших джерел (Інтернету тощо).

IV. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Слово вчителя.

Кожна художня література починалася з фольклору — усної народної творчості. З давніх-давен люди відображали красу навколишнього світу, різні явища людського життя, свої мрії та сподівання у міфах, легендах, переказах, казках, прислів'ях, загадках, піснях.

Український народ вважається дуже поетичним, співочим. Навіть існує легенда — «Про дівчину-Україну, яку Господь обдарував піснею». (Див. Додаток 1 до уроку 1.)

Народна пісня — невеликий усний віршований твір, що співається.

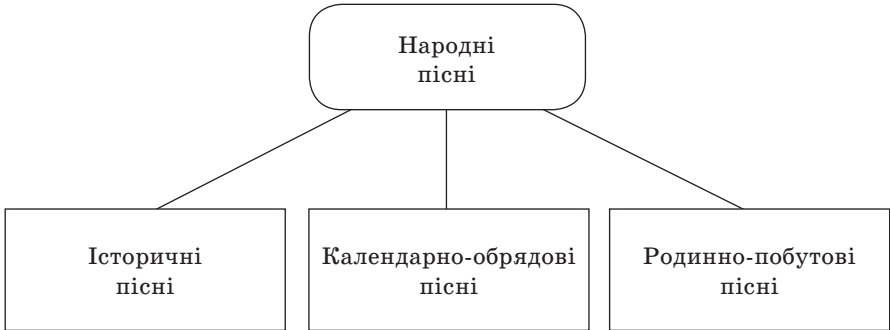
(Учні роблять запис до літературознавчого словничка.)

Особливості народних пісень:

- вираження почуттів, переживань, настроїв, роздумів;
- стисле повідомлення про обставини, які їх викликали, елементи описів;
- висока поетичність мови;
- відповідність мелодії словесному тексту;
- віршована форма;
- малий обсяг;
- одночасне виникнення слів і мелодії;
- усне поширення;
- варіативність тексту і мелодії.

Записано понад 300 тисяч українських народних пісень — чи не найбільше в світі. Українські народні пісні в давнину виконувалися лірниками, кобзарями, бандуристами. (Учитель демонструє відповідний ілюстративний матеріал.)

Народні пісні бувають різних видів:

Сучасні композитори, виконавці охоче звертаються до народних пісень, обробляють їх, пристосовуючи до нових музичних інструментів. І звучать прекрасні мелодії, слова з глибоким поетичним змістом, чаруючи душі і серця слухачів.

2. Прослуховування аудіозаписів сучасних обробок народних пісень та літературних пісень, що стали народними.
3. Слово вчителя.

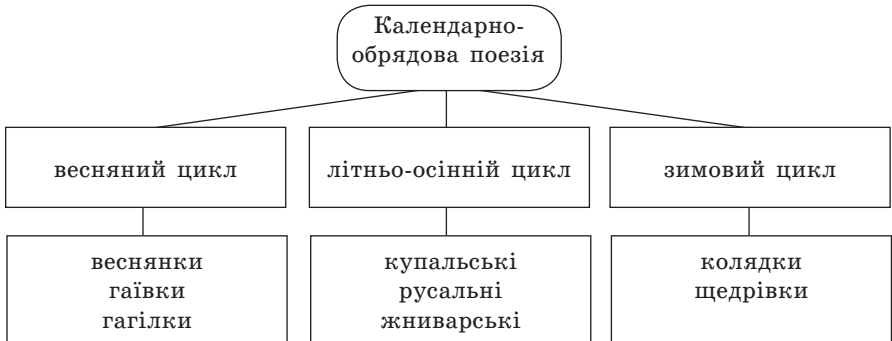
На сьогоднішньому уроці ми поговоримо про найдавніший вид українських народних пісень — календарно-обрядові.

Календарно-обрядові пісні — це пісні, що виконуються під час обрядів, пов'язаних із сезонними подіями хліборобського календаря.

(Учні роблять запис до літературознавчого словничка.)

Усе життя українського народу було пов'язане з хліборобською працею. Від урожаю залежав добробут і навіть доля селян. Наші предки вірили в магічну силу слова й ритуальних дій, тому й намагалися обрядами й піснями, що їх супроводять, поліпшити умови свого існування. «Чим далі у старовину, тим звичніша і міцніша віра у здатність слова однією своєю появою творити те, що ним означено», — писав видатний учений-мовознавець О. Потебня. Особливо прикметною рисою найдавніших зразків календарно-обрядової поезії є імітування трудових процесів (оранки, сіяння, жнив, догляду за худобою відповідно до календаря природи), злитність слова і рухів.

Тому календарно-обрядові пісні поділяють на цикли — весняний, літньо-осінній та зимовий, які у свою чергу мають такі види:

Люди завжди з нетерпінням очікували весни, пробудження природи, адже в цей час розквітають квіти, виростають трави, худоба йде на випас, можна знайти щось їстівне і для людини. Цієї пори закладаються основи майбутнього врожаю. Вважалося, що весну приносять з вірію на крилах птахи. Якщо зима затягувалася, то її закликали веснянками. Діти бігали по селу з пчивом у вигляді жайворонків, кличучи весну, дівчата виходили в гай, на луки, водили хороводи й теж закликали весну.

4. Виразне читання веснянки «Весняночка-паняночка».
5. Евристична бесіда та виконання завдань.
 - 1) В якому образі постає перед нами весна, чому саме в такому?
 - 2) Який процес праці відтворюється у пісні? Знайдіть і напишіть відповідні дієслова.
 - 3) Поясніть значення слів «оснують», «витчуть», «побілять». (Якщо учні стикаються з труднощами, це робить учитель.)
 - 4) Про яких птахів йдеться? Чому саме про них?
 - 5) Яких лугових пташок ви знаєте?
 - 6) Про що свідчать такі форми слів, як «весняночка-паняночка», «садочку», «пеньочку»?
 - 7) Що за художній засіб ужитий у пісні — «білії (лебеді)»? Яка його роль у творі?
6. Визначення головної думки. (Застосовується метод «Мозкова атака».)

Учні доходять висновку, що весна, як і люди, взимку не відпочивала, а працювала — готувала одяг. І всі навкруги теж трудяться — ворони, сороки, лебеді, лугові пташки.

7. Виразне читання інших веснянок.

Учитель або учні виразно читають веснянки «Ой весна, весна — днем красна», «Ой виходьте, дівчата», «Скочила коза з воза», «Дівчаточка-вороб'ята» та ін. (*Див. Додаток 2 до уроку 1.*)

8. Обмін враженнями щодо прочитаного, пояснення незнайомих слів.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Слово вчителя.

Як і в минулому році, з нами разом працюватимуть Олесь Кмітливець та козак Мамай. Вони перевірятимуть, чи уважними були ви на уроці, наскільки добре засвоїли навчальний матеріал.

Виконуючи їхні цікаві, незвичайні завдання, ви доведете свою кмітливість та розумність.

2. Гра «Знайди правильну відповідь».

Олесь Кмітливець і козак Мамай роздивлялися по класові — як ви піросли, подорослішали, хто новенький з'явився — і неухажно слухали, про що розповідалося на уроці. Тепер сперечаються між собою. Допоможіть їм розв'язати суперечку.

(Учні можуть давати відповіді у письмовій формі, тоді кожна правильна відповідь оцінюється в 1 бал; можна зробити взаємоперевірку або залучити учнів-асистентів, котрі під керівництвом учителя оцінять роботи.)

- 1) Художню літературу називають підручником життя чи підручником народознавства? (Підручником життя.)
- 2) Художня література потрібна тільки для розваги чи й для серйозних речей — пізнання світу, виховання? (Для серйозних речей.)
- 3) Фольклор — це легенди, казки, пісні чи романи, повісті, вірші? (Легенди, казки, пісні.)
- 4) Дівчина-Україна з легенди плакала тому, що спізнилася на роздачу талантів, чи тому, що страждала її рідна земля? (Бо страждала її рідна земля.)
- 5) Народні пісні за видами бувають історичними, календарно-обрядовими та родинно-побутовими чи історичними, календарно-побутовими та родинно-обрядовими? (Історичними, календарно-обрядовими та родинно-побутовими.)
- 6) Тексти народних пісень збереглися лише в давніх книгах і тепер не використовуються? (Вони використовуються сучасними співаками в обробці.)

- 7) Календарно-обрядовими називаються пісні, що вміщені в календарях? (Ні, вони пов'язані з хліборобським календарем.)
- 8) Календарно-обрядові пісні поділяються на чотири цикли? (Ні, вони поділяються на три цикли.)
- 9) Давні предки вірили в силу слова чи в силу праці? (В силу слова.)
- 10) У творі «Весняночка-паняночка» весна зимувала в дуплі старої верби чи в садочку на пеньочку? (У садочку на пеньочку.)
- 11) Весна у творі «Весняночка-паняночка» — вередлива ледарювата дівчина чи володарка зоопарку, любителька птахів, а може, працювита господиня? (Працювита господиня.)
- 12) Головна думка твору «Весняночка-паняночка» — уславлення весни, її працювитості чи заклик берегти природу? (Уславлення весни, її працювитості.)

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ.

Вивчити напам'ять веснянку «Весняночка-паняночка»; підготувати інсценівки й ілюстрації до вивченої теми.

Додаток 1 до уроку 1

Народна легенда про дівчину-Україну, яку Господь обдарував піснею

Якось Господь Бог вирішив наділити дітей світу талантами. Французи вибрали елегантність і красу, угорці — любов до господарювання, німці — дисципліну і порядок, росіяни — владність, поляки — здатність до торгівлі, італійці одержали хист до музики... Обдарувавши всіх, підвівся Господь Бог зі святого трону і раптом побачив у куточку дівчину. Вона була боса, одягнута у вишиванку, руса коса переплетена синьою стрічкою, на голові мала вінок із червоної калини.

— Хто ти? Чого плачеш? — запитав Господь.

— Я — Україна, а плачу, бо стогне моя земля від пролитої крові і пожеж. Сини мої на чужині, на чужій роботі, вороги знуцаються з удів та сиріт, у своїй хаті немає правди й волі.

— Чого ж ти не підійшла до мене раніше? Я всі таланти роздав. Як же допомогти тобі?

Дівчина хотіла вже йти, та Господь Бог, піднявши правицю, зупинив її.

— Є у мене неоціненний дар, який уславить тебе на цілий світ. Це — пісня.

Узяла дівчина-Україна дарунок і міцно притиснула його до серця. Поклонилася низенько Всевишньому і з ясним обличчям і вірою понесла пісню в народ.

Додаток 2 до уроку 1

Ой весна, весна — днем красна

Ой весна, весна — днем красна,

Що ж ти, весно, принесла?

— Принесла я вам літечко,

Ще й рожевую квіточку,

Хай вродиться житечко,

Ще й озимая пшениця,

І усякая пашниця.

Весна красна,

Що ж ти нам принесла?

— Коробочку з веретенцями,

А скринечку з червінцями,

Старим дідам по кийочку,

Старим бабам по серпочку,

Малим дітям по яблучку,

А хлопчатам по батожку.

Ой весна, весна — днем красна,

Що ж ти нам, весно, принесла?

— Принесла я вам літечко

Ще й запашне зіллячко,

А вам, дівчата, по вінку

З хрещатого барвінку,

А вам, парубки, по кийку —

Гоніте товар на гірку,

А вам, бабусі по ціпку —

Попід хатами ходити,

Малих діточок глядіти.

Ой весна, весна, ти красна,

Що ти, весно красна, нам принесла?

— Принесла я вам літечко,

Ще й запашненьке зіллячко,

Ще й зеленую травицю,

І холодную водицю.

Принесла я вам ягнятко

Ще й маленькеє телятко.

Ой виходьте, дівчата

Ой виходьте, дівчата,
Та в сей вечір на вулицю
Весну красну стрічати,
Весну красну вітати.

Будем весну стрічати
Та віночки сплітати,
А віночки сплетемо,
Хороводом підемо.

Скочила коза з воза

Скочила коза з воза,
Крикнула до сторожа:
— Стороже, стороженьку,
Подай ми сокироньку,
Полоночку рубати,
Гагівки добувати.
Як гагівки добудем,
Радуватися будем.

Дівчаточка-вороб'ята

Дівчаточка-вороб'ята,
Радьмося
Та виходім на травицю —
Граймося!
Та виходім на травицю —
В добрий час.
Нема таких співаночок,
Як у нас!

Весняночко-паняночко

— Весняночко-паняночко,
Де ти зимувала?
— У садочку на пеньочку
Пряла на сорочку.
А ворони оснують,
А сороки витчуть,
А білії лебеді
Ще побілять на воді,
А лугові пташки
Пошиють рубашки.

Орел поле виорав

Орел поле виорав, (2)
Пшеницю засіяв, (2)
Крильцками зволочив, (2)
Дрібний дощик примочив. (2)
На пшеницю урожай, (2)
А дівонькам коровай, (2)
Молодицям на крохмаль. (2)

Орел поле виорав (2)
Ще й вівсиком засіяв, (2)
Крильцками зволочив, (2)
Дрібний дощик примочив. (2)
На вівсисько урожай, (2)
А парубкам коровай, (2)
Старим бабам на крохмаль. (2)

Віл бушує

Віл бушує,
Весну чує,
Не бушуй, воле,
Бо поїдемо в поле,
Поля орати,
Хліба пахати.

А вже весна,

А вже красна

А вже весна, а вже красна,
Із стріх вода капле. (3)
Молодому козаченьку
Мандрівочка пахне. (3)
Помандрував козаченько
З Лубен у Прилуки, (3)
За ним іде дівчинонька,
Здіймаючи руки. (3)
Помандрував козаченько
У чистее поле, (3)
За ним іде дівчинонька:
— Вернися, соколе. (3)
— Не вернися, забарюся,
Гордуеш ти мною, (3)
Буде твоє гордування
Все перед тобою... (3)

УРОК № 2

Тема:	Календарно-обрядові пісні літнього циклу. «Пісенька житнього віночка».
Мета:	ознайомити учнів із календарно-обрядовими піснями літнього циклу; розвивати навички виразного читання, аналізу купальських, жниварських пісень; виховувати повагу до людської праці, хліба, звичаїв і традицій українців.
Обладнання:	збірки народних пісень, ілюстрації до пісень літнього циклу, матеріали про хліб, збірники прислів'їв.
Теорія літератури:	народні пісні, їх види; календарно-обрядові пісні, жниварські, купальські пісні.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Перевірка домашнього завдання.

- 1) Розповідь про народні пісні, їх види, виконавців.
- 2) Класифікація календарно-обрядової поезії, розповідь про пісні весняного циклу та пов'язані з ними обряди.
- 3) Виразне читання й аналіз веснянки «Весняночка-паняночка».
- 4) Огляд ілюстрацій.
- 5) Заслуховування діалогів Зими — Весни, показ підготовлених учнями інсценівок.

IV. ФОРМУВАННЯ І ВДОСКОНАЛЕННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Повідомлення учня про русальні та петрівочні пісні, виразне читання.
(Див. Додаток 1 до уроку 2.)
2. Повідомлення учня про купальські пісні, виразне читання.
(Див. Додаток 2 до уроку 2.)
3. Повідомлення учня про жниварські пісні, виразне читання.
(Див. Додаток 3 до уроку 2.)

4. Виразне читання «Пісеньки житнього віночка».

5. Аналіз пісні.

- 1) До якого виду, циклу належить твір, з яких деталей це зрозуміло?
- 2) Яка тема та головна думка пісні?
- 3) Які художні засоби використовуються у «Пісенці»?
- 4) Який настрій даної календарно-обрядової пісні?

6. Евристична бесіда.

— Як ви думаєте, що залишилося у нашому сучасному житті від тих давніх жнивварських пісень та пов'язаних із ними обрядів? (Пошана до хліборобської праці, до хліба.)

7. Інтерактивні вправи (робота в групах).

1 - ша група пригадує прислів'я, пов'язані з хлібом (або вибирає їх зі збірників прислів'їв) (*див. Додаток 4 до уроку 2*).

2 - га група знаходить у збірках поезії про хліб, вчиться їх виразно читати (*див. Додаток 5 до уроку 2*).

3 - тя група (складається з учнів, що мають творчі здібності) створює власні вірші, загадки, етюди (твори-мініатюри) про хліб, хліборобську працю.

4 - та група підбирає народні прикмети, пов'язані з працею хліборобів.

5 - та група (художники) робить ілюстрації до теми.

(Усі матеріали можна оформити у вигляді стінгазети.)

8. Оголошення результатів роботи в групах.

9. Розгадування кросворда-«сходинок».

Олень Кмітливець склав жартівливий кросворд-«сходинки», спробуйте відгадати його. (Кожна сходинка оцінюється в 1 бал.)

- 1) Слово захоплення, яке люди вигукують, побачивши рум'яний свіжовипечений хліб. (О.)
- 2) Слово, яке люди вигукують, коли падає хліб чи окраець хліба. (Ой.)
- 3) Яку відповідь на питання «Чи любиш ти хліб?» найчастіше можна почути? (Так.)
- 4) Що всьому голова? (Хліб.)
- 5) Те, у що складають колоски, коли жнуть вручну. (Сноп.)
- 6) Що чекає на добрих женців після роботи? (Вечеря.)
- 7) Що несуть женці з поля, дожавши ниву? (Віночок.)

рослинами або людиноподібними духами, що знаходили собі притулок у лісах, полях, водах. Свято називалося ще «русальний», або «мавський» тиждень, під час якого ці фантастичні істоти показувалися в селі.

Віра в русалок, котрих народна фантазія наділила надзвичайною красою і підступним характером, виявилася досить стійкою. У багатьох народів Європи залишилися легенди, перекази, балади й обрядові пісні, в яких згадуються мавки (нявки), віли й самовіли, русалки — стрункі зеленоокі й русокосі дівчата у легкому прозорому вбранні, уквітчані водяними лілеями чи польовим зелом. Вони можуть сприяти або шкодити людині в її господарських справах; їх улюблене заняття — водити танки, а побачивши необережних юнака чи дівчину, що опинилися серед них, втягувати у свої ігрища і залоскотувати до смерті, через що русалок іноді звали ще «лоскотухами» або «лоскотарками». Проти них були відомі й обереги — деякі види зілля (часник, полин), що їх русалки не переносили й утікали.

Замаюючи хати й подвір'я, водячи з піснями по селу прикрашену зеленню дівчинку — «тополю», завиваючи і розвиваючи «берізку», наші предки вшановували рослинний світ і своїх прародичів у ньому. Ще й досі в деяких українських та білоруських селах на Поліссі в останній день зелених свят «випроводжають русалок із села» — дівчата й жінки у віночках, узявшись попідруки, утворюють щільний ряд, перегороджуючи вулицю і простуючи нею в напрямі до лісу, поля чи водоймища під спів: «Проводили русалочок, проводили, щоб вони до нас не ходили, да наших дівочок не ловили...». Вважається, що віночки, кинуті на город, сприяють збільшенню врожаю — це одне з вірувань у магічний вплив на сили природи.

Пісні русального циклу — ліричні, повні радості буття, вони славлять буяння світла, простору, відчуття духовного здоров'я. Героїні пісень — дівчата, настрої яких співзвучний із розквітаючою природою: «Ой зросла ж я у свого таточка, кохалася в рідної мамочки — ой луги ж мої всі зелені!»

Сиділа русалка на білій березі

Сиділа русалка на білій березі,
 Просила русалка в жіночок намітки:
 — Жіночки-сестрички,
 Дайте мені намітки,
 Хоч не тоненької,
 Аби біленької.

Сиділа русалка на білій березі,
Просила русалка дівочок сорочки:
— Дівочки-сестрички,
Дайте мені сорочки,
Хоч не біленької,
Аби тоненької.

Ой біжить, біжить мала дівчина

Ой біжить, біжить мала дівчина,
А за нею русалочка:
— Та послухай мене, красно панночко,
Загадаю тобі три загадочки,
Як угадаєш — до батька пущу,
Не угадаєш — до себе візьму:
Ой що росте без кореня,
А що біжить без повода,
А що цвіте да без цвіту?
— Камінь росте без кореня,
Вода біжить без повода,
Папороть цвіте без цвіту.
Панночка загадочок не вгадала,—
Русалочка панночку залоскотала.

Додаток 2 до уроку 2

Купальські пісні

Купальські пісні виконувалися на святі Івана Купала, знаного в усьому язичницькому світі. Стародавній смисл купальських обрядів, як і самої назви «Купало», остаточно не з'ясований; зі спогадів та пісень, що дійшли до наших днів, зрозуміло: це свято, яке припадає на період літнього сонцестояння (кінець червня — початок липня), славить життєдайні сили природи, найсильніші її стихії — сонце (вогонь) і воду.

Запалене колесо встановлювали на високій тичці (це подекуди роблять і тепер) або пускали його на воду. На галявині вкопували обрядове дерево, увішане дівочими віночками, потім їх пускали на воду і дивилися: в який бік вінок попливе, — там і чекатиме суджений. Біля дерева розкладали кострище, і парубки — іноді й у парі з дівчатами — перестрибували через вогонь. Купальського вогню не гасили, а залишали дотлівати («Лежи, лежи, Купалочку, в червоному багаттячку»). Вважалося, що саме в купальську ніч зілля має найбільш цілющу силу і навіть на мить розквітає папороть. Хто цей цвіт побачить — буде щасливий.

Ще наприкінці XIX ст. вченими було відзначено, що купальські пісні втратили зв'язок зі стародавнім обрядом. У найдавніших із них звучить звертання до Купала як до живої істоти, яка ночує, вечеряє, купається. Мотиви купання, вінкоплетіння переходять з пісні в пісню; багато з них присвячено оспівуванню почуттів молоді.

А ми рутоньку посієм, посієм

А ми рутоньку посієм, посієм,
Зеленую руту, жовтий цвіт
Посієм!

А ми рутоньку поподем, поподем!
Зеленую руту, жовтий цвіт
Поподем!

А ми рутоньку нарвемо, нарвемо!
Зеленую руту, жовтий цвіт
Нарвемо!

А ми віночки сплетемо, сплетемо!
Зеленую руту, жовтий цвіт
Сплетемо!

А ми дівочок вберемо, вберемо!
Зеленую руту, жовтий цвіт
Вберемо!

Проти Івана сонце іграло

Проти Івана сонце іграло,

Приспів:

Ой рано, на Івана.

(повторюється після кожного рядка)

А де ж воно ночувало?

Ночувало у Івана.

А що ж воно вечеряло?

Вечеряло варенички,

Варенички з цибулею,

З цибулею, з чорним маком,

З чорним маком, з пастернаком,

І з юшкою, з петрушкою.

Наша Маринка-купалочка

Наша Маринка-купалочка

Посеред моря купалась, (2)

На бережку білилась, (2)

Вийшла на улицю, хвалилась:

У мене личко як яблучко, (2)

У мене брови чорнесенькі, (2)

Зовсім я дівка складнесенька.

Коло Мареноньки ходили дівоньки

Коло Мареноньки ходили дівоньки,
 Стороною дощик іде, стороною.
 Що на морі хвиля, а в долині роса,
 Стороною дощик іде, стороною.
 Над нашою рожею червоною.
 Ой на горі жито, а в долині просо,
 Стороною дощик іде, ще й дрібненький,
 Та на наш барвінок зелененький.

На Івана, на Купала

— На Івана, на Купала,
 Що Іван діє?
 — Гречку сіє.
 У нашої гречки гарні вершечки.
 Було б тобі, Іванку, не купатися,
 Було б тобі, Іванку, з нами гратися.
 — Що Іван діє? — Пшеницю сіє.
 У нашої пшениці жовті косиці.
 Було б тобі, Іванку, не купатися,
 Було б тобі, Іванку, з нами гратися.

Додаток 3 до уроку 2

Жнивварські пісні

Жнива — підсумок, реалізація усіх сподівань і зусиль хлібороба. «Хліб — усьому голова». У всьому слов'янському світі до початку жнив готувалися, як до великого урочистого свята і водночас до важкої відповідальної роботи, коли доводилось трудитися від зорі до зорі, незважаючи на спеку й спрагу. У перший день жнив урочисто вирушали до схід сонця на поле, вдягнені у чистий одяг; починала першу зачинку найкраща жниця, сніп з першого ужинку — «воевода» — встановлювався на покуті.

Пісні, виконувані під час жнив, відбивали основні періоди праці й обрядів із нею пов'язаних. Їх можна поділити на три групи. Перша група — зажинкові пісні — ті, що величають вправних жниць, перший сніп, бажають починати роботу в добрий час, пророкують добрий врожай, аби кіп було стільки, що «сивий соколойко», ставши на поміч при складанні кіп, не спроможний їх усі зложити, «зозулька ж кує — копійки рахує — не злічить». Друга група — це власне жнивварські пісні, в яких величальні мотиви відступають, а звучать скарги на тяжкий труд, на втому,

на господарів, котрі до ночі тримають голодних наймитів-женців на полі. Тут спостерігається невластиве для інших видів обрядової поезії зіткнення поетичного замилювання природою і суворого реалізму праці. Третю групу жнивварських пісень складають пісні обжинкові, у яких знову переважають нотки бадьорості, оптимізму, задоволення з того, що вдалося завершити найтяжчий етап хліборобського року, який не дарма у росіян зветься «страдою». Але от усе лихе вже позаду, дожинається останній сніп, його замають червоною стрічкою і з піснями несуть додому (якщо жито свого наділу) або тому господареві, який наймав женців. Цей сніп — «дід», або «осталець» — має символізувати достаток, запоруку нового гарного врожаю, бо ж вилущене з нього зерно першим ляже в землю під час нового осіннього посіву.

На вижатому полі женці залишали кілька стеблин — «бороду», зерно з них витрушували у розпушену серпами землю — на майбутній врожай. Біля «бороди», начебто дякуючи ниві, клали хлібину і воду, лягали і качались по ниві, щоб повернути собі вироблену силу (відгуки стародавніх вірувань про живодайну силу землі). З останнього вижатого збіжжя, прикрашеного калиною і волошками, робили ще й вінок, який символізував завершення праці, — його несла в село найкраща жниця. У піснях величалися роботящі руки, знову звучали піднесені, урочисті, повні високої поезії порівняння — віночок як сонце, як золото, звитий із перлів, він світить, як зірка; женці нагадували господарям про почастунок — вони заробили його тяжкою працею і тепер чекали віддяки.

Говорила нивка

Говорила нивка,
Щоб не боліла спинка.
Ні спина, ні голова,
Щоб була ціле літо здорова.
Ой жнися, загоне, жнися,
На мене не дивися,
Бо я женчик маленький,
А в мене серпик тупенький.

Жали женчики, жали

Жали женчики, жали,
Серпики поламали,
Серпики золотії,
Женчики молодії.

Там у полі криниченька

Там у полі криниченька,
 Навколо пшениченька.
 Там женчики жали,
 Золоті серпи мали,
 Срібні юрочки,
 Що в'язали снопочки.
 Добрі були женці —
 Дівчата й молодіці.
 Дівчата — косаті,
 А хлопці — вусаті,
 Молодіці — білолиці.

Ой жни, дівча, пшениченьку

— Ой жни, дівча, пшениченьку
 Та й не думай собі,
 Буде тота пшениченька
 На коровай тобі!

А як будеш, дівчинонько,
 Думати, думати,
 Буде твоя пшениченька
 В полі зимувати.

Ти дівчино чорнявая,
 Ти дівчино біла,
 Чи ти в полі не робила,
 Що не обгоріла?

— А я в полі, легінику,
 Жала і в'язала,
 Але своє біле личко
 Хустков закривала.

— Якби ж була, дівчинонько,
 Того не сказала,
 Була-бись ся, моя любко,
 Сих м'ясниць оддала.

— Ой я в полі та робила
 І робити буду.
 Але-м роду біленького
 Та й біленька буду.

Яке ти, да сонейко, недогадливе

Яке ти, да сонейко, недогадливе
 Да й на мене, молоду, а неспогадливе.
 Ой чому ти да пізенько не зіходило?

Ой чому ти да раненько не заходило?
 Да вже ж мої да рученьки наробилися,
 Да вже ж мої да очечки надивилися,
 Да вже ж мої да ніжечки находилися,
 Да вже ж моя головочка од вітру шумить,
 Да вже ж мое біле личко од сонця горить.

Ой в чужого господаря

Ой в чужого господаря обідать пора,
 А в нашого господаря ще й думки нема.
 Ой паноньку наш, обідати час!
 У чужого господаря полуднувать пора,
 А в нашого господаря ще й на думці нема.
 Ой паноньку наш, полуднувать час!
 У чужого господаря пополуднували,
 А в нашого, багатого, ще й не думали.
 Ой паноньку наш, полуднувать час!

А сонечко котиться, котиться

А сонечко котиться, котиться,
 Нам додому хочеться, хочеться.
 Хазяїне наш, нам додому час!
 Вже сонечко під липкою, під липкою,
 Труси, пане, калиткою, калиткою.
 Хазяїне наш, нам додому час!
 Вже сонечко на ріллі, на ріллі,
 Нас кусають комарі, комарі.
 Хазяїне наш, нам додому час!
 Вже сонечко за кущем, за кущем,
 Подався ти борщем, ти борщем.
 Хазяїне наш, нам додому час!
 Давно час і пора, і пора,
 Зійшов місяць і зоря, і зоря.
 Хазяїне наш, нам додому час!

Додаток 4 до уроку 2

Прислів'я про хліб

- Хліб — усьому голова.
- На чорній землі білий хліб родить.
- Без солі, без хлібу нема обіду.
- Хочеш їсти калачі — не сиди на печі.
- Без солі не смачно, без хліба не ситно.
- Не ми хліб носимо, а хліб нас.

- Де хліб і вода, там нема голода.
- Коли хліб на возі, нема біди в дорозі.
- Коли хліб на столі, то і стіл — престіл, а коли хліба ні кусочка — то гола дошка.
- У коваля руки чорні, а хліб білий.
- Поки зерно в колоску, не засиджуй в холодку.
- Без хліба суха бесіда.

Загадка про хліб

Виріс у полі
На добрій землі,
Місце найкраще
Знайшов на столі.

Додаток 5 до уроку 2

Вірші про хліб

* * *

Пахне хліб, як тепло пахне хліб
Любов'ю трударів і радістю земною,
І сонцем, що всміхається весною,
І щастям наших неповторних діб
Духмяно пахне хліб.

(П. Воронько.)

* * *

«Не кидайсь хлібом —
Він святий»,—
В суворості ласкавій,
Бувало, каже дід старий
Малечі кучерявій.
«Не грайся хлібом.
То ж бо гріх»,—
Іще до немовляти,
Щасливий стримуючи сміх,
Бувало, каже мати.

(М. Рильський.)

* * *

Гостя ми завжди стрічаєм
Круглим житнім короваем,
З рушником берем таріль,
Коровай кладем і сіль.
Шанобливо хліб підносим

І, вклонившись, щиро просим:
— Любий гостю наш, тримай
Дружби символ — коровай!
(*О. Макаренко.*)

* * *

Бувало, сядемо до столу,
Налле нам мати молока,
І раптом падає додолу
Черствий окраєць житняка.
Тоді нас мати й научила
Окраєць хліба цілувать.
Як дар землі,
Як батька сили,
Той скарб священний цінувать.
Я завжди в серці шанобливо
Оту науку пам'ятав
І колоски в степу
Дбайливо,
Як розсип золота збирав.
Хто сил віддав немало полю
І ниви жати поспішав —
У того крається до болю
За кожну крихітку душа.
(*Д. Луценко.*)

* * *

Я прошу вас — не грюкайте дверима,
Як випікають хліб у отчім домі.
Поставте тихо на хідник святковий,
Розісланий на всю світлицю рівно,
Свою валізку з буднями міськими
Та скиньте екстрамодні черевики,
Які ж бо знову станете низькі
Супроти сволока і світлих вікон.
Вклоніться матері, що садить хліб у піч,
Відчуйте серцем таїну роботи.
Тим часом ранок, перебрівши ним,
Легесенько постука у ворота.
До нього вийдіть, як з добром до друга,
Покличте в хату, де пахтить вже хліб —
На рушниками засланім столі
Квітує сяйвом паляниця кругла.
(*О. Неменша.*)

Хлібороби

Честь і слава хліборобам,
Що живуть в моїм селі!
Хлібороби хліб нам роблять,
Знайте й ви про це, малі.

В пору літню, в час осінній,
Навесні — в гарячий час
Косять, жнуть вони і сіють,
Лан оруть — у котрий раз!

Хлібороб в колгоспнім полі
Нам вирощує врожай.
Пшениці шумлять на волі,
Де початок їм, де край?

А їсте ви паляницю,
Калачі смачні їсте,—
Не забудьте уклониться
Хліборобові за те!

(М. Познанська.)

УРОК № № 3

- Тема.** Календарно-обрядові пісні зимового циклу. «Ой хто, хто Миколая любить», «Добрий вечір тобі, пане господарю!», «Щедрик, щедрик, щедрівочка».
- Мета:** ознайомити учнів із календарно-обрядовими піснями зимового циклу; розвивати навички виразного читання й аналізу творів, висловлення власної думки про них; виховувати пошану до народних звичаїв і традицій, гуманізм.
- Обладнання:** збірки календарно-обрядових пісень зимового циклу, ілюстрації до них.
- Теорія літератури:** календарно-обрядові пісні, колядки, щедрівки.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Перевірка домашнього завдання.

- 1) Розповідь про календарно-обрядові пісні літнього циклу та обряди, пов'язані з ними.
- 2) Виразне читання й аналіз «Пісеньки житнього віночка».
- 3) Огляд ілюстрацій.
- 4) Показ інсценівок за піснями літнього циклу.

IV. ФОРМУВАННЯ І ВДОСКОНАЛЕННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Повідомлення учня про зимові свята.

Зібрали селяни восени весь вирощений урожай, склали в комори. Опало листя з дерев, птахи відлетіли у вирій. Ось і перший сніжок, ось і зима на порозі. Саме час перепочити, розважитися, посвяткувати. Грудень — перший місяць зими — багатий на народно-релігійні свята й обряди; деякі з них сягають своїм корінням у сиву давнину, як наприклад «кусання Калети» (Калета — Коляда — бог сонця у давньослов'янській міфології).

Свята, обряди і звичаї грудня

4 грудня — введення в храм Пресвятої Богородиці. Першим у хату має зайти чоловік.

7 грудня — Катерини. Дівчата ворожили, закликали щасливу долю, а хлопці постили, щоб попалася їм гарна жінка.

13 грудня — Андрія Первозванного. Молодь розважалася, кусала «Калету», дівчата ворожили. У ніч на Андрія хлопцям пробачалися всі бешкети.

14 грудня — Наума. Починали вчитися.

17 грудня — Варвари. У цей день не прали, не білили й глину не місили. Вважалося, що 17 грудня добре займатися вишиванням.

18 грудня — Сави.

19 грудня — Миколая. Першим повинен зайти в дім чоловік. Після цього свята молодь щодня збирається на вечорниці.

22 грудня — Зачатіє св. Анни. Ходили до бджіл, щоб роїлися.

25 грудня — Спиридона. Сонце повертає на літо, а зима — на мороз. З цього часу ріжуть свиней і птицю до Різдва.

2. Слово вчителя.

Одне з найбільших свят цього місяця — Святого Миколая. Це — веселе народне свято. Колись господарі варили пиво, скликали

гостей: пили, гуляли, веселилися. А по обіді запрягали найкращих коней і з піснями та веселими вигуками їздили навколо села.

У народних легендах та переказах святий Миколай боронить людей перед стихійним лихом, а найбільше — на воді (див. *легенду про св. Миколая, Додаток 1 до уроку 3*). Миколай-Чудотворець опікується не лише людьми, а й диким звіром (див. *Додаток 2 до уроку 3*).

Вночі св. Миколай приходять до дітей і роздає їм подарунки. Особливо жалує слухняних, чемних, працьовитих дітей.

3. Виразне читання пісні «Ой хто, хто Миколая любить».
4. Обмін враженнями щодо прочитаного, словникова робота (за питаннями учнів).
5. Аналіз пісні «Ой хто, хто Миколая любить».

Запитання і завдання до учнів.

 - 1) Які художні засоби найбільш помітні у цій пісні? (Повтори, однакові початки рядків.)
 - 2) З яким проханням звертаються до св. Миколая і чому? (Дати кращу долю Україні, бо вона змучена й бідна.)
 - 3) Назвіть художні образи пісні і схарактеризуйте їх. (Святий Миколай — добрий, готовий прийти на допомогу; Україна — змучена, бідна, мріє про волю й відродження давньої слави; люди — патріоти своєї землі; Бог — всемогутній і милосердний.)
6. Повідомлення учня про свята, звичаї та обряди січня й лютого.

Січень

1 січня — календарний Новий рік.

6 січня — Свят-вечір. Намагаються, щоб усі члени родини були вдома і щоб ніяка річ не «світувала» (не була до ранку в чужому домі). Готують вечерю з дванадцяти пісних страв (варять кутю, узвар, подають варені горох, квасолю, смажену капусту, рибу, вареники з різними начинками, картоплю, гречану кашу, гриби, голубці із пшоном, коржі з маком та ін). Вечеряти починають із першою зіркою, потім колядують. Діти носять вечерю хрещеним батькам, дідусям і бабусям, родичам. Ходять до церкви.

7 січня — Різдво Христове. Першим до хати заходить чоловік.

8 січня — Собор Пресвятої Богородиці.

9 січня — Апостола Стефана. Колядують, «водять козу». Вечори аж до Богоявлення святі, можна виконувати лише легку роботу.

13 січня — Меланки. «Щедрий вечір» або багатий. Миряться з тими, з ким посварилися, прощають одне одному образи. Щедрують, «водять Меланку».

14 січня — св. Василя. Рано-вранці хлопці ходять посівати.

18 січня — другий Свят-вечір, «голодна кутя». Можна працювати, але до освячення води ніхто не їсть. Якщо під час вечері хтось ікне́, то йому треба подарувати щось цінне.

19 січня — Богоявлення, Водохрепта.

20 січня — Іоанна (Івана Хрестителя).

29 січня — Петра Вериги. Не перуть.

Лютий

12 лютого — Трьох Святих.

15 лютого — Стрітення Господнє, або Громниці. Святять воду, свічки.

24 лютого — св. Харлампія, покровителя домашніх тварин.

27 лютого — Мелетія. Хороша погода — на морози.

29 лютого — Касянів день.

7. Слово вчителя.

Отже, кінець грудня, січень — це час колядок та щедрівок.

Колядки і щедрівки — давні за походженням обрядові величальні пісні, у яких переплелися язичницькі мотиви з християнськими.

(Учні роблять запис до літературознавчого словничка.)

Колядки та щедрівки славили не лише Бога-Творця, а й людину-трудівника. Вони величали селянську родину, оспівували добробут, гостинність господаря, життя і працю. У цих піснях господарів називали панамі, господинь — пánями, княгинями, хлопців — багатириями, царевичами, дівчат — панночками, князівнами, царівнами. Висловлювалися побажання щастя, здоров'я, доброго врожаю і приплоду худоби.

8. Виразне читання пісні «Добрий вечір тобі, пане господарю!». Можна прослухати пісню в аудіозаписі, якщо він є.

9. Обмін враженнями щодо прочитаного (почуте), словникова робота за питаннями учнів.

10. Евристична бесіда.

- 1) Які прикмети українського народного життя ви помітили? (Вітання, звертання, калачі з ярої пшениці, зустріч гостей хлібом, застеляння столів килимами, віра, уповання на Божу волю.)
- 2) Які найпомітніші художні засоби є в пісні? (Повтори, вигуки, звертання.)
- 3) Який настрій створює пісня? (Бадьорий, оптимістичний.)

11. Виразне читання пісні «Щедрик, щедрик, щедрівочка».

12. Обмін враженнями, словникова робота за питаннями учнів.

13. Проблемне запитання.

— Щедрівки виконуються взимку, на Новий рік, у січні. Чому ж тоді «прилетіла ластівочка», з'являються маленькі ягнятка?

(Раніше Новий рік відзначався навесні. Це свідчення того, що твір дуже давній.)

14. Аналіз пісні за питаннями.

- 1) Яким настроєм сповнена щедрівка? Чому саме таким?
- 2) Яка роль зменшувально-пестливих слів у пісні?
- 3) Знайдіть у творі рими, визначіть їхню роль.
- 4) Що в цій пісні викликає усмішку?
- 5) Яка головна думка щедрівки?

15. Гра «Знайди відповідник».

Олесь Кмітливець випадково розсипав картки зі словами з пісень зимового циклу та епітетами до них. Допоможіть йому знайти відповідники.

вечір	рідна
Миколай	з ярої пшениці
Україна	Божий
калачі	добрий
Син	святий

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Вивчити напам'ять українські народні пісні «Добрий вечір тобі, пане господарю», «Щедрик, щедрик, щедрівочка»; підготуватися до конкурсу виконавців інсценування.

VI. ПІДСУМОК

Додаток 1 до уроку 3

Записана така легенда про святого Миколая: «Святий Микола-Чудотворець на небі не сидить, а тут, на землі, людям помагає. Не те, що Касян — за панича убрався і до Бога пішов жалітися на людей: “Вони,— каже,— Миколу шанують, почитають, на його честь церкви будують, а мене й не згадують!”

Бог вислухав Касяня та й каже до янголів: “Покличте мені святого Миколу. Скажіть, щоб зараз прийшов!”

— Нема його на небі! — кажуть янголи.

— А де ж він?

— Пішов на Чорне море людей рятувати!

— Почекай,— каже Бог до Касяня,— Микола прийде, тоді поговоримо!

За якийсь час Бог знову посилає янголів за святим Миколою.

— Нема його,— кажуть янголи,— на землі людей від пожежі рятує!

Втретє посилає Бог янголів за святим Миколою.

— Нема його,— кажуть янголи,— він кайдани розбиває, козаків із турецької неволі визволяє!

Аж за четвертим разом з'явився святий Микола перед Богом: в старій свиті, мотузком підперезаний, чоботи в болоті і руки в землі.

— Де ти був? — спитав Бог, а святий Микола йому відповідає:

— Помагав мужикові воза з багна витягнути!

— Ось бач,— каже Бог до Касяня,— за що його люди шанують? Він на небі не сидить, на землі діло робить, а ти паном одягнувся і тут, на небі, кутки обтираєш. Іди геть від мене!.. Будуть тебе люди боятись, але не будуть шанувати».

Додаток 2 до уроку 3

З інших народних оповідань виходить, що святий Миколай-Чудотворець опікується не тільки людьми, а й диким звіром.

«Один чоловік їхав лісом, і захопила його ніч. Мусив почувати. Впріг він воли, дав сіна. Коли дивиться: недалечко від нього на пустирі звіряче збіговисько. Злякався чоловік... Таке назбігалось — страх глянути! Сидить заєць поруч із вовком і не боїться його. «Що за дивовижа» — думає собі чоловік. А коли йому вже від серця відлягло, він пильніше придивився і побачив: сидить поміж тією звіриною святий Микола — старий сивий чоловік. Сидить і щось тим звірам розкажує, а вони слухають, розвісивши вуха».

УРОК № 4

Тема:	Виразне читання віршів напам'ять.
Мета:	розвивати навички виразного читання віршів, пам'ять, артистичні здібності учнів; викликати інтерес до українських звичаїв, обрядів та пісень, що їх супроводжують; виховувати естетичні смаки, пошану до народної творчості.
Обладнання:	ілюстрації до календарно-обрядових пісень, елементи декорацій та костюмів, призи для переможців конкурсу.
Теорія літератури:	виразне читання, темп, інтонація, пауза, логічний наголос.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

1. Обрання журі.

Олесь Кмітливець пропонує обрати журі за допомогою лічилок (*див. Додаток до уроку 4*).

2. Проведення конкурсу читців (або співців).

Журі оцінює виконання за трьома критеріями: знання тексту, виразність, артистичність.

3. Визначення переможців, нагородження (відзначення) їх, оцінювання учасників конкурсу вчителем.
4. Робота в групах.

Створюються чотири групи відповідно до пів року, діти представляють обряди певної пори та календарно-обрядові пісні, які її супроводжують.

1 - ша група — «Весна»

Весна (*дівчинка у зеленому віночку, з квіточками*).

Я весна, весна — днем красна
 Ой весна, весна — днем красна,
 Принесла я вам літечко,
 Ще й рожеву квіточку,
 Хай вродиться житечко,
 Ще й озимая пшениця,
 І усякая пашниця.
 Ще й запашненьке зіллячко,
 Ще й зелена травиця,
 І холодная водиця.
 Принесла я вам ягнятко
 Ще й маленьке телятко.

Але от лихо — не пускає мене люта баба Зима, не хоче місцем поступатися, насилає холод і приморозки. Тож порятуйте мене, як це наші пращури в давнину робили.

(Виходять учасники групи «Весна», співають або декламують веснянку, тримаючи в руках печиво «жайворонки», «голуби» (водять руками, імітуючи політ).)

Усі разом. Благословила мати,
 Весну закликати!
 Весну закликати,
 Зиму проваджати!
 Зимочка в возочку,
 Літечко в човничку!

(Діти беруться за руки й ведуть хоровод.)

Ой виходьте, дівчата,
 Та в сей вечір на вулицю
 Весну красну стрічати,
 Весну красну вітати.

Будем весну стрічати
 Та віночки сплітати,
 А віночки сплетемо,
 Хороводом підемо.

Учасники групи проводять ігри-конкурси: хто останній або хто найбільше назве первоцвітів; які птахи прилітають до нас із вирію; в якому порядку зацвітають плодові дерева.

Роздають усім дітям «жайворонків».

2-га група — «Літо»

Літо (*хлопчик у брилі, з колосками*). А ось я, літечко красне, і роботою, й святами багате.

Найперше — то Русальний тиждень, Зелені свята, коли небережних мандрівників підстерігали русалки.

Ой проведу я русалочку до броду,
А сам(а) вернуся додому.
Ідіть, русалоньки, ідіть,
Та нашого житечка не ломіть.
Бо наше житечко в колосочку,
А наші дівочки у віночку.

(Хтось із учениць може зіграти русалочку.)

А тут уже на порозі й Івана Купала.

— Купайло, Купайло!
Де ти зимувало?
— Зимувало в лісі,
Ночувало в стрісі,
Зимувало в пір'ячку,
Літувало в зіллячку.

(Виходять учасники групи, водять хоровод, приспівуючи або промовляючи речитативом.)

Усі разом. Да купався Іван, да й у воду впав.

Приспів (*повторюється після кожного рядка*):

Купала на Івана, Купала на Івана!
Да купався Клим, да й у воду вплив.
Да купався Іван, доведеться і нам.
Да купався Мусій, доведеться усім.
На калину роса впала, у нас на улиці Купала.

(Одна з учениць виконує роль Марени, усі інші приспівують.)

Наша Маринка-купалочка
Посеред моря купалася,
На бережечку білилась,
Вийшла на вулицю, хвалилась.
У мене личко, як яблучко,
У мене брови чорнесенькі,
Зовсім я дівка складнесенька.

Літо. Ходімо, хлопці, пошукаємо чарівного квіту папороті, який розцвітає тільки в ніч на Івана Купала і відкриває людям усі скарби. А ви, дівчата, ходіть на річку вінки пускати, про долю свою дізнаватись!

Жито, пшениченька доспіли, час братися до роботи.

(Виходять хлопці.)

Хлопці. Жали женчики, жали,
Серпики паламали,
Серпики золотії,
Женчики молодії.

Сніп буде на причінок,
Сплетемо з нього вінок.

Котився віночок по полю,
Час нам, женчики, додому.

(Виходять дівчата, показують обряд обжинок.)

Дівчата. Оце ж тобі, борода,
Хліб, сіль і вода.
Добра нивонька була,
Сто кіп ізродила.

(Дівчата пригощають усіх короваєм.)

3-тя група — «Осінь»

Осінь *(дівчинка, в руках у неї жовті та червоні листочки)*. Багато у літа роботи, а в мене — ще більше: треба врожай дозбирати, до комори скласти, зорати на зиму, озимі хліба́ посіяти. А як з усім упораюсь, пора й про весілля подумати.

(Учениця у ролі нареченої виконує весільну пісню, показуючи вишивані рушники.)

Наречена. Та й спасибі тобі, моя ненько,
Що будила мене раненько,
А я слухала, вставала
Та рушнички напярала.
По тихому Дунаю білила,
На сухому бережечку сушила,
Своїх старостів дарила.

А яке ж весілля без коровай, без шишечок? Ось гляньте:

Піч наша регоче,
Коровай хоче;
Шишечки печуться,
На коровай дмуться.

Учасники 3-ї групи проводять ігри.

1) Пропонують учням класу із довідки підібрати кінцівки прислів'їв про осінь:

Весна багата на квіти, а... Осінь збирає, а... Восени і в горобця... Восени і горобець... Осінь усьому... Восени ложка води, а... Восени день блисне, а... Осінь на рябому коні... Жовтень ходить по краю... Плаче жовтень...

(Довідка. ...холодними сльозами; ...та виганяє птиць із гаю; ... їздить; ...три кисне; ...цебер грязі; ...рахунок веде; ...багатий; ...є пиво; ...навесні прохач; ...весна з'їдає; ...осінь — на сніпки.)

2) Відгадати загадки.

Навесні веселить,
Влітку холодить,
Восени годує,
Взимку гріє.

(Дерево.)

Весною зеленіла,
Влітку загоріла,
Восени наділа червоні корали.

(Горобина, калина.)

У зеленім кожушку,
В костяній сорочці
Я росту собі в ліску,
Всім зірвати хочеться.

(Лищина, горіхи.)

На «я» починається,
На «я» кінчається,
В саду росте,
На ній плоди є.

(Яблуня.)

Під хвою ховаються
Чи листям укриваються,
Шапки не знімають,
Дощику чекають.

(Гриби.)

На городі в нас росте
Сонце ясне, золоте,
Жовте око, жовті вії,
Та чомусь воно не гріє.

(Соняшник.)

Одне — рум'яне,
Друге — зелене лице у мене.
Влітку і взимку
Ковтають слинку
Всі через мене,
Хто я?

(Яблуко.)

Що то за голова, що лиш
зуби та борода?

(Часник.)

Коса надворі, а панна в коморі.

(Морква.)

Вузлувата і листата,
А доспіє — головата.
На нозі стоїть одній —
Сто сорочок на ній.

(Капуста.)

Голуба накидка,
Хвостик наче нитка;
Є в ній щось смачнуче,
Є в ній щось твердуче.
В жовту тіль звабливо заховалась.

(Слива.)

Які ключі до неба добираються?

(Журавліні.)

Учасники 3-ї групи роздають усім учням фрукти.

4-та група — «Зима»

Зима (дівчинка в білому одязі). Чому говорять, що я суворая, люта, холодна? Я — весела, багата: скільки свят у мене, скільки всього смачного в коморах сховано! А дітям скільки розваг — снігову бабу ліпити, на ковзанах кататися. Землю я вкриваю білою пухкою скатертиною — жодного недоліка не видно.

(Хлопці показують фрагмент свята «Кусання Калети» на Андрия (один хлопць на кочерзі — «коні» під'їжджає до прив'язаного калача-бублика, підстрибує і намагається вкусити, примовляючи слова.)

Перший хлопець. А я вкушу!

(Другий хлопець йому перешкоджає, маже його сажею.)

Другий хлопець. А я впишу!

(Інсценізація «водіння кози», «Меланки» (див. Додаток 2 до уроку 4).

IV. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготувати усну розповідь на тему «Як у моїй родині дотримуються звичаїв та традицій» (принести фотографії, малюнки).

V. ПІДСУМОК

Додаток 1 до уроку 4

Популярні українські лічилки

Котилася торба
З високого горба,
А в тій торбі
Хліб-паляниця.
Кому доведеться
Той буде жмуриться.
(...Той буде в журі.)

Раз, два, три, чотири —
Вийшли звірі,
П'ять, шість — пада лист,
Сім, вісім — птахи в лісі,
Дев'ять, десять — полуниці:
Хто зайде — тому й жмуриться.

Бігли коні під мостами
З золотими копитами,
День, брязь — вийшов князь!

Стоїть півень на току
У червонім чобітку.
Будем півника просити:
Ходи жито молотити!

Ходила квочка біля кілочка,
Водила діток-одноліток.
Дзень, бом, брязь,
Хто виходить в перший клас?

* * *

— А Іван — копитан,
 Чим ти коні копитав?
 Сріблом-золотом — дзень, брязь,
 Вийди, князь!

* * *

Мидір, Сидір і Каленик
 Збудували тут куреник.
 У куренику сидять,
 По варенику їдять.
 По варенику їдять.
 В нас вареників немає,
 Хто жмуритись починає?
 (...Хто в журі у нас сідає?)

Наша Меланка господиня

Наша Меланка господиня,
 На ополонці ложки мила,
 Щедрий вечір, добрий вечір,
 Добрим людям на здоров'я!

На ополонці ложки мила,
 Ложку, тарілку упустила.
 Ложку, тарілку доставала,
 Шовковий фартух замочила.

— Ой повій, вітре, сюди-туди,
 Висуши фартух та й із води.
 Повій, вітроньку, крізь ворота,
 Висуши фартух краще злота.
 Ой повій, вітре буйнесенький
 Висуши фартух білесенький.

Додаток 2 до уроку 4

Коза

Звичай «водити козу» пов'язаний із різдвяними святами. Ді-
 йові особи: коза, призводитель, міхоноша, хор парубків,— одер-
 жавши дозвіл від господаря «поскакати козі» в хаті, заходять,
 коза ступає з ноги на ногу, а хор співає:

Станьте у ряд,
 Я козу веду!
 На горі коза
 З козенятами;
 Під горою вовк
 З вовченятами.
 Ухопив вовчок
 Козу за бочок,
 А вовченята —
 За козенята.
 Де не взявсь заєць,
 Почав козу лаять:
 «Дурна коза,
 Нерозумная!

Пройшла б у лісок,
 Нарвала б травиці
 Гарнений снопок.—
 І сама б їла,
 І діток кормила».
 У Михайлівці
 Всі хлопці стрільці,
 Хвалились, хвалились
 Козу устрелить:
 Не попали в бік,
 Да попали в ріг.
 Упала коза
 Да й закричала.

При цих словах коза падає, дригає ногою, кричить: «Ме-е-е!»
 Присутні ставлять її на ноги.

Хор продовжує:

Ану, міхоноше,
 Напни козі жили,
 Щоб наша коза
 Живая була
 Да й поскакала.

Призводитель тягне козу за пояс, вона танцює:

Як пішов наш козел
 Да на ножечках,
 Да на рожечках,
 На коротеньких,
 Да шукаючи,
 Да питаючи
 Короля в полі,
 Хазяїна в домі.
 Де коза туп-туп,
 Там жита сім куп;

Де коза ногою,
 Там жито копою;
 Де коза рогом,
 Там жито стогом;
 Де коза хвостом,
 Там жито куцом.
 Підойдь поближче
 Поклонись понижче
 Своему хазяїну
 І хазяющці.

Коза кланяється господарю, господині і всім домочадцям,
 а хор продовжує:

Чим вони тебе
 Пожаловають?
 Чи міркою жита,
 Щоб коза була сита,
 Чи мірку овса,
 Зверху ковбаса;
 Коли того мало,
 То ще й кусок сала,
 Щоб наша коза
 Весела стала
 Да й поскакала.

УРОК № 5

- Тема.** П. Чубинський, М. Вербицький. «Ще не вмерла України і слава, і воля...»
- Мета:** ознайомити учнів із піснями літературного походження, історією створення й текстом гімну України; розвивати навички виразного читання, аналізу поетичного твору, висловлення власних суджень; виховувати пошану до національних святинь народу.
- Обладнання:** тексти (збірки) пісень літературного походження, аудіозаписи.
- Теорія літератури:** гімн як різновид пісні.

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ**II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ****III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ УЧНІВ**

Перевірка домашнього завдання.

Учні розповідають про традиції та звичаї родини, демонструють фотографії, малюнки.

IV. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Слово вчителя.

На попередніх уроках ми познайомилися з українськими народними піснями. Їхні автори невідомі, це — колективне творіння народу. Однак є пісні, які мають своїх конкретних авторів. Це пісні літературного походження, але вони так полюбилися в народі, що теж стали народними. От, наприклад, «Пісня про рушник», «Вчителько моя», «Стежина» А. Малишка, «Два кольори» Д. Павличка, «Чорнобривці» М. Сингаївського, «Пісня про матір» Б. Олійника, «На долині туман» В. Діденка та інші.

(Лунають деякі пісні в аудіозаписі.)

До пісень літературного походження належить і пісня-гімн.

Гімн — урочиста пісня на честь держави, героя, яка виконується великими колективами на святах, офіційних прийомах та військових парадах.

(Учні роблять запис до літературознавчого словничка.)

У процесі формування націй і національних держав виникли державні національні гімни як символ державної єдності.

Гімни вперше почали виконуватися в Давній Греції як хвала на честь богів та героїв. Традиція швидко поширилася світом. Гімни почали виконувати під час спортивних змагань, різноманітних свят, офіційних прийомів.

Державним Гімном України є пісня на слова Павла Чубинського «Ще не вмерла України...», написана 1862 року. П. Чубинський, відомий на той час фольклорист, етнограф, поет, був членом київської організації «Стара громада», до якої входила національно свідомо патріотична інтелігенція. На зібранні цієї

організації вперше і прозвучала ця пісня. 1918 року вона виконувалася як гімн Української Народної Республіки, що проіснувала лише рік. За радянських часів пісня «Ще не вмерла України...» була забороненою. Однак українці її не забули й часто виконували таємно, сподіваючись на відродження самостійності своєї держави. Коли Україна стала незалежною країною, то як національний гімн було взято пісню на слова П. Чубинського. Музику до неї написав композитор М. Вербицький. Первісний текст пісні перероблювався автором кілька разів, тому сучасний варіант відрізняється від нього.

2. Виразне читання гімну П. Чубинського «Ще не вмерла України...», прослуховування аудіозапису.
3. Аналіз твору за питаннями.
 - 1) Про яке становище України говориться прямо або натякається в пісні? (Тяжке, підневільне; постійно доводиться змагатися з ворогами.)
 - 2) Яке основне питання хвилює українців? (Здобуття волі, свободи.)
 - 3) Що дає українцям надію на те, що і їм усміхнеться доля? (Патріотизм, відданість, мужність у боротьбі — «душу й тіло ми положим за нашу свободу»; традиції доброго козацького роду.)
 - 4) Яке значення художніх засобів «чорне море ще всміхнеться», «Дніпро зрадіє», «доленька доспіє»? (Це метафори, які яскраво показують радість з приводу довгоочікуваної свободи.)
 - 5) Чому негативне за значенням слово *вороги* вживається у зменшувально-пестливій формі? (Таке вживання є характерною особливістю української мови, у якій навіть дієслова вживаються у подібній формі — *їстоньки, питоньки, спатусі*.)
 - 6) Чому, на вашу думку, гімн має таку назву?
4. Проблемне запитання.

— Чому, коли грають гімн держави, громадяни стоять струнко, дуже радіють або навіть плачуть? У яких випадках це можна спостерігати?
5. Виразне читання народно-церковного гімну «Молитва» (слова О. Кониського, музика М. Лисенка).

6. Порівняльна робота.

Завдання I: порівняти гімни, знайти спільні та відмінні риси, заповнивши табличку.

Спільні риси	
Патріотизм, урочистий, піднесений тон	
Відмінні риси	
«Ще не вмерла України...»	«Молитва»
Сподівання на власні сили і перемогу в боротьбі; козацькі традиції	Уповання на Бога, гуманістичне, просвітительське спрямування

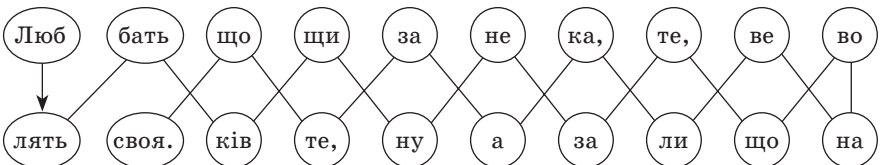
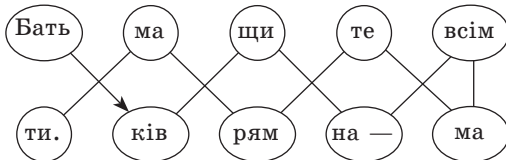
Завдання II: порівняти гімн «Ще не вмерла України...» з іншими видами пісень, наприклад календарно-обрядовими, знайти спільне та відмінне (спільне з'ясувати за визначенням жанру народної пісні; для цього звернутися до літературознавчого словничка).

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Гра «Цікавинка».

Олесь Кмітливець придумав кілька цікавих завдань.

- Знайдіть «четверте зайве» слово:
 - Дон, Дніпро, *Ніл*, Сян;
 - ніженьки, воріженьки, *доля*, сторонка;
 - всміхнеться, *доспіє*, зрадіє, засміється;
 - свій, нашій, *рідній*, вашій.
- Прочитайте прислів'я та вислів античного філософа Сенеки.

Відповіді: Батьківщина — всім матерям мати. Люблять батьківщину не за те, що вона велика, а за те, що вона своя.

3. Прочитайте слово, закресливши сім літер

с	г	і	і	м	л	м	і	т	н	е	р
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Треба закреслити букви, що позначають слова «сім літер».

Відповідь: гімн.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Вивчити напам'ять гімн України «Ще не вмерла України...», вміти його аналізувати.

VII. ПІДСУМОК

Додаток до уроку 5

Пісні літературного походження

Гуцулка Ксеня

Темна нічка гори вкрила,
Полонину всю залила,
А в ній постать сніжно-біла,
Гуцул Ксеню в ній впізнав.

Гуцулко Ксеню,
Я тобі на трембіті
Лише одній у цілім світі
Розкажу про любов.

Пролетіло жарке літо,
Гуцул іншу любить скрито,
А гуцулку синьооку
В ніч останню він проща.

Гуцулко Ксеню,
Я тобі на трембіті
Лише одній у цілім світі
Розкажу про свій жаль.

Черемошу грали хвилі,
Сумували очі сині,
Тільки вітер на соснині
Сумну пісню завивав.

Душа страждає,
Звук трембіти лунає.
А що серце кохає,
Бо гаряче, мов жар.

(Роман Савицький.)

Марічка

В'ється, наче змійка, неспокійна річка,
 Тулиться близенько до підніжжя гір.
 А на тому боці — там живе Марічка. } 2
 В хаті, що сховалась у зелений бір.
 Як з кімнати вийде, на порозі стане,
 Аж блищить красою широчинь ріки.
 А як усміхнеться ще й спідлоба гляне— } 2
 «Хоч скачи у воду!» — кажуть парубки.
 Не питайте, хлопці, чом я одинокий
 Берегом так пізно мовчазний ходжу!
 Там, на тому боці, загубив я спокій, } 2
 А туди дороги я не находити.
 Та нехай сміється неспокійна річка,
 Все одно на той бік я путі знайду.
 Чуєш чи не чуєш, чарівна Марічко? } 2
 Я до твого серця кладку прокладу.

(*Михайло Ткач.*)

Червоні маки

Мак червоний між житами,
 Срібний місяць над полями.
 В ніч таку, коли все спить, } 2
 Щось у житі шелестить.
 То нещасна дівчина,—
 А любов в усім причина,—
 Що збирає маків цвіт,
 Плаче, тужить на весь світ.
 Червоні маки, цвіти кохання,
 Болючий спомин, тихе ридання.
 Червоні маки, чудові квіти,
 І згадка в тім минулих літ.
 Мак червоний між житами,
 Срібний місяць над полями.
 В ніч таку, коли все спить, } 2
 Щось у житі шелестить.

(*Роман Савицький.*)

Молитва

Слова *Олександра Кониського*

Музика *Миколи Лисенка*

Боже великий, єдиний,
 Нам Україну храни,
 Волі і світла промінням
 Ти її осіни.

Світлом науки і знання
Нас, дітей, просвіти,
В чистій любові до краю
Ти нас, Боже, зрости.

Молимося, Боже єдиний:
Нам Україну храни,
Всі свої ласки й щедроти
Ти на люд наш зверни!

Дай йому волю, дай йому долю,
Дай доброго світа!
Щастя дай, Боже, народу
І многая, многая літа!

УРОК № 6

- Тема.** П. Чубинський, М. Вербицький «Ще не вмерла України...»
- Мета:** розвивати навички виразного читання напам'ять ліричних творів; навички зіставлення, порівняння художніх текстів; виховувати почуття патріотизму, інтернаціоналізму, толерантності, поваги до національних святинь.
- Обладнання:** тексти гімнів різних країн, аудіозаписи.
- Теорія літератури:** гімн як різновид пісні.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Перевірка домашнього завдання.

- 1) Розповідь про походження гімнів, історію створення національного гімну України.
- 2) Порівняння гімну з іншими видами пісень.
- 3) Висловлення суджень про значення національного гімну в житті народу.

IV. ФОРМУВАННЯ І ВДОСКОНАЛЕННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

Виразне читання напам'ять гімну «Ще не вмерла України...».

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Скласти усний твір на тему «Які почуття викликає у мене гімн моєї Батьківщини».

Додаток до уроку 6

Гімн Англії

Боже, храни Королеву,
 Боже, храни нашу милостливу Королеву,
 Долгой жизни нашей благородной Королеве.
 Боже, храни Королеву,
 Пошли ей победного
 Счастья и славно,
 Долго царствовать над нами.
 Боже, храни Королеву.

О властелин наш Боже, появись.
 Рассей её врагов
 И заставь их падать:
 Разрушь их политику,
 Разбей их мошеннические уловки,
 На Тебя наши надежды мы возлагаем:
 Боже, храни нас всех.

Твои наилучшие подарки в изобилии
 На ней, чтобы излучать удовольствие;
 Долго может она править:
 Может она защищать наши законы,
 И вечно дай нам причину
 Петь сердцем и голосом.
 Боже, храни Королеву.

Гімн Америки

Скажи, ты видишь ли его сейчас, в лучах рассвета,
 Как гордо реял он когда-то в последних отблесках заката?
 Среди огненных полос, слепящих звёзд, в смертельной битве тьмы
 и света

Над крепостью среди нас, где доблесть он являл солдата?

Среди пламени ракет, бомб, рвавших воздух в клочья,
 Стоял он, он доказал сквозь ночь всем: он — флаг наш — там.
 Скажи, что звёздно-огненное знамя всё также реет ли над нами,
 Землёй свободы, мужества? Скажи?

* * *

На берегах, так смутно различных сквозь многомильные туманные
 глубины,
 Враждебная надменность отдыхает, там босс испуганный притих
 в тиши,
 Что к нам приходит с бризом на равнины, на твёрдо непокорные
 вершины.
 Порывисто, то ярость не скрывая, то, скрыв напор, о нежности шуршит.
 А он, ловя лучи, скользит за солнца пылью
 И, славой отразив на нас, парит, потоком жив.
 Сияй, наш звёздный свет, пусть реют твои крылья,
 Земле свободы, мужества служи.

* * *

Да будет так! Пусть всегда свободные люди стоят
 Между их любящими домами и опустошением войн!
 Славься, победа и мир, спасённая небесами земля!
 Слава мощи, что создала и сохранила нас нацией.

Так побеждай, не медли. В память долга
 Отцам. Девиз наш: «В Боге — наша вера», —
 И звёздный стяг! Пусть вечно реют твои волны,
 Земля свободы, мужества, живи!

Гімн Німеччини

Земля отцов превыше всего в мире!
 Все вместе встанем на её защиту.
 О, Братя, со всех мест отчизны милой
 Земля отцов превыше всего в мире!
 Любимые, честь, преданность и песни,
 Живите вы, как встарь, известны всюду,
 Всю жизнь вам вдохновлять нас к благодордству,
 Любимые, честь, преданность и песни.
 Единство и свобода для отчизны —
 Залог и счастья, и достатка. Братя,
 Они позволят нам добиться цели
 Единства и свободы для отчизны!

Гімн Росії

Россия — священная наша держава,
 Россия — любимая наша страна.
 Могучая воля, великая слава —
 Твое достоянье на все времена!

Славься, Отечество наше свободное,
 Братских народов союз вековой,
 Предками данная мудрость народная!
 Славься, страна! Мы гордимся тобой!

От южных морей до полярного края
 Раскинулись наши леса и поля.
 Одна ты на свете! Одна ты такая —
 Хранимая Богом родная земля!

Славься, Отечество наше свободное,
 Братских народов союз вековой,
 Предками данная мудрость народная!
 Славься, страна! Мы гордимся тобой!

Широкий простор для мечты и для жизни
 Грядущие нам открывают года.
 Нам силу дает наша верность Отчизне,
 Так было, так есть и так будет всегда!

Славься, Отечество наше свободное,
 Братских народов союз вековой,
 Предками данная мудрость народная!
 Славься, страна! Мы гордимся тобой!

Гімн Беларусі

Мы, беларусы — мірныя людзі,
 Сэрцам адданыя роднай зямлі,
 Шчыра сябруем, сілы гартуем
 Мы ў працавітай, вольнай сям'і.

Слаўся, зямлі нашай светлае імя,
 Слаўся, народаў братэрскі саюз!
 Наша любімая маці-Радзіма,
 Вечна жыві і квітней, Беларусь!

Разам з братамі мужа вякамі
 Мы баранілі родны парог,
 У бітвах за волю, бітвах за долю
 Свой здабывалі сцяг перамог!

Дружба народаў — сіла народаў —
 Наш заветны, сонечны шлях.
 Горда ж узвіся ў ясныя высі,
 Сцяг пераможны — радасці сцяг!

УРОК № 7

Тема.	Богдан Лепкий «Журавлі» («Видиш, брате мій...»).
Мета:	ознайомити учнів з особистістю Б. Лепкого; розвивати навички виразного читання ліричних творів, пояснення їхнього змісту, визначення теми та головної думки, висловлення власних суджень; виховувати почуття патріотизму, поваги до загальнолюдських цінностей.
Обладнання:	портрет письменника, збірки його творів; краєвиди України, аудіозапис пісні «Журавлі».
Теорія літератури:	ліричний твір, тема, основна думка (ідея).

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Перевірка домашнього завдання.

Заслуховування усних творів «Які почуття викликає у мене гімн моєї Батьківщини».

IV. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Слово вчителя.

«Можна все на світі вибирати, сину, вибрати не можна тільки Батьківщину», — писав видатний український поет Василь Симоненко у вірші «Лебеді материнства».

«Так, як не можна рідну матір вибирати, так не можна самому вибирати свій рідний край», — стверджує митець. Але життя складне й важке, інколи людині доводиться покидати батьківщину, хоча її образ залишається з нею назавжди.

Одного разу, проходячи повз вокзал, письменник Богдан Лепкий побачив великий натовп людей. Це були переселенці, яких доля змусила виїжджати в далекі краї, часто аж за океан, у пошуках кращого життя. Економічні негаразди, нестача землі, політичний та духовний гніт, щедрі обіцянки закордонних емісарів спонукали українців продавати своє майно і їхати світ

за очі, шукаючи «земного раю». Багато з них, на жаль, знаходили лише пекло — рабську працю, бідність, приниження або й загибель.

Під враженням побаченого поет склав пісню «Журавлі». Музику до неї написав його рідний брат Левко Лепкий.

Богдан Лепкий (1872—1941) — митець широкого діапазону, активний поборник духовної єдності слов'ян, їх братерського співжиття на засадах рівноправності і свободи. Він талановитий поет, перекладач, прозаїк, критик, дослідник літератури. У тяжкі 20-ті роки митець налагодив видання української класики в Лейпцигу й Берліні, він був визначним педагогом, укладачем багатьох антологій і хрестоматій для школи, талановитим читцем-декламатором художніх творів, художником.

Поезія Б. Лепкого увібрала красу й силу народної пісні, радість і біль, звитягу й музику рідної землі. У ній не раз чується відгомін Шевченкового питання «Чиї ми діти?»:

Довкола поле дике...
Доле, де ми? Доле, хто ми?

У своїх поетичних і прозових творах письменник створив цілу галерею образів визначних історичних постатей: це князі Київської Русі, ватажки козаччини Іван Мазепа, Пилип Орлик, діячі культури Тарас Шевченко, Іван Франко, Микола Лисенко та інші. Та, на жаль, так сталося, що творчість Б. Лепкого ще за його життя вийшла далеко за межі України, а на рідній землі більш як півстоліття вона була приречена на забуття.

2. Виразне читання поезії Б. Лепкого «Журавлі», прослуховування аудіо-запису.
3. Словникова робота.
В и д и ш — бачиш;
в и р і й — теплі краї;
з а к и — доки, поки;
ш н у р к о м — тут: лінією.
4. Обмін враженнями щодо прочитаного.
5. Аналіз пісні «Журавлі».
 - 1) Яка подія відбивається у вірші?
 - 2) Який настрій журавлів передає поет?
 - 3) Яке символічне значення образу відлітаючих журавлів?

6. Визначення теми та ідеї твору.

(Застосовується метод «Мозкова атака».)

Тема: відліт птахів у вирій — виїзд людей за кордон.

Ідея: дорога на чужині і для птахів, і для людей важка та небезпечна, не завжди успішна, вдома найкраще.

7. Аналіз художніх засобів пісні «Журавлі».

Брате мій; товаришу мій; сірим (шнурком); кру! кру! кру!; крилонька; безконечний (шлях); гине, гине; (в) синіх (хмарах); гине слід.

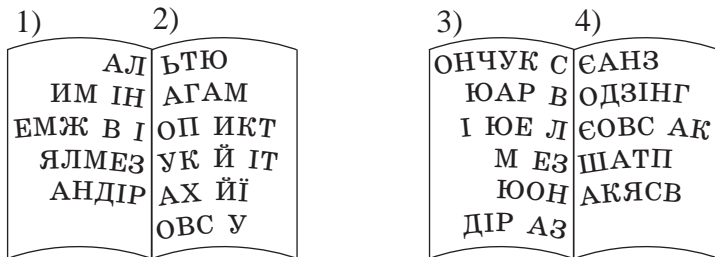
Художні засоби	Вид	Роль
брате мій товаришу мій	звертання	наближають до читача, створюють довірливий тон
сірим, безконечний, синіх	епітети	яскраво характеризують образи, предмети
кру! кру! кру! гине, гине	звуконаслідування, повтори	виділяють, звертають увагу на вислів
крилонька	зменшувально-пестливе слово	передає лагідність, співчуття
гине слід	метафора	створює образ, підкреслює головну думку

8. Виразне читання інших творів Б. Лепкого, висловлення вражень про їхній зміст та ідею.

(Див. Додаток до уроку 7.)

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІТЬ ТА НАВИЧОК

Олесь Кмітливець зашифрував прислів'я, які співзвучні з головною думкою пісні Б. Лепкого «Журавлі». (Прочитати прислів'я можна знизу справа наліво.)

Відповіді: 1) Рідна земля і в жмені мила. 2) У своїй хаті й кутки помагають. 3) За рідною землею і в раю скучно. 4) Всяка пташка своє гніздо знає.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Вивчити напам'ять вірш «Журавлі», вміти його аналізувати, визначити ритм і ритм; зробити ілюстрації; окремим учням — підготувати повідомлення про журавлів.

VII. ПІДСУМОК

Додаток до уроку 7

Набік життя, журбо дрібна!

Набік життя, журбо дрібна!
 Набік, марні тривоги!
 Крізь темний бір до ясних зір
 Прорубую дороги.

Гримить топір, валиться бір,
 Тріщать гнилі колоди,
 То там, то тут на шлях падуть
 Останні перешкоди.

І стогне бір, як дикий звір,
 Кінчить життя поклоном,
 А там вгорі грядущі дні
 Дзвенять побіди дзвоном.

Який той спів будучих днів
 Для мого вуха милий!
 Який при нім недолі грім
 Марний, смішний, безсилий.

Ти, громе, бий! Ти, буре, вий!
 Не знаю я тривоги.
 Крізь горя бір у щастя двір
 Прорубую дороги.

Заспів

Колисав мою колиску
Вітер рідного Поділля
І зливав на сонні вії
Степового запах зілля.

Колисав мою колиску
Звук підгірської трембіти,
Що від неї зорі меркнуть
І росою плачуть квіти.

Колисав мою колиску
Голос недалеких дзвонів,
І веселий спів весільний,
І сумний плач похоронів.

Колисав мою колиску
Крик неволеного люду
І — так в серце вколисався,
Що до смерті не забуду.

До народної пісні

О пісне народна! Одна ти мене,
Одна ти мене не лишаєш,
І куди тільки доля мене не жене —
Ти за мною, як пташка, літаєш.

У далекому краю, в чужій стороні,
В час безмовного сірого суму
Про степи і могили співаєш мені,
Як український степ, довгу думу.

Ти говориш: минули козацькі часи,
Не минулась козацькая слава.
Тож кріпись, не схиляй до землі голови,
Наша радість — народная справа.

А буває і так, що зневіра їдка,
Жаль до ближніх й до свого народу,
Продересь до душі, ніби тая змія
Між цвітучі грядки огороду.

Ніби ангел, тоді ти до мене ідеш,
Ніби ангел наставник-хранитель,
І, як квітку олівну, так звуки несеш,
Щоби ними мир тихий творити.

О пісню моя! Що найкращого є
 В серці й мислі народу могого,
 В твоїх звуках, як в арфі безсмертній, жие
 Й дожида воскресіння нового...

О пісню народна! Одна ти мене,
 Одна ти мене не лишаєш,
 І куди тільки доля мене не жене —
 Ти за мною, як пташка, літаєш.

* * *

Неначе в ранній опалевій млі,
 Почулись дзвони в рідному селі,
 Летіла з вітром звуків завірюха,
 А я стояв задуманий і слухав...

Ось перший подих рідної весни,
 І перші мрії, перші юні сни,
 І перше в серці виплекане слово
 Веснівкою розквітлося чудово.

Гагілка перша, перший хорівід,
 Розспіваний, розсміяний похід
 В минуле наше, а може, в майбутнє,
 Щоби здійснилось слово незабутнє
 Пісень вокресних...

Наче завірюха,
 Летіли звуки, я стояв і слухав,
 Як же глибоко в душу западали
 Ці скорбні дзвони в рідному селі,
 Що гомоніли в опаленій млі.

Я учивсь

Я учивсь рідних слів
 Не з пожовклих листків,
 Не від книжників хитроучених,
 А від темних лісів,
 Від квітистих дугів,
 Від журливих потоків студених.

Не від шкільних лавок
 Я набрався гадок
 Про минувшину рідного люду,
 А з думок-співанок
 Парубків і дівок
 В чистім полі, в жнива, серед труду.

Буйний вітер летів
 Від далеких степів
 На вечірню розмову у хату,
 Гомонів та гримів
 Про любов і про гнів.
 Про криваву народну відплату.

Зимова довга ніч
 Говорила про Січ,
 Осінь смутком мене вповивала,
 Весняна ж ясна ніч
 Зачаровану річ
 Про красу і добро починала.

Твої ниви буйні,
 Люди тихі, сумні
 Стали рідними здавна для мене,
 І минуть мої дні,
 А й у гробі мені
 Не забути тебе, моя нене!

УРОК № 8

- Тема:** Крокує осінь золота... Виразне читання пісні Б. Лепкого «Журавлі».
- Мета:** розвивати навички виразного читання, пам'ять учнів, естетичні смаки, вміння висловлювати власні судження про значення Батьківщини у житті людини; виховувати патріотичні почуття, любов до художнього слова.
- Обладнання:** портрет письменника, збірки його творів; планшети з теорії літератури про виразне читання.
- Теорія літератури:** виразне читання, темп, інтонація, пауза, логічний наголос.

ХІД УРОКУ

- I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ
- II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Перевірка домашнього завдання.

1) Розповідь про враження від пісні «Журавлі».

2) Аналіз пісні «Журавлі».

3) Визначення рими та ритму поезії.

(Р и м и: мій—мій—вирій, кру—умру—зітру, очах—шлях—журавлях.)

(Р и т м:

Чу́ти: <u>кру́!</u> <u>кру́!</u> <u>кру́!</u>	— — — — —
В <u>чужині</u> <u>умру́</u> ,	— — — — —
<u>За́ки</u> <u>мо́ре</u> <u>перелéчу</u> ,	— — — — — — — —
<u>Крило́нька</u> <u>зітру́</u> .)	— — — — —

4) Повідомлення учнів про журавлів (див. Додаток 1 до уроку 8).

IV. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

1. Складання партитури вірша.

Вірш з паузами і наголосом	Інтонація	Темп
Відиш, б́ра́те мій, Това́ришу́ мій, Відліта́ють сі́рим шну́рко́м Журавлі́ в ві́рій.	задушевне звертання	повільний середній
Чу́ти: <u>кру́!</u> <u>кру́!</u> <u>кру́!</u> В <u>чужині</u> <u>умру́</u> , <u>За́ки</u> <u>мо́ре</u> <u>перелéчу</u> , <u>Крило́нька</u> <u>зітру́</u> .	сумна, про- тяжна сумна, ласкава	звуконаслідування — пришвидшено середній
Мерехті́ть в оча́х Безко́нечний шля́х, Гі́не, гі́не в сі́ніх хма́рах Слі́д по журавля́х...	із жалем, співчуттям	середній

2. Виразне читання вірша Б. Лепкого «Журавлі».

3. Виразне читання вірша «Сину, качки летять».

(Див. Додаток 2 до уроку 8.)

4. Порівняльна робота.

Учні під керівництвом учителя порівнюють твори:

- а) за темою;
- б) за головною думкою;
- в) за поетичними образами;
- г) за художніми засобами;
- д) за настроєм, ритмікою.

5. Складання усного твору «Моя думка про значення Батьківщини в житті людини (на основі прочитаного та власних спостережень)».

6. Гра «Згадай прикмети осені».

Олесь Кмітливець разом із козаком Мамаєм вибрали прикмети осені. Які з них ви знаєте, яких дотримуетесь? Назвіть відомі вам і вашим рідним. (Див. Додаток 3 до уроку 8.)

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підібрати вірші, етюди про золоту осінь, підготувати виразне читання цих творів; зробити ілюстрації, фотографії, колажі.

VI. ПІДСУМОК

Додаток 1 до уроку 8

Журавлі — група великих птахів із ряду журавлеподібних, заселяють болотні землі Євразії та Африки, 199 видів, дихальне горло утворює петлю (резонатор), що дозволяє їм видавати характерний трубний звук (кльочення); в Україні живе журавель звичайний (довжина близько 1,4 м); охороняються.

(З «УСЕ».)

Додаток 2 до уроку 8

Сину, качки летять

Слова Михайла Ткача

Музика Олександра Білаша

На світанку сина
Сповивала мати
В час, коли про долю
Зорі лебедять:

На світанку сину
Нашептала мати:
«Під Чумацьким Шляхом
Чумаченьки сплять,—

Встань, моя дитино,
Через Україну,
Через нашу хату
Вже качки летять.

На світанку, сину,
Буду наслухати,
Коли в небі сивім
Крила зашумлять.

Глянь, моя дитино,
Через Україну,
Через нашу хату
Вже качки летять.

Прилітай, дитино,—
Через Україну,
Через нашу хату
Вже качки летять.

На світанку, сину,
Важко не діджати,
А ще важче в ночі
Очі видивлять.
Не блукай, дитино!
Через Україну,
Через нашу хату
Вже качки летять».

Додаток 3 до уроку 8

Прикмети осені

- Чим тепліший і сухіший вересень, тим пізніше прийде зима.
- Вересневий дощ, що почався вранці, довго не йтиме.
- Якщо вітер посилюється під час дощу і напрямок його змінюється проти годинникової стрілки — чекай швидкого потепління.
- Дощ уранці, що бабині танці, дощ в обід — запрягай, додому їдь!
- Якщо молодик припаде на дощовий день, то весь наступний місяць буде дощовий.
- Червона вечірня зірка віщує вітер, світло-жовта — дощ.
- Грім у вересні — осінь тепла.
- Побачив у небі кілька веселок — збирайся по гриби.
- Багато грибів восени — чекай неврожаю.

- З'явилися опеньки — скінчилось літо.
- Лягає горілиць опалий лист — на теплу зиму й добрий урожай наступного року.
- На рослинах багато павутиння — на тривалу теплу погоду.
- Якщо шишки на ялинах виростили знизу — будуть ранні морози, а згори — пізні.
- Хмари рухаються проти вітру — погіршиться погода.
- Вітер вночі — завтра чекай дощу.
- Грім у жовтні — на малосніжну, м'яку й коротку зиму.
- У дуба й осики найпізніший падолист; рано опало листя на липах — зима буде люта.
- Опало листя з верхів'їв дерев — на ранню зиму.
- Пізній гриб — пізній сніг.
- Пізній листопад — до суворі і тривалої зими.
- Яка погода в листопаді, така і в квітні.
- Бурхливий листопад — на сувору зиму.
- Рано замерзне вода — довго не розтане.
- Восени рано випаде сніг — весна буде рання.
- Перший тривкий сніг випадає на ніч; денний сніг довго не затримається.
- Від першого снігу до санного шляху — півтора місяця.
- Після листопадових заморозків — грудневий мороз.
- Ожеледиця починається з туману.
- Якщо перший сніг упав на мокру землю — залишиться, на суху — скоро зійде.
- Спориш довго не змінює восени свого кольору — на щедрій врожай зернових наступного року.
- Багато жолудів на дубі — буде сувора зима.
- Добре вродив щавель — буде тепла зима.
- Якщо лист на вишні не опав, сніг, що випав, розтане.
- На дубі та горобині багато плодів — на сувору зиму.
- Якщо в жовтні лист із берези і дуба опаде чисто — на теплу зиму, якщо не чисто — на сувору зиму.
- Якщо горіхів багато, а грибів мало — зима буде снігова й сувора.
- Шкірка на цибулі тонка — зима буде м'яка; товста і груба — зима буде сувора.
- Журавлі летять низько, швидко і мовчки — скоро встановиться погана погода.
- Розтуркотілися голуби — встановиться гарна погода.

- Галки збираються великими зграями і дуже кричать — на ясну погоду.
- Якщо в дощову ніч сова часто пугикає — бути завтра гарній погоді.
- Високо летять гуси — чекай тривалої осені.
- Польові миші переселяються до людських жител восени — на сувору зиму, а весною — на мокре літо.
- Якщо болотяні миші влаштовують поверх купин гнізда — на мокро весну й часті повені.
- Білка високо мостить гніздо — на теплу зиму, низько — на люту.
- Якщо польові мурашки витягли високі купини, то осінь і весна будуть дощовими, з буйним водопіллям.
- Зайці рано нагуляли жиру — на холодну й сніжну зиму.

УРОК № 9

Тема:	А. Чайковський. «В Острозькій школі» (з роману «Сагайдачний»).
Мета:	розширити коло читацьких інтересів учнів, ознайомити їх із твором А. Чайковського; розвивати навички самостійного читання, вибору книг; виховувати любов до художнього слова, до книги.
Обладнання:	читацькі щоденники, бібліотечні формуляри, портрет письменника, виставка його творів та ілюстрацій до них.
Теорія літератури:	жанри літератури, анотація, тема.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Перевірка домашнього завдання.

- 1) Виразне читання віршів, етюдів про осінь.
- 2) Огляд ілюстрацій, фотоматеріалів.

IV. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

1. Слово вчителя.

Учитель аналізує читацькі інтереси учнів класу, спираючись на інформацію, отриману з бібліотечних формулярів та читацьких щоденників.

2. Презентація кращих читацьких щоденників.

3. Бесіда з позакласного читання.

1) Повідомлення учня про А. Чайковського (*див. Додаток до уроку 9*), П. Сагайдачного, М. Г. Смайла.

2) Аналіз твору.

Запитаннями і завдання учням.

1. Про які часи йдеться у творі?
2. Що ви дізналися про діяльність ректора Острозької школи Герасима Смотрицького?
3. Як ректор проводив екзамен для хлопців і як це його характеризує?
4. Що таке бурса? Опишіть це приміщення.
5. Як бурсаки прийняли новачків?
6. Як Семко, програвши Маркові у бою на шаблях, поставився до суперника? А чи змогли б ви зробити так само?
7. Що таке «Жмайлова штука»?
8. Чим уславився Петро? Як до цього поставилися школярі? А як би ви зустріли таких новачків у вашому класі?
9. Хто такий Северин Наливайко? Яких іще славних козаків ви знаєте?
10. Як поставився Марко до пропозиції князя помірятися на шаблях і чому саме так?
11. Чим був здивований ректор, познайомившись із хлопцями?
12. Як міщани ставилися до бурсаків Острозької школи і чому саме так?
13. Що вам найбільше сподобалося і запам'яталося в уривку з роману «Сагайдачний», чи виникло бажання прочитати увесь твір?
14. Зверніть увагу на мову твору. Що в ній здалося вам незвичним?

3) Пояснення вчителя про діалектизми та архаїзми.

Діалектизми — елементи народної мови, місцеві діалекти.

Діалектизми бувають фонетичними (слово відрізняється від літературного лише одним-двома звуками: *зажити, заки*), лексичними (місцеві слова: *поконати* у значенні *перемогти, потрафити* у значенні *зуміти*), синтаксичними (словосполучення і речення будуються інакше, ніж у сучасній літературній мові: «— *Цікавий я,— питає один бурсак Марка Жмайла,— що ти вмієш?*»)

Діалектизми вживаються для надання творові місцевого колориту, показу особливості мови людей певного регіону.

Архаїзми — слова або мовні звороти, що є застарілими або й зовсім вийшли із загального вжитку (найчастіше це пов'язано зі зникненням явища, поняття): *огород* — огорожене місце у фортеці; *спудей* — школяр, студент; *даскал* — помічник учителя; *кунтуш* — верхній одяг без гудзиків; *його милість* — про високоповажну особу.

Архаїзми допомагають яскравіше змалювати різні історичні епохи, прикмети давнього життя.

4) Виконання завдань.

— Знайти портрет одного з героїв твору, що змальований найдетальніше, прочитати його і сказати, про які риси характеру він свідчить. (Северин Наливайко.)

— Знайти найповнішу характеристику одного з другорядних героїв, скласти план характеристики. (Герасим Смотрицький.)

— Зробити порівняльну характеристику хлопців Марка й Петра. Чи можна вважати їх справжніми друзями? Свою думку обґрунтувати.

— Визначити головну думку твору. (Застосовується метод «Мозкова атака».)

(Щоб тебе поважали, слід гарно вчитися, добре вміти робити якусь справу, бути чемним.)

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Розгадування кросворда.

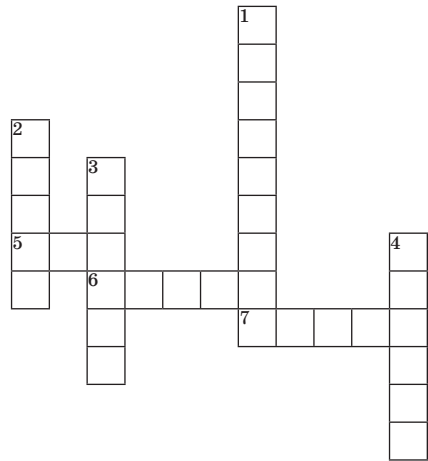
Олесь Кмітливець просить розгадати кросворд, який він склав на основі уривку «В Острозькій школі».

По вертикалі:

1) Козак, що милувався вправністю хлопців. (Наливайко.)

2) Улюблена зброя Марка Жмайла. (Шабля.)

- 3) Екзаменатор хлопців. (Ректор.)
 - 4) Птах, у якого поцілив Петро. (Ворона.)
- По горизонталі:*
- 5) Улюблена зброя Петра. (Лук.)
 - 6) Хто був мішенню для Петра. (Турок.)
 - 7) Місце подій. (Остер.)

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготуватися до тематичного оцінювання.

VII. ПІДСУМОК

Додаток до уроку 9

Андрій Якович Чайковський

Самбір — одне з найдавніших міст України. Перші згадки про нього відомі з 1238 року, а засноване воно значно раніше. У давні часи Самбір був фортецею, яку оточували дерев'яні стіни та земляні вали; з двох сторін її омивав Дністер, а з третьої — глибокий рів, наповнений проточною водою з ріки. Минав час. У XIX ст. це було звичайне місто на Львівщині. Тут у сім'ї дрібного службовця народився Андрій Чайковський. Рано осиротівши, він виховувався в родичів. Після закінчення Самбірської гімназії та Львівського університету Андрій Якович працював адвокатом.

Захищаючи в суді вбогих людей, вдів, сиріт від їхніх кривдників, він глибоко пізнав народне життя. Відняцька недоля боляче ранила його чуле серце, спонукала розказати про страждання трудівників міста й селá в художніх творах. У 90-х роках було надруковано кілька його повістей та оповідань («Образ гонору», «Із судового залу», «Не піддайся біді», «Олюнька», «В чужому гнізді» та інші).

Постійну увагу письменника привертало історичне минуле України. Ще в дитинстві він наслухався народних переказів про набіги татар і турків, криваві битви з ними, про звитяжних оборонців рідного краю. Самбірчани й досі пишаються тим, що недалеко від їхнього міста, в селі Кульчиці, народився і виріс славетний гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний¹. Навчаючись у гімназії, Чайковський читав багато художніх творів та наукових праць з історії нашої батьківщини. З книжок він дізнався, що Сагайдачний був одним із найвидатніших гетьманів Війська Запорозького, талановитим полководцем, високоосвіченою людиною. Щоб приборкати турецько-татарські орди, не пустити їх на Україну, він здійснив багато походів на Крим і Турцію. Усі ці походи, крім одного, були переможними.

Гетьман турбувався і про розвиток освіти в рідному краї: на Запорозькій Січі побудував школу й церкву; посилав у Київську академію² гроші та продукти для вбогих студентів. Помер Сагайдачний на 52 році життя від ран, одержаних у бою. Український народ любив і шанував мужнього, мудрого захисника священних земель вітчизни і увіковічив його пам'ять піснею «Ой на горі та женці жнуть».

Коли Чайковський вже добре знав події тих далеких часів, ясно уявляв гетьмана як воїна й людину, то почав писати про нього художній твір. Над романом «Сагайдачний» автор працював двадцять років. Цей твір складався з п'яти частин, три з яких вийшли в світ окремими книжками за життя письменника, а дві останні після його смерті були загублені ще в рукописах.

¹ Як свідчать народні перекази, Петрові Конашевичу (1570—1622) на Січі дано іще й друге прізвище — Сагайдачний, бо він дуже влучно стріляв із лука. Сагайдак — комплект метальної зброї кінного воїна, складається з лука та набору стріл.

² Київська академія — вища школа, заснована в Східній Україні у першій половині XVII ст.

У першій частині роману — «Побратими» — розповідається про юнацькі роки майбутнього гетьмана; уривок із нього вивчається у шостому класі.

В острозькій школі¹
(Уривок із роману «Сагайдачний»)

Ще трирічною дитиною Петро залишився сиротою. Його батько й мати загинули ще під час одного з набігів татар на їхнє село Кульчиці. Малого сироту прихистила родина Жмайлів, у якій був хлопчик такого ж віку — Марко. Діти дуже любили один одного. Підрісши, разом ходили до церковно-приходської школи, обоє добре вчилися. Коли їм виповнилося по шістнадцять років, дядько Марка — Степан Жмайло — відвіз їх до колегії в Острозі.

Приїхавши в Острог, кульчичани пішли до князя, який звелів прийняти хлопців до колегії і помістити в бурсі.

Слуга повів їх до ректора Герасима Смотрицького. Він був першою особою в Острозі у князя. Герасим Смотрицький, що помагав князеві заснувати школу й друкарню в Острозі і дав їм початок до дальшого розвитку, уходив² поміж тодішніми українцями за великого чоловіка і вченого. Заживав у всіх великої поваги й пошани. Заложив в Острозі так званий учений кружок, де згуртував найкращі українські сили. Кружок той видав при помочі княжої друкарні багато книжок.

Як княжий слуга привів до нього тепер хлопців і заявив волю князя, Смотрицький дуже ними зацікавився, бо князь звичайно не турбувався тим, кого до школи та до бурси приймається. Він став випитувати про все Степана Жмайла і зараз став хлопців екзаменувати. Зразу не йшли добре відповіді наляканих хлопців, та ректор був неабияким педагогом і потрафив³ з них видобути чого йому було треба. Екзамен скінчився добре, ректор похвалив їх і зараз послав їх із дияконом у бурсу.

Бурса стояла зараз побіч ректорського дому, з якого виходило одне вікно на бурсове подвір'я і ́город⁴ так, що він усе міг бачити, що робила молодь, віддана його опіці.

¹ Острог — місто (тепер Рівненської області), виникло як фортеця в XI ст. З 1386 року до середини XVII ст. належало князям Острозьким. Найвидатніший із цих князів, Костянтин, у 1576 році заснував Острозьку колегію — найпершу в Україні вищу школу.

² У х ó д и т и — тут: вважатися, мати славу.

³ П о т р а ф и т и — зуміти.

⁴ О́ г о р о д — тут: огорожене місце в фортеці (двір і сад).

Бурса — то великий будинок, боком до вулиці обернений. Входилося у вузькі сіни, звідки йшли двері до просторих кімнат. До такої одної повів їх диякон.

Хлопці, ввійшовши до середини, не знали, на яку ступити. Усе було для них новістю. Посередині стояли довгі столи з лавами, по боках — лежанки¹ для бурсаків. У тій кімнаті була за-разом і спальня, і їдальня, і тут вони вчилися.

У бурсі мали приміщення² ті хлопці з околиці, які не мали спромоги мешкати в городі, були діти княжих державців³ і слуг з подальших околиць, міщанські діти з поближніх містечок і городів. За своє удержання⁴ платили невеликі сплати, а багато їх було-таки на удержанні князя.

Як кульчичани туди попали, було тут дуже гамірно, бо якраз поз'їздилися бурсаки з дому і наука леда день⁵ мала зачатися.

Диякон розповів даскалові⁶, що був над бурсою поставлений волею ректора... Він вишукав для кульчичан краще місце, і то одне біля другого, щоб їх не розлучати. Вдоволений Жмайло просив ще даскала про опіку⁷, розпрощався і пішов до Плескача.

На тім зійшов час до полудня. У сінях почувся дзвінок, і за-раз почали напливати в кімнату хлопці, що бавилися на подвір'ї, до обіду. Даскал показав хлопцям їх місце.

По обіді повиходили на бурсову площу, де вони забавлялися та заводили різні молодечі іграшки⁸. Скакали через шнурок, перебігалися⁹, кидали м'ячем, метали списами дерев'яними або стріляли з луків до мети¹⁰. Даскал пояснював кульчичанам бурсовий порядок, а далі прикликав до себе старшого спудея (школяра) і казав і тих нбвників взяти до гурту. Хлопці повеселішали, осмілилися і стали з другими забавлятися.

— Цікавий я,— питає один бурсак Марка Жмайла,— що ти вмієш?

¹ Ле ж а́нка — тут: дерев'яний тапчан.

² Примі́щення — тут: місце.

³ Дер ж а́вець — службовець; тут: управитель княжими маєтками.

⁴ Удер ж а́ння — утримання.

⁵ Ле́да день — через день.

⁶ Да́скал — помічник учителя; призначався з кращих спудеїв (студентів) випускного класу.

⁷ Опі́ка — тут: догляд.

⁸ Іграш́ка — тут: гра, розвага.

⁹ Перебі́гатися — тут: бігати наввипередки.

¹⁰ До мети — тут: в ціль.

— Я вмію на шаблі битися.
 — У нас лише дерев'яні шаблі, бо залізних не можна.
 — Я також залізної шаблі не вживаю.
 — Семку! — гукнув хтось. — Ходи сюди, на шаблі з ним по-міряєшся.

Всі зацікавилися, і заки¹ прийшов прикликаний Семко, вже й дві дерев'яні шаблі з'явилися. Марко зняв свою капоту² і засукав рукави. Те саме зробив і Семко, і вони стали напроти себе³, оточені бурсаками. На площі відразу затихло, і всі сюди по-збігалися.

— До кількох разів маємо складатися⁴? — запитав Семко.
 — Як хочеш, складаймося, поки одне одного не поконе⁵.
 — Та до смерті не будемо битися, ти кажи, скільки разів хочеш?
 — Хай буде по трьох⁶.

Зложилися⁷, поставивши ліві руки позад себе. Семко напер на Марка з усієї сили, хотів йому зараз показати свою перевагу. Марко відбивався сполегка, поки не зажив⁸ Жмайлової штуки⁹. Зачепивши раз шаблю противника, він став так хутенько нею колувати¹⁰, що Семко не міг її висвободити. Потім зігнув нагально¹¹ руку в лікті, вибив Семкові шаблю з руки з такою силою, що вона геть полетіла понад голови оточуючих.

Всі аж охнули з подиву, бо Марко за той час ані кроком зі свого місця не рушився, а Семко ухорив в бурсі за великого митця на шаблі. Але умова була по трьох разів.

Семко ще не зміркував, чим Марко над ним горує¹², і розпочав двобій так само. До того він був ще подразнений¹³ і гарячився. Маркові прийшлося тепер ще скоріше його поконати.

— Підожди, небоже, я вже знаю, як ти робиш, тепер тобі не вдасться.

¹ З а к и — поки.

² К а п о т а — верхній одяг на зразок плаща.

³ Н а п р о т и с е б е — тут: один проти одного.

⁴ С к л а д а т и с я — тут: домовитися, укласти угоду.

⁵ П о к о н а т и — перемогти.

⁶ П о т р ь о х — тут: до трьох.

⁷ З л о ж и т и с я — тут: приготуватися.

⁸ З а ж и т и — тут: застосувати, скористатися, вжити.

⁹ Ж м а й л о в а ш т у к а — тут: особливі прийоми битви на шаблях.

¹⁰ К о л у в а т и — робити кола, крутити.

¹¹ Н а г а л ь н о — раптово, несподівано.

¹² Г о р у в а т и — тут: перевищувати, перевершувати, переважити, брати гору.

¹³ П о д р а ж н е н и й — тут: роздратований, розгублений, збентежений.

Семко став увихатися¹, щоб тільки не дати своєї шаблі захватити. Та Марко таки доконав² свого і третій раз вибив з руки шаблю.

Семко, червоний як буряк, задиханий, наблизився до Марка і, подаючи йому руку, каже:

— Ти тепер у бурсі будеш перший, нічого казати. Але я мушу твоєї штуки навчитися.

— Так, то по-лицарськи, — каже вдоволений даскал, — ну, тепер, хлопці, поцілуйтесь і будьте приятелями.

На кульчичан стали тепер дивитися інакше, і кожний забігав³, щоб з ними познайомитися.

— А чи твій брат також такий митець на шаблі? — питали, показуючи на Петра.

— Він також митець, але від лука.

— Давайте лука! — кричали спудеї.

Петро взяв у руку лука, попробував силу тятиви, відтак⁴ зважив стрілу в руці й спитав:

— Куди маю стріляти?

— Ціли в турка, он там, на огорожі.

Справді, намалювали там хлопці вуглем турка у великій чалмі, з бородою, та ще й файкою⁵ в зубах.

— Де цілити?

— Кажуть тобі, в турка, не бачиш?

— Та виджу, що в турка, але де — в око, в ніс, в писк⁶?

— Невидальщина! Ти собі жартуєш з нас! Буде з тебе, як поцілиш у голову.

— Я з вами, відай⁷, не договоряюся. Отож кажу вам наперед, що поцілю в лице коло носа або в самий ніс, бо ще не знаю сили того лука.

Петро зложився і випустив стрілу. Вона поцілила турка в самий ніс.

Знову всі охнули.

— Тепер цілю в зуби, — каже Петро, дуже радий з того, що так йому повелось⁸.

Знову фуркнула стріла і попала туркові в зуби.

¹ Увиха́тися — ухилитися, вивертатися.

² Докона́ти — тут: досягти.

³ Забіга́ти — тут: прагнути, намагатися.

⁴ Відта́к — після цього, потім.

⁵ Фа́йка — турецька люлька.

⁶ Пісок — рот.

⁷ Відай — тут: очевидно, мабуть.

⁸ Повесті́ся — тут: пощастити.

— Господи, а це що? — питали спудеї, зачудовані.

— Біса імієт? — каже один.

— Тепер стрілятиму без біса, — каже Петро, посміхаючись, — треба туркові вибити око! Во ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа!¹ — Він перехрестив лук і прицілився.

Стріла попала туркові в око. Спудеї кинулись до фігури.

— Не рушати стріл! Хай побачить пан ректор.

Тепер виступив між хлопців якийсь козак. Він стояв позаду і приглядався так двобоєві на шаблі, як і стрілянню. Козак був кремезний, гарний мужчина. Лице гарне, обгоріле від сонця, чорний вус. На ньому багатий оксамитний кунтуш² і сап'янові червоні чоботи. Вийшовши з гурту, він узяв обох хлопців на руки, мов малих дітей, і каже:

— Лицарі з вас будуть, ось що! Таких митців то хіба на Запорожжі шукати. Знайте, що я перший пушкар між козацтвом, а ти будеш перший лучник, а ти — перший на шаблі. Чи ти не з роду Жмайлів? Бо на Запорожжі ця штука Жмайловою зветься. Ростить, хлопці, на славу Україні.

Він поцілував одного й другого і поставив на землю, а сам вийшов з бурсового огорода.

Це був Северин Наливайко³. Бурсаки обожали його, він був для них узором⁴ козака-лицаря. Тепер, як він так звеличив тих новиків, то вони в очах товаришів вирости на великих людей, відразу схилили на себе⁵ серця усіх. Та то ще не був кінець їх сьогоднішнього триумфу.

Петро взяв ще раз у руку лук і вибрав стрілу.

— Я вам, товариші, ще щось кращого покажу! Ось глядіть — ворона летить! — Він прицілився, — ворона впала нежива в огороді. Між спудеями постав великий рух. Всі бігли по вбиту ворону, мало що її не розірвали.

¹ Петро проказує речення з молитви, щоб всіх переконати, що біс йому не допомагає.

² Кунтуш — верхній розпашний (без гудзиків) одяг.

³ Северин Наливайко служив в Острозі сотником надвірної корогви (військової кінноти), яка захищала цю фортецю від набігів татар і турків. У 1594 року організував повстанське військо, що боролось за визволення України від пансько-польського поневолення. Зраджений козацькою старшиною, Наливайко був кинутий до варшавської в'язниці й після страшного катування четвергований у травні 1596 року.

⁴ Узором — тут: зразком, образом.

⁵ Тобто привернути до себе, заручитися симпатією.

Та в ту хвилю надбігло кілька хлопців від входу і крикнули:

— Тихо, його милість¹ іде!

Між хлопцями наче маком посіяв². Всі замовкли. Князь прийшов до огорода в товаристві ректора. Сюди заходив він інколи, як школа була вже в русі. Ніхто не міг вгадати, яка тому причина. Хлопці підступили і з пошаною цілували його одержу.

— Чого ви такі веселі? — князь побачив вбиту ворону, в якій стирчала стріла. — Хто її вбив? — питає.

— Оцей новик! — закричали всі, показуючи на Петра. — На лету поцілив!

Князь поглянув ласкаво на Петра, що стояв червоний, мов рожа³, наче винуватець який.

— А оце в турка поцілив три рази, — каже другий, — з кожного разу сказав наперед, де цілити буде.

Князь підступив до огорожі і взяв стрілу, — вона вбилася дуже твердо⁴ в дошку.

— Якби, небоже, так живого поцілив, то не жити б йому більше.

Князь був у незвичайно добрім і веселім настрої...

— Ти в чім мистець, молодий шляхтичу? — питає князь, звертаючись до Марка.

— Він мистець на шаблі, — закричали всі.

— Ану, давайте шаблі! — каже весело князь. Принесли шаблі, а князь каже: — Бери, хлопче, шаблю, поміряємось.

Марко стояв як на грані⁵. Шаблю брав несміло в руки.

— Бери, не соромся, це лицарське діло.

Марко ще більше збентежився, взяв шаблю, ніби складався. Всі визирали⁶ в напруженні, що з того вийде, але Марко поклав шаблю під ноги князя і каже:

— Я не смію. — Він став плакати.

Князь був тим вдоволений.

— Гарно, синку, що ти вмієш шанувати і вік мій, і стан⁷, хай тебе Бог благословить.

¹ Тут мовиться про князя Костянтина Острозького.

² Стало дуже тихо (мак сіють в тиху погоду, щоб вітер не розвіяв легеньке насіння).

³ Рóжа — тут: троянда.

⁴ Твердо — тут: міцно, глибоко.

⁵ Грань — розпечене вугілля, жар.

⁶ Визирати — тут: дивитися, спостерігати.

⁷ Стан — тут: становище в суспільстві.

— Чи екзамен пішов добре? — питає князь ректора.

— Дуже добре! Я навіть чудуюсь¹, як могли вони стільки знання набратися в малій церковній школі.

— Видно, що вчителів має добрих. Ми про ту школу будемо пам'ятати.

Князь поговорив ще з ректором про потреби школи і відійшов.

Хлопців уже ніяка забава не бралася². Ректор, відвівши князя, завернув³ до огорода. І він був дуже радий, бо, користуючись з доброго настрою князя, дістав обіцянку, що князь спровадить⁴ до Острога вчителя прямо з Греції, до науки з грецької мови.

Ректор дозволив вийти до міста на цілу годинку, розуміється, під наглядом дискалів та дияконів.

Ніколи хлопців самих не пускали, бо не можна було діждатися їх повороту. Їх забирали до своїх домів міщани і сито їх угощали. Крім того, їх обдаровували всякими «снідами»⁵, що вистачило б на цілий тиждень. Тепер завели таке, що кожен мусив сказати, до чиєї хати йде. Бувало й так, що під неділю заходили міщани до ректора і випрошували собі по двоє-троє хлопців до себе. Острозькі міщани величалися своєю школою і дуже любили хлопців.

УРОК № 10

Тема:	Тематичне оцінювання.
Мета:	виявити рівень знань, умінь і навичок учнів з метою корекції; розвивати зв'язне мовлення учнів, пам'ять, уміння висловлювати власні судження; виховувати кращі людські якості.
Обладнання:	тести й тестові завдання, портрети письменників, твори яких вивчалися, виставка книжок, ілюстрації до них.
Теорія літератури:	народні пісні, їх види, календарно-обрядові пісні, колядки, щедрівки, гімн.

¹ Чудувáтися — тут: дивуватися.

² Братися — тут: цікавити, приваблювати.

³ Завернути — тут: повернутися, прийти назад.

⁴ Спровáдити — тут: запросити.

⁵ «Сніди» — продукти харчування; тут: страви і ласощі.

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ**II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ****III. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ**

1. Інструктаж до виконання тестових завдань.
2. Написання контрольної роботи.

I в а р і а н т**I—II рівні**

(За кожную правильну відповідь учень отримує 1 бал.)

- 1) Укажіть, де зимувала весняночка-паняночка з однойменної календарно-обрядової пісні весняного циклу:
 - а) у теплих краях (у вирії);
 - б) у садочку на пеньочку;
 - в) у дуплі старої верби.
- 2) Допишіть речення.
Народні пісні бувають таких видів _____
- 3) Поедняйте лініями художні засоби з вивчених творів із тими словами, до яких вони відносяться:

як роса на сонці

а що третій празник

журавлі в вирій

згинуть наші вороженьки

зішле всім нам долю

відлітають сірим шнурком

III рівень

(За кожную правильну відповідь учень отримує 2 бали.)

- 1) Поясніть, чому більшість обрядів та обрядових пісень українців пов'язані із землеробською працею.
- 2) Визначить, яка головна думка гімну «Ще не вмерла України...», обґрунтуйте своє твердження.

IV рівень

(За повну відповідь учень отримує 5 балів.)

Напишіть твір на одну з тем.

- 1) «Зимові свята й обряди українців, пісні, що при цьому виконуються».
- 2) «Яке значення гімн має у житті народу?».

ІІ в а р і а н т

I—II рівні

(За кожну правильну відповідь учень отримує 1 бал.)

- 1) Укажіть, на кого закликала подивитися господаря Ластівка у календарно-обрядовій пісні «Щедрик, щедрик, щедрівочка»:
 - а) на баранців і ягничок;
 - б) на бичків і теличок;
 - в) на цапків і кізочок.
- 2) Допишіть речення.

Календарно-обрядові пісні бувають таких видів: _____

- 3) Поеднайте лініями приклади художніх засобів із вивчених творів з назвами їх видів.

у садочку на пеньочку

метафора

добрий (вечір)

зменшувально-пестливі слова

Дніпро зрадіє

епітет

III рівень

(За кожну правильну відповідь учень отримує 2 бали.)

- 1) З'ясуйте, що таке гімн і яка історія створення національного гімну України.
- 2) Схарактеризуйте свою улюблену народну пісню.

IV рівень

(За повну відповідь учень отримує 5 балів.)

Напишіть твір на одну з тем.

- 1) «Літні свята й обряди українців та пісні, що їх супроводжують».
- 2) «Яке значення має Батьківщина у житті людини?».

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготувати повідомлення про біографію М. Вінграновського (окремим учням).

VI. ПІДСУМОК

УРОК № 11

Тема:	М. Вінграновський. «Грім».
Мета:	ознайомити учнів з окремими фрагментами біографії письменника, його поезією; розвивати навички виразного читання ліричних творів, визначення засобів художньої виразності та їхньої ролі у віршах; виховувати спостережливість, любов до природи.
Обладнання:	портрет письменника, збірки його творів, ілюстрації до них, пейзажні картини.
Теорія літератури:	ліричний вірш, ліричний герой, література і дійсність.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. АНАЛІЗ ПИСЬМОВОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ (ТЕМАТИЧНОГО ОЦІНЮВАННЯ)

IV. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Повідомлення учня.

Микола Вінграновський — відомий український поет, прозаїк, кіномитець, лауреат Міжнародної премії УРСР імені Т. Г. Шевченка. Народився він 1936 року в м. Первомайську на Миколаївщині. Це — південь України, навкруги — лише степ та степ. Ні лісу, ні річки. Лише високе небо, палюче сонце, кози й молочай.

Учився Микола охоче, гарно декламував вірші, а пізніше з успіхом грав у виставах на шкільній сцені, і всі говорили, що він буде знаменитим артистом.

Коли після закінчення середньої школи Вінграновський склав екзамени в Київський театральний інститут, екзаменатори запропонували зіграти роль глядача, який сидить у кінозалі й дивиться фільм Чарлі Чапліна, видатного американського кінорежисера, актора-коміка, сценариста. На переглядах фільмів цього майстра кіноглядачі завжди нестримно сміються. Микола здогадався, що подібного чекають і від нього, але зробив інакше. Він сів на стілець, зручно вмовстився, посоловілими очима покліпав на уявний екран і... пірнув у глибокий сон дуже втомленої людини. Коли в уявному залі вибухав особливо голосний сміх, він підводив голову, ледь розтуливши вії, поводив очима, щось недоволено бурмотів і знову «засинав». Роль зіграв так добре, що отримав «п'ятірку» з плюсом.

Почалися навчання в акторській групі, але незабаром Вінграновському запропонували відвідувати ще й заняття з режисури. Його помітив визначний кінорежисер Олександр Довженко й забрав на навчання до Всесоюзного державного інституту кінематографії в Москву. Після його закінчення М. Вінграновський працював на Київській кіностудії художніх фільмів імені О. Довженка актором, режисером, сценаристом. У фільмі «Повість полум'яних літ» за сценарієм О. Довженка талановито зіграв головну роль — Івана Орлюка. Писати почав у 60-ті роки, є автором численних поетичних збірок. Багато написав і для дітей: збірки «Андрійко-говорійко», «Літній ранок», «Літній вечір», «Ластівка біля вікна», «На добраніч», повісті «Первинна», «Сіроманець» та ін.

Один із літературознавців писав про митця: «Вінграновський витворив художній світ, законом якого є краса. Тут красиве все — національна гідність і повага до співземлян, ніжність і обурення... За всієї конкретності цей світ принципово відмінний од реального і за вищим рахунком є бунтом краси проти недосконалості й приземленості життя...»

Як правило, сюжети його... рухаються перебігом почуттів, якими щедро наділяються звірі, птахи, рослини і води, сполучені в єдиний, самому собі зрозумілий і достатній світ».

2. Виразне читання поезії М. Вінграновського «Грім».

3. Колективна робота.

(Застосовується метод «Мозкова атака».)

Завдання: схарактеризувати автора за його поезією.

(Орієнтовні відповіді (з обґрунтуванням): Автор має багату уяву, фантазію (може уявити грім у вигляді дядька), любить природу (оживлює, змальовує із замилуванням), добрий (показує, як грім допомагає деревам), оптиміст (бачить навіть сад «щасливим».)

4. Повідомлення учня про грім, грозу як природне явище.

(Див. Додаток до уроку 11.)

5. Розгляд ілюстрацій, пейзажних картин, фотографій, репродукцій з відомих картин художників про грозу.

6. Порівняльна робота.

Учні під керівництвом учителя порівнюють науковий опис грози з художнім, зробленим М. Вінграновським, а також зображеним на картинах художників. Знаходять спільне та відмінне.

7. Аналіз художніх засобів і визначення їх ролі у творі.

<i>Була гроза, і грім гримів, Він так любив гриміти, Що аж тремтів, що аж горів На трави і на квіти.</i>	звукопис (алітерація) нагромадження приголосних звуків для передачі гуркоту грому
<i>грім гримів зі сливи слив</i>	тавтологія (повторення) для підсилення звукового образу
<i>грім жив у хмарі, бачив; умив озерам очі; заговорила груша; грім сказав собі</i>	метафори (уособлення), оживлення явища для образності змалювання
<i>щасливий (сад)</i>	епітет образно змальовує предмет, надає бадьорого, радісного звучання творові
<i>«Трусніть і грушу, дідьку грім, Бо важко мені дуже»</i>	пряма мова, звертання — наближає до читача, надає висловленню динамізму, експресивності і разом з тим задушевності
<i>гримів — горів, гриміти — квіти, згори — яри, хоче — очі, опустив — слив, грушу — мушу, собі — голубі</i>	точні рими, які надають творові ритмічності, бадьорого тону

8. Інтерактивна вправа. Робота в парах.

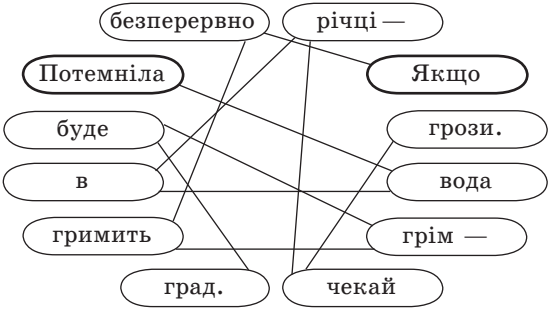
З а в д а н н я: сформулювати головну думку поезії М. Вінграновського «Грім».

(Природа прекрасна, треба лише вміти бачити цю красу й цінувати її.)

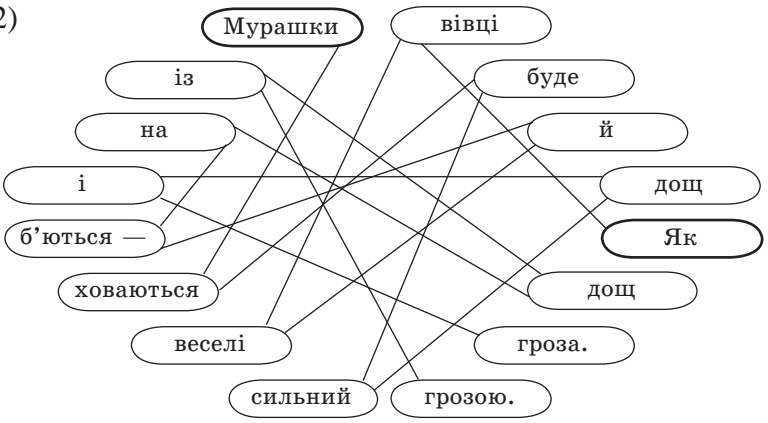
V. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Олесь Кмітливець із козаком Мамаєм зашифрували кілька народних прикмет, пов'язаних із громом. Розгадайте їх.

1)

2)

В і д п о в і д і:

- 1) Потемніла вода в річці — чекай грози. Якщо безперервно гримить грім — буде град.
- 2) Мурашки ховаються — буде сильний дощ і гроза. Як вівці веселі й б'ються — на дощ із грозою.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Навчитися читати вірш «Грім», аналізувати його (за бажанням можна вивчити напам'ять); зробити ілюстрації; окремим учням підготувати повідомлення про Сонце.

VII. ПІДСУМОК

Додаток до уроку 11

Грім — акустичне явище, що супроводжує блискавку — тріск або гуркіт, викликаний різким розширенням повітря внаслідок збільшення температури під час електричного розряду.

(З «УСЕ».)

УРОК № 12

Тема.	М. Вінграновський. «Що робить сонце уночі».
Мета:	ознайомити з віршем письменника, допомогти учням усвідомити його ідейно-художній зміст; розвивати навички виразного читання, коментування змісту ліричного твору, його поетичних особливостей; навички самостійного пошуку додаткового матеріалу; виховувати допитливість, любов до природи.
Обладнання:	портрет письменника, збірки його творів, ілюстрації до них, казки, легенди про сонце.
Теорія літератури:	ліричний вірш, ліричний образ, пейзаж.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Перевірка домашнього завдання.

- 1) Розповідь про письменника.
- 2) Виразне читання вірша М. Вінграновського «Грім», висловлення власних вражень про цей твір.

- 3) Аналіз вірша (визначення теми, ідеї, художніх образів та засобів).
- 4) Огляд ілюстрацій.

IV. ФОРМУВАННЯ І ВДОСКОНАЛЕННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Слово вчителя.

Ми вже говорили про те, що письменник М. Вінграновський залюблений у природу, спостережливий та дотепний. Йому цікаво, де ночує сонце, що думає сад, куди помандрували хмарки. Поезія, з якою ми ознайомимося сьогодні, так і називається — «Що робить сонце уночі?».

Радісно прокидатися вранці від сонячного промінчика-зайчика, що зазирнув у вікно. Усе живе на Землі завдячує саме йому, Сонцю. Мабуть, тому про сонце складено багато легенд, казок, пісень.

2. Повідомлення учнів.

Учні переказують казки, легенди, декламують вірші тощо. Один з учнів зачитує науковий опис Сонця (*див. Додатки до уроку 12*).

3. Виразне читання вірша М. Вінграновського «Що робить сонце уночі».

4. Обмін враженнями щодо прочитаного.

5. Інтерактивні вправи. Робота в групах.

1-ша група досліджує й характеризує образи поезії.

2-га група визначає головні думки твору з обґрунтуванням.

3-тя група знаходить художні засоби, класифікує їх, визначає роль.

4-та група порівнює зображення сонця у різних творах мистецтва.

Орієнтовні відповіді

1-ша група

Образи	Характеристика
сонце	натомилося за день, працюючи; спить; його всі чекають з нетерпінням, воно всім потрібне
місяць	милується землею, ромашками і водою, мріє про сонце, світло якого він відбиває
земля	розкішна, багата, красива, нею милуються навіть небесні світила

Образи	Характеристика
зима	прекрасна біла краса, але холодна, навіть жорстока
зіронька	тоненька, тендітна, несмілива, як дитина, що сидить у татка чи в дідуся на плечі

2 - га група

Сонце — найголовніше на землі. Усі чекають його тепла, яке воно щедро віддає. Так у дворі потрібен господар, у сім'ї — голова, мати — для дитини, добра людина — для всіх. Хоч перед нами лише пейзажна картина, але вона — олюднена. Сонце носить людські риси: спить, відпочиває, його з нетерпінням очікують, всі потребують його допомоги.

3 - тя група

тоненька (зіронька)	епітет
тоненька, зіронька	зменшувально-пестливі слова
у лісу на плечі зіронька сидить	метафора
земля, земля, ромашка і вода сніги сніжать	повтор, перелічення
На сіножать сніги сніжать І снігурі в снігу лежать	звукопис, алітерація
Що робить сонце?	питальні речення

4 - та група

У легендах, казках сонце — цар, князенко, ясно сяє, зігріває усіх теплом, але обпалює тих, хто близько до нього підходить. Часто буває, що над ним підсміюються, навіть шкодять йому. Тоді воно буває сумне (у природі — закрите хмарами).

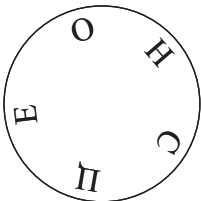
В образотворчому мистецтві сонце, світло відіграють велику роль.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Гра «Відгадай загадку, прочитай відгадку».

Олень Кмітливець та козак Мамай вибрали загадки, знайшли відгадки, але літери у відгадці випадково перемішали. Відгадайте загадки і прочитайте відгадку.

- 1) Ой за лісом, за пралісом
Золота діжа сходить.
 - 2) Гарне, добре,
На всіх людей дивиться,
А людям на себе дивитися
Не дозволяє.
 - 3) Вдень у небі гуляє,
А ввечері на землю сідає.
 - 4) Золотий бубон по воді плаває.
 - 5) Із неба диво золоте
І світить нам, і гріє,
Ніщо без нього не росте,
І всяк тому радіє.
Радієш ти, радію я.
Радіють луки, поле, гай,
Радіє з краю в край земля,
А що за диво? Відгадай!
 - 6) Що сходить без насіння?
 - 7) Без дров, без огня,
А гріє і світить щодня.
 - 8) Стоїть дуб-вертолуб,
На тім дубі-вертолібі
Сидить птиця-вертолиця,
Ніхто її не дістане.
 - 9) Постійного місця не має,
День і ніч бродить,
Весь світ обходить.
 - 10) Стоїть півень на вербі,
Спустились коси до землі.
 - 11) Високо стоїть,
Одне око має,
Всюди заглядає.
 - 12) Хто однаково всіх любить,
Всіх однаково голубить?
Кожний скоса тільки гляне,
А обняти не дістане.
- Відповідь: Сонце.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Навчитися виразно читати (за бажанням вивчити напам'ять) вірш М. Вінграновського «Що робить сонце уночі?»; аналізувати твір, висловлювати свою думку про нього; зробити ілюстрації; підготувати повідомлення окремим учням.

VII. ПІДСУМОК

Додаток 1 до уроку №12

Сонце — найближча до Землі зірка, центральне тіло Сонячної системи, найсильніше джерело випромінювання, що досягає Землі; газова куля, яка складається, переважно, із водню та гелію з невеликою домішкою важких елементів; внутрішню частину Сонця становить ядро (продукує енергію як наслідок термоядерної реакції), зовнішню — атмосфера, що поділяється на фотосферу товщиною близько 300 км, у якій спостерігаються сонячні плями (емітує у простір більшу частину енергії сонця), хромосферу товщиною 10—15 тис. км, з якої викидається матерія у вигляді хромосферних виступів (спікул) і — значно вище — протуберанці, а також корону, з якої енергія разом із матерією потрапляє у міжпланетний простір у вигляді сонячного вітру. (З «УСЕ».)

Додаток 2 до уроку №12

Чому буває сумне сонце?

Жив собі чоловік та жінка, які мали сина і дочку. Дочка була найкраща в світі. Ось одного разу сонце вкратило її собі за жінку. Після цього брат пішов її шукати туди, де заходить сонце. Сестра побачила і вибігла до нього та й каже: «Сховайся в льох, бо як прийде сонце, то запече тебе». Брат швиденько заховався в льох. Коли прийшло сонце, то воно роздягнулось і повісило свої ризи на льосі та й пішло в хату. Сестра, побачивши, що сонце повісило ризи, швиденько побігла до брата, який ледве не вмер від жару. Тоді сестра відлила його водою, і вони пішли в хату. Вони привітались із сонцем, посиділи, поговорили, а тоді сонце просить брата, щоб він пішов за нього на небо на один день. Він згодився, надів ризи і пішов на небо. Коли виліз, то пішов на ті місця, де сонце снідає, обідає та вечеряє, побив миски, порозкидав ложки; зловив вітра та мороза, набив їх за те, що перешкождали йому в дорозі.

Злазячи з неба, поламав драбину; прийшов до хати, де спало сонце, скинув ризи і разом із сестрою вони втекли. Коли сонце встало і хотіло скоро вилізти на небо, то ніяк не можна було. Поки воно лагодило драбину, то брат із сестрою вже втекли.

Сонце побачило безладдя на небі, було цілий день голодне, то так було розсердилось, що цілий тиждень не показувалось людям.

УРОК № 13

Тема.	М. Вінграновський. «Гусенятко».
Мета:	ознайомити учнів з оповіданням письменника, допомогти їм визначити думку про твір; розвивати навички виразного читання, переказу прозових творів, складання плану; виховувати любов до природи, до всього живого, гуманізм.
Обладнання:	портрет письменника, збірки його творів, ілюстрації до них; репродукції картин із зображенням гусей.
Теорія літератури:	оповідання, головні та другорядні герої, тема, головна думка, план.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Перевірка домашнього завдання.

- 1) Виразне читання вірша М. Вінграновського «Що робить сонце уночі?», аналіз, висловлення власної думки про твір.
- 2) Огляд ілюстрацій.

IV. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Слово вчителя.

Ми, люди, живемо серед природи, постійно з нею спілкуємося. То бігаємо і граємося із собачкою, котиком, то виганяємо їх

на вулицю, коли набридне. Спочатку дивуємося співу солов'я, а потім саджаємо його в клітку. Йдемо в туристичний похід, милуємося краєвидами... і залишаємо по собі незгаслі кострища й купу сміття, яке лежатиме й через кілька десятків років. І це, можна б сказати, дрібна шкода... Ріки поють нас водою, а ми їх забруднюємо промисловими відходами, вирубуємо по берегах ліси, що призводить до пересихання водних артерій Землі.

Цікаво, а що думають про нас, людей, той же горобчик, шпачок, та ж ворона? Або, наприклад, дикі гуси? Саме про це — оповідання М. Вінграновського «Гусенятко».

2. Виразне читання твору «Гусенятко».

3. Словникова робота.

О з и м и н а — зернові культури, що сіються на зиму;

п л а в н і — очерети;

л а т а т т я — водяні білі лілії;

д е р к а ч і — болотяні птахи;

і р і й — вирій, теплі краї;

в о л о — шкірний мішок під шиєю у птаха, куди спочатку потрапляє їжа;

м р я к а — темрява, дрібний дощик із туманом;

о н д а т р а, в и д р а — хижі річкові тварини;

р у б к а — будка, центр зв'язку та керування на плавучому засобі;

б а р ж а — плоский корабель для перевезення вантажів відкритим способом;

Г Е С — гідроелектростанція;

в е р х о в о д к а — дрібненька рибка;

б л е ш н я — рибальський пристрій, металева блискуча приманка з гачками;

І л - 5 2 — військовий літак;

д о м н а — агрегат, у якому плавиться метал;

Ж о в т н е в і с в я т а — свято жовтневої революції в Росії 1917 року; відзначалося раніше.

д о с в і т о к — ранок.

4. Обмін враженнями щодо прочитаного.

5. Бесіда за питаннями.

1) Що вам у цьому творі здалося незвичайним?

2) Що нового ви дізналися про життя диких птахів?

- 3) Що реальне, а що фантастичне, казкове в оповіданні?
 - 4) Якими в оповіданні «Гусенятко» постають люди?
 - 5) Чим схожі на людей зображені герої-птахи?
6. Повідомлення учня про диких гусей.
 7. Колективне складання плану оповідання.

Орієнтовний план

- 1) Народження пізнього гусеняти.
- 2) Гірки роздуми гуски-матері.
- 3) Розмова з чоловіком.
- 4) Красивий і сильний тато.
- 5) Відліт табуна гусей.
- 6) Небезпека — звідусюди.
- 7) Гніздо пливе на корабель.
- 8) Трагічна розлука.
- 9) Полювання за гусаком на баржі.
- 10) Порятунок.
- 11) Біля ГЕС.
- 12) Рибалки намагаються піймати птаха на вудку.
- 13) Чоловік і жінка в човні.
- 14) Гусенятко ховається в темряві.
- 15) У сім'ї сталевара.
- 16) Щаслива зустріч із татом.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Олесь Кмітливець, послухавши оповідання, замислився над поведінкою людей і згадав мудрий вислів, який він зашифрував на шаховій дошці. Прочитати його можна за ходом шахового коня.

	то				
		ін		чо	
шим		го,		би	со
	Не	жа	го		
ба			ро	бі	
	єш.	не			

Відповідь: Не роби іншим того, чого собі не бажаєш.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Навчитися виразно читати, переказувати оповідання за планом; зробити ілюстрації.

VII. ПІДСУМОК

УРОК № 14

Тема.	М. Вінграновський. «Гусенятко».
Мета:	допомогти учням усвідомити ідейно-художню цінність твору, визначити його головну думку; розвивати навички виразного читання, переказу прозових творів, їхнього аналізу, висловлення власної думки щодо прочитаного; виховувати почуття милосердя, любов до природи, бережливе ставлення до неї.
Обладнання:	портрет письменника, збірки його творів, ілюстрації до них, картини природи.
Теорія літератури:	оповідання, герої твору, тема, ідея, опис.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Перевірка домашнього завдання.

- 1) Виразне читання, переказ уривків оповідання «Гусенятко», які найбільше запам'яталися, вразили.
- 2) Огляд ілюстрацій.

IV. ФОРМУВАННЯ І ВДОСКОНАЛЕННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Літературний диктант.

(За кожну правильну відповідь учень отримує 1 бал, проводити диктант бажано письмово.)

- 1) Коли народилося гусенятко (в яку пору року)? (Восени.)
- 2) Скільки років було гусці-матері? (Три.)

- 3) Чого слід було остерігатися гусці, яка летіла підгодуватися? (Мисливців, літака.)
 - 4) У якому місці гусям було зупинятися безпечно? (У заповіднику.)
 - 5) Який перший ворог з'явився біля гусака з гусенятами? (Ондатра.)
 - 6) Що використав гусак як плавучий засіб (плавзасіб)? (Гніздо.)
 - 7) Чому гусеняті не можна було купатися? (Його підстерігали щуки, соми, судаки.)
 - 8) На яку небезпеку несла вода гусей? (На корабель з вогнями та музикою.)
 - 9) Хто піймав гусака за шию? (Чолов'яга з баржі.)
 - 10) Чим гусячий сім'ї запам'яталися ГЕС та заводи? (Ядучими димами.)
 - 11) Хто хотів піймати гусака, як рибу? (Трое рибалок.)
 - 12) Хто врятував гусенятко? (Сталевар.)
- Учні під керівництвом учителя роблять взаємоперевірку або роботи оцінюють учні-асистенти.

2. Дослідження художнього тексту. Робота в парах.

1-ша група знаходить різні види описів — пейзажі, описи птахів (портрети героїв), з'ясовує їхню роль.

2-га група доводить, що твір М. Вінграновського «Гусенятко» — оповідання.

3-тя група характеризує родину гусей, порівнює їх із людьми.

4-та група визначає художні засоби твору.

5-та група з'ясовує головну думку твору, обґрунтовує своє твердження.

Орієнтовні відповіді

1-ша група. Опис птаха — портрет: «згорблене, вогке, сумне, з прилиплою шкаралупкою на дзьобику». (Гусенятко.)

«У тата були сторожкі очі, висока очеретяна шия... Мав тато і високі м'які сірі груди, ... жовті очі». (Гусак.)

Пейзаж: «Знизу, із заплави, покотило волохатими хвилями, білими комірцями обпінівся при воді очерет, нагнувся сухо над гускою, довшим листям своїм прикрив її всю на гнізді, і — доки він лежав під вітром — гуска скубнула з очерету його бляшаного листя, хотіла було скубнути ще раз, але очерет підвівся».

Ці описи дають яскраве уявлення про місце дії, про зовнішність героїв, їхні особливості.

2 - га група. Твір невеликий за обсягом, написаний прозою мовою. У ньому невелика кількість героїв — гусеня, гусак, гуска (головні герої), кілька другорядних героїв — людей (рибалки, чолов'яга, сталевар).

Зображена невелика кількість подій із життя героїв — народження пізнього гусеняти, відліт табуна, небезпечні мандрі з татом, порятунок і зустріч.

Час дії нетривалий. Описи й розповіді про події та персонажів стислі. Наявний сюжет з усіма основними елементами.

3 - тя група. Гуска й гусак — самовіддані батьки, які турбуються про дітей, готові навіть до самопожертви. Вони не можуть покинути дитя напризволяще. Гусак — турботливий, досвідчений, бореться за свій порятунок і порятунок гусеняти.

Такими якостями гуси дуже нагадують хороших людей, а від злих людей вони потерпають.

4 - та група. Художні засоби, що використовує автор, різноманітні.

Епітети: горіхове (небо), гінка і вільна (вода), зграбний (тато) та ін.

Зменшувально-пестливі слова: гусенятко, дощик.

Фразеологізми: відлягло від серця, родився в щасливій сорочці, зима на дзьобі (на носі).

Синоніми: заплакало, запищало; гусенятко, мізинчик, дитина.

Метафори: іній цвіте, ніч поважчала, стала тиснути; очерет мовчав.

Діалоги, полілоги.

Питальні речення, окличні речення.

Описи різних видів — портрет, пейзаж.

5 - та група. Головна думка твору — відновлення єдності живого світу. Необхідно співчувати слабшому та бережно ставитися до довкілля.

Усі ми — діти природи, наші життя взаємопов'язані. Природа не прощає людині помилок і відповідає стихійними лихами, епідеміями та іншими страшними речами.

3. Порівняльна робота.

Учні під керівництвом учителя порівнюють опис гусей у художньому творі, у науковій літературі та у творах образотворчого мистецтва.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Гра «Відгадай загадку».

Олесь Кмітливець хоче, щоб ви допомогли йому відгадати загадки.

- 1) Білий, як сніг,
Надутий, як міх,
Лопатами ходить,
А рогом їсть.
- 2) Крилатий, горластий,
Червоні ласти.
- 3) Ходить по городу,
Великого роду,
Ноги як лопати,
А сліду не знати.
- 4) Кга-кга-кга-кга —
Ми все босі по снігах.

Відгадка: гуси.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготувати усний твір про улюблену домашню (або дику) тварину, принести фото, малюнки, ілюстрації.

VII. ПІДСУМОК

УРОК № 15

- Тема.** М. Вінграновський. «Первінка».
- Мета:** ознайомити учнів із позапрограмними творами письменника, викликати до них інтерес, прагнення до самостійного читання; розвивати навички вибору художньої літератури для читання, переказу прочитаного та висловлення власної думки про нього; виховувати любов до книги, гуманізм.
- Обладнання:** портрет письменника, збірка творів «Первінка», ілюстрації до неї, читацькі щоденники.
- Теорія літератури:** художній твір, література і дійсність.

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ**II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ****III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ**

Перевірка домашнього завдання.

- 1) Прослуховування усного твору «Моя улюблена тварина».
- 2) Огляд фотоматеріалів, ілюстрацій.
- 3) Висловлення суджень про літературу і дійсність, літературу та інші види мистецтва.

IV. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

1. Слово вчителя.

Під час Другої світової війни Микола Вінграновський був ще дитиною. Але враження про воєнне лихоліття-розруху, голод, очікування батька з фронту, важку працю на відбудові господарства залишилися на все життя. Страждали не лише люди, а й тварини, що були поруч. Часто вони ж і допомагали, підтримували, як, наприклад, корова-годувальниця, вірний Собака з повісті М. Вінграновського «Первінка».

2. Евристична бесіда, виконання завдань.

- 1) Так про кого ж повість «Первінка» — про людей чи про тварин?
- 2) Що ви дізналися нового з історії?
- 3) Які поняття вам не зовсім зрозумілі?
- 4) Чому мати доручила своєму малолітньому синові таку відповідальну й важку справу — купити корову і привести її з містечка в село?
- 5) На Миколці, як і на багатьох інших людях був поганий одяг, дрane саморобне взуття. А на узбіччі дороги лежало багато нечистого доброго одягу. Чому його не брали?
- 6) Уявіть, що ви самі йдете вночі дорогою з базару додому (такою, якою ішов герой повісті). Опишіть свої почуття й переживання.
- 7) Як ви думаєте, чи був родичем Миколчиній сім'ї дід Рятуняк? Як пояснити ставлення до хлопця Марії?
- 8) Чому Собака пристав до хлопчика з коровою, хоч навкруги було багато їжі? Як він зреагував на появу Миколчиного батька, недивлячись на те, що ніколи його не бачив?

- 9) Яку таємницю зберігав дід Рятушняк усю війну, сам, напевно, голодуючи?
 - 10) Як змінився настрій селян, жінок-удів, коли вони почали носити зерно?
 - 11) Прокоментуйте діалоги колгоспників із лейтенантом та генералом. Про що вони свідчать?
 - 12) За допомогою «усного малювання» покажіть, як селяни орали літаком.
3. Робота над характеристикою головного героя повісті М. Вінграновського «Первінка».
- Доведіть за допомогою висловів із тексту, що Миколка має зазначені риси характеру. (Учні заповнюють таблицю.)

Риси характеру	Цитати (або їх переказ)
відповідальний	йому доручили купити корову
сміливий	пішов сам за 12 км до містечка, повертався вночі по страшній дорозі, ночував у степу
розсудливий	взяв каміння од собак
добрий	турбувався про матір, корову, не прогнав Собаку
працьовитий	рвав щавель, годував корову
чуйний	переживав за свою родину, за батька, що був на фронті
обережний	не брав речей, які могли бути заміновані
спостережливий	під час повітряного бою сховався у воронці
досвідчений	добре знав за прикметами довгу дорогу додому

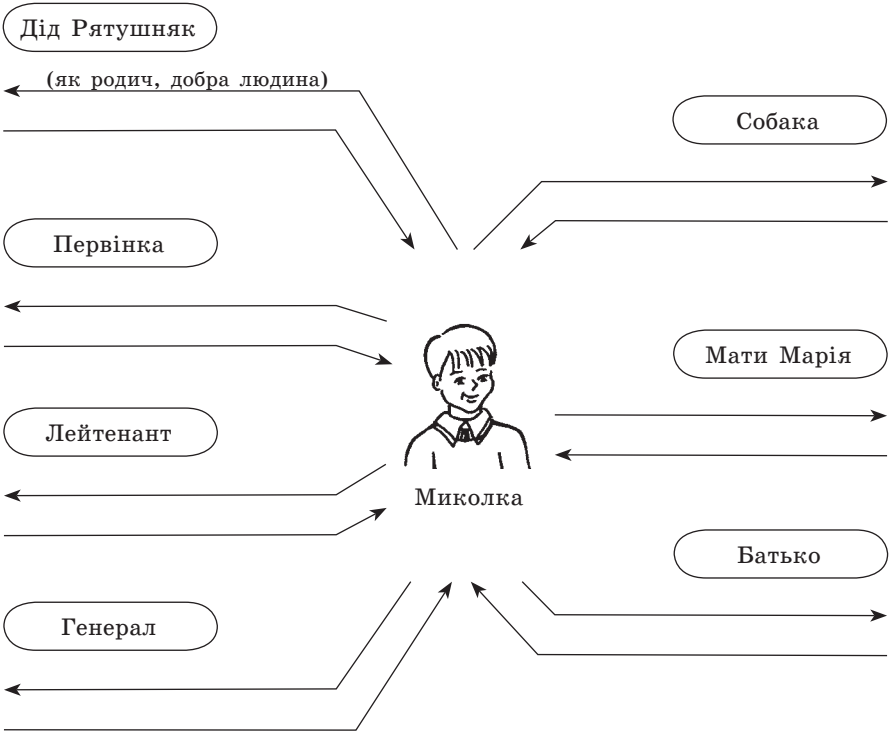
4. Гра «Уяви ситуацію».
- 1) У Миколки вкрали на базарі гроші (або він їх загубив).
 - 2) Миколці для купівлі корови трішки не вистачило грошей.
 - 3) Миколку й корову оточила зграя здичавілих собак.
 - 4) У селі не стало хат із солом'яною покрівлею і Первінку нічим було годувати.
 - 5) Собака став тягати курей у сусідів.

- 6) Генерал поряд не проїжджав, а лейтенант сказав, що це зерно крадене й хотів його відібрати у селян.
- 7) Син діда Рятушняка не прилетів на літаку, а прийшов з поїзда.

Опишіть, як би, на вашу думку, діяли герої твору, а як особисто ви.

5. Робота над складанням схеми.

З а в д а н н я: заповнити схему стосунків героїв.

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Скласти уявний діалог з Миколкою або написати твір-мініатюру «Чи хотів би я мати такого друга, як Миколка?».

VI. ПІДСУМОК

Первінка (Скорочено)

Ішов останній рік війни. У напівзгорілій хаті жила селянська родина: жінка Марія та її троє дітей. Найстарший з них — Миколка — мав усього років дванадцять.

Голодно було в їхній оселі, проте Марія ті гроші, що приєднав з фронту її чоловік Максим Миколайович, не витратила, сподіваючись купити корову. Назбирала вже двісті тисяч, але наприкінці війни гроші були дуже знецінені: буханець хліба на базарі коштував від тридцяти до п'ятдесяти карбованців.

Марія хворіла і не могла сама піти на базар, тому купити корову мусила доручити Миколці. Зі схованими за пазухою грошима хлопець прийшов у напівзруйноване містечко. Була провесна.

Тим часом ішлося на післяобіддя, базар знелюднів, і корів лишилося іще менше, ніж було.

Миколка полічив — чотири корови.

Він підійшов поближче до однієї з них і, начебто нічого й не мав, почав наслухати — скільки за неї правлять і скільки дають...

Трохи перегода до корови підійшли якийсь чоловік із жінкою. Чоловік одразу почав обмацувати та м'яти коров'яче вим'я, боки, шию.

— І скільки ж дає ваша біленька? — запитав чоловік власника корови.

— Так як на добру пашу, то до двох відер.

— А скільки ж ви за неї? — поспитала жінка.

— Та так, за чотириста — то можна було б і віддати... Чотириста тисяч! Миколка відчув, як його двісті тисяч за пазухою почали холодно ворухитись, як живі...

Лишилося три корови, і Миколка почала пав своїми жовтими чунями¹ до них.

Але дві корови були продані, а третя стояла за возами така, що до неї ніхто і не підходив. Те, що вона була геть-чисто чорненька, — півбіді. Миколці навіть сподобалося, що вона вся чорненька і ріжки віночком. Але вона хиталася од вітру і світила ребрами, і вим'я під нею було, як маленьке яблучко, — ну просто тобі і не корова, і не коза! Продавала корову така сама

¹ Чуні — саморобні калоші з гуми чи шкіри.

й тіточка: на ній не було навіть куфайки, а лише сірий піджачок з рукавами по лікті, та на ногах — одна чуня, а друга ка-лоша, прив'язана до ноги кабелем. Ніс її посинів від березнево-го вітру, латана-перелатана хустина стовбурчилась на голові, як шпаківня. Під пахвою тіточка тримала віхоть торішньої трави, налигач і хворостину.

Так вони й трусилися удвох з корівкою на спорожнілому ба-зарі, на сірій землі під сірим небом.

Миколка обійшов корівку раз і вдруге і, оглянувшись, чи нема поблизу людей, швидко прошепотів:

— Тьотю, а скільки ви за неї просите, і так, щоб оддати? У ті-точки текли з очей сльози — чи то від вітру, чи хтозна від чого.

Не дивлячись на Миколку, деркім від застуди голосом вона проговорила:

— Віддаю за сто п'ятдесят...

— А вона хоч доїться?

— Доїться, три стакани дає на день, але при добрій паші... — Аж тепер тіточка повернула голову в Миколчин бік — хто ж це її все-таки питає?

Миколка стояв від тіточки по той бік корівки, так що вона Миколки не помітила і здивовано оглянулася навколо.

— Тьотю,— Миколка виступив із-за корови,— мені ще дале-ко йти, то чи беріть свої гроші, бо не рано ж...

І не встигла тіточка надивуватись, як Миколка присів і до коліна червоними тридцятками¹ відлічив усі сто п'ятдесят тисяч — кожні п'ятдесят тисяч мати перев'язала йому моту-зочком, так що три рази по п'ятдесят — і корова твоя! Ще й п'ятдесят у запасі!

— Натє!

— А звідки ти будеш, що тебе самого оце послали?

— Та я тут недалеко, із Кумарів, може чули, дванадцять кі-лометрів, а мати хвора на печі та двоє малих, а батька чекаємо з дня на день із війни. Беріть! Беріть і перелічіть самі!

Доки тіточка скоцюрбленими пальцями і сухими губами пе-релічувала гроші, Миколка ще раз оглянув корівку.

Тепер вона була його, їхня, домашня, і з цієї хвилини корів-ка сподобалася йому на все життя...

Миколка глянув у темно-голубі корівчині очі і спитав:

¹ До грошової реформи 1947 року були купюри червоного кольору вартістю тридцять карбованців.

— А як тебе звати?

Корівка кліпнула, і в її очах на мить промайнуло щось...

— Ну, синочку, бери її та веди, та гляди ж ти її там удома, бо вона була у мене смирененька, не билась, не перебирала. — І тіточка віддала Миколці налигача, хворостину та віхоть сірої торішньої трави.

— Буду йти, бо мені з нею і смеркне... — І, як тільки Миколка взяв налигача, корівка слухняно потопала за ним по сірій базарній землі у Миколчине село, додому.

Вони відійшли далеченько й вже здалеченька оглянулись: тіточка стояла на тому самому місці і посинілою рукою витирала на очах сльози.

— Тьотю! — гукнув Миколка. — А як же звати її?

— Первінкою звати її, синочку! Первінкою...

Містечко пройшли спокійно. Даремно Миколка понабирав повні кишені каміння від собак. Майже всіх собак у містечку перестріляли німці, інші десь порозбігалися з переляку по лісосмугах та яругах, і коли вийшли з Первінкою за містечко на шлях, Миколка повикидав каміння у болото, щоб легше було йти.

Зо два кілометри від містечка дорога була вимощена, і йти було ще так-сяк. Але як тільки бруківка закінчилась, почалося непроходиме царство болота. Тікаючи, німецькі танки і машини так погризли, погорбили, пом'яли, подушили землю, що йти було неможливо.

Миколка ступав крок, чуня лишалася в болоті, і доки він висмикував цю, засмоктувало другу чуню — хоч стань та й плач.

А тут звечоріло просто на очах, і почало ввижатися, наче у покинутих німцями танках і машинах хтось є.

Первінка тулилась до Миколки і дрібно тремтіла, коли вони поминали постріляних корів, чи коней, чи навіть верблюдів. Німці тікали на чому могли, і коли коні чи корови не в силі були під ними йти і падали у багнюку, тоді німці їх убивали...

Пахло чимось неприємно-солодким. Миколці хотілось затулити носа — руки не вільні: однією рукою він вів Первінку, а другою раз по раз витягав чуні з болота.

Так вони і посувалися вдвох під жерлами танків та гармат, поміж перекинутими машинами, погорілими гарбами і возами.

І тихо та порожньо на шляху і в степу, хоч вий.

Біля машин валялися потрощені мідні скрині з усіляким добром, з полотном, з квітчастими рушниками, з хромовими

чобітьми, але Миколка знав, що нічого цього чіпати не можна, бо воно заміноване.

Пахло якимись ліками та горілою шерстю.

Смеркало. Смеркало й смеркало.

Первінка ледь тягла ноги, а Миколка ніс уже чуні в руці і йшов у валянках по болоті. Попереду замааячив горб із кам'яним давнім хрестом. Цей горб із кам'яним хрестом мав означати Миколці половину дороги.

На небо вийшли зорі, під ногами трохи підмерзло.

Вийшов червоний місяць, і танки відразу ж стали більшими, ось-ось наче загуркочуть і застріляють.

Миколка уже б і побіг додому, якби не пудові ноги набрякли,— мати ж удома не спить і думає: де ж це він?

Але ось і половина дороги.

Навіть при місяці видно у кам'яному хресті дірки від куль, але що се? Під хрестом біля згорілої машини стоїть ліжко! Темне широке ліжко з золотими бильцями стоїть під хрестом при дорозі!

По Миколчиній спині сипнуло морозом: ішов уранці на базар — ліжка не було. Хто ж це його поставив за день?

Миколка пильно почав придивлятися до машин, до «тигра», що чорнів за хрестом у кюветі, і до самого ліжка — ніде нікого.

Червоно світить місяць над горбом, і тиша така тиха, що аж холодна.

Навшпиньках Миколка підійшов до ліжка — ліжко порожнє, ні подушки на ньому, ні ковдри, самі лише дошки, де-не-де посічені кулями та осколками, та золоті бильця блищать при місяці...

«Дай,— подумав Миколка,— сяду та відпочину, бо не маю вже сил отак теліпатися, та й Первінці щось треба дати».

Миколка похукав у руки, прив'язав Первінку до ліжка і пішов до «тигра», бо якраз саме там росли найвищі будяки: треба ж було цьому «тигрові» увігнатися в такі добрячі будяки!

Миколка нагнувся і зашарудів між лапатими будяками: під будяками щось росло. Пирій чи ковила — проти місяця не видно...

Миколка виніс із будяків оберемок пирію, кинув його перед Первінкою на ліжко.

— Оце з'їси, Первінко, та й підемо далі, а я біля тебе посиджу,— сказав Миколка і сів на ліжко.

Первінка зашелестіла пирієм, а Миколці тим часом хтось почав мастити очі медом. Голова його хилилася на ліжку, згодом він підігнув під себе ноги і заснув.

Коли Миколка прокинувся, був уже білий день. Хлопчик з коровою поспішав додому, але тут з'явилися наші і німецькі літаки. Спалахнув повітряний бій. Миколка з Первінкою сховалися у великій воронці від бомби. Як тільки бій закінчився і літаки щезли, наші подорожні попрямували додому. З-під землі вже пробивався щавель. Голодний Миколка поїв його сам, погодував ним Первінку й набрав повну пазуху. До них пристав здоровенний бездомний пес, який супроводжував їх до самого дому. Оскільки він був уже не молодий, Миколка дав йому ім'я — Собака.

Дорогою від села йшов якийсь чоловік. Він був ще далеко, але по тому, як він ішов, припадаючи на ліву ногу, Миколка пізнав його: це був їхній сусід дід Рятушняк...

— Діду! — крикнув Миколка. — Це я! Це ми з Первінкою додому йдемо!

— Де ж ти був цілий Божий день і ніч?

— Та ви ж бачите — дорога яка? А тут ще Первінка йти не може. Гляньте, яка тепер буде Первінка у нас!

Дід Рятушняк почухав Первінці за вухом, присів, подивився на вим'я, нічого Миколці не сказав, а тільки спитав:

— І скільки ж ти за неї дав?

— Сто п'ятдесят тисяч... А були й по чотириста!

— Ну, то чого ж, — сказав дід. — Тоді вона, може, цих грошей і стоїть... Ходім додому, там мати місця собі не знайде.

— Батька часом нема?

— Батька нема, але Петро Радзівський учора на станції був, то каже, що вже їдуть ешелони і все з такими, яких повідпускали додому, — сказав дід.

— Діду, а може, батько додому і не прийде?

— Як-то не прийде?

— Ну, вб'ють його німці, та й усе.

— Не вб'ють... О, а звідки оцей козарлюга? — дід побачив собаку.

— Та причепився по дорозі вночі... Гляньте, діду, якого я щавлю нарав!

Дід узяв листочок, пожував і спитав:

— Де?

— А ось у ярку.

— У якому? У цьому ярку?

— Тільки отам оно під тим боком.

— Заведемо корову та прийдемо. Щось рано щавель пішов, але може, воно й на краще...

Підходили до Миколчиної напівзгорілої хати...

— Діду, ведіть Первінку у сарай, а я зараз! — прошепотів Миколка і навшпиньках відчинив двері сінешні, двері хатні, тихо підійшов до печі.

Вкрита батьковим давнім піджаком мати лежала скраю печі і дивилася в стелю.

— Мамо! — крикнув Миколка.

Але йому лише здалося, що він крикнув. Він не крикнув, як того йому хотілося, а якось прошелестів сухим язиком, бо слова неначе піском пересипалися.

— Мамо, я купив корову! Дід Рятушняк у сарай повів! Первінкою звати.

Мати здригнулася і повільно повернула до Миколки своє хворе обличчя.

Від стіни випірнули голівки Миколчиних брата і сестрички і в один голос залепетали:

— Наш Миколка корову купив! Наш Миколка корову купив!

— Я її ще вчора купив, але ж ти знаєш, мамо, дорога яка, і чуні розклеїлися, а тут ще ніч...

— Так ти що — і ночував у степу?

— Ночував. Трохи був змерз, але на ранок сонце зійшло, і тут, бачу, дід Рятушняк іде. І ще, мамо, дивись, п'ятдесят тисяч зайвих лишилося, і дивись, якого я щавлю нарвав! У ярку, як до нас ото на половині дороги! Ми з дідом Рятушняком тепер будемо корзинами носити його!

— А ти ж хоч їв що-небудь?

— Їв. Щавель їв. І Первінка їла. Тепер ми будемо корзинами носити його. А як прийде батько, то й з батьком! З щавлем ми вже не пропадемо!

— А яка ж вона з себе? — тихо спитала в Миколи мати.

— Чорненька. На весь базар вона одна така тільки і була. І роги віночком. Три стакани на день дає. І не б'ється.

Миколка витрусив на лежанку щавель, виклав гроші...

...Зайшов дід Рятушняк.

— З молоком вас, Маріє, у вашій хаті!

— Так пішли здоїмо! — сплигнув Миколка з лежанки.

— Здоїмо-то, здоїмо, а чим годувати будемо? Чим же, Маріє, ми годувати будемо?

— Так трава ж скоро буде, діду! — вигукнув Миколка.

— Доки до тієї трави — ще не один раз можна буде ноги витягнути, — сказав дід і знову звернувся до матері: — У мене, Маріє, є така думка: поки на моїй хаті лишилося ще трохи стріхи, то нехай вона цю стріху поки що їсть — ви колись віддасте.

— А чи ж буде вона тую стріху їсти? — запитала стиха мати.

— Буде їсти, ще й дякуватиме. Сокирою посічу, теплою водою скроплю, — ще й дякуватиме, як на Великдень...

Минали дні, і Первінка з'їла всю вулицю за якийсь там тиждень, чесно віддаючи свої три стакани молока.

Хату діда Рятушняка Первінка з'їла за два дні. Бо тої хати не було що їсти — лише на причілку висіла жменя житньої соломи, і то такої старої, ще старішої за діда.

Її навіть не хотіли вже й миші.

Але дід акуратно ту соломку посік, полив теплою водою і сказав Первінці:

— Дивись, ще й висівками трушу! — Дід висипав у тазик жменю висівок. — Їж на здоров'я. А пахне як, сам би їв!

Первінка з задоволенням схилилася над тазиком, а дід узяв білу німецьку алюмінієву літрову кружку і заходився доїти.

Миколка сів навпроти Первінки і слухав голос молока. Таким щасливим Миколка ще не був ніколи — тонке дзюркотіння молока сповняло його душу небесною мелодією.

З порога сарая Собака, і той дивився на Миколку такими радісними очима, що не міг втерпіти: встав і почав ганяти чогось по подвір'ю.

— Діду!

— Га?

— От і нема вже й вашої хати, і Кваснячиної нема. Доїдаємо хату Коцюбенків. А далі що?

— А Пухленкова?

— Нема. Згоріла. Згоріла і Садкова, і Чоботаря. Нема вже у нашому ряду жодної.

— Щось придумавемо! — сказав дід, встав, понюхав молоко, дав понюхати Миколці. — Піду сьогодні на той куток до брата, у нього не хата, а ціла скирта!

— Діду, буду я цієї ночі та ночувати біля Первінки. Бо тої ночі увесь час щось ходило та гупало коло сарая. Я вже наслухав-наслухав, а воно ходить та гупає, а воно ходить та гупає! А замок же у нас нікудишній!

— А Собака?

— А хто його знає, де він був. Десь, видно, ходив по зайців, мабуть. Треба ж і йому чимось та харчуватися... Діду... я пішов у степ. Пошукаю мишачі купки.

— Ти думаєш, миші тебе ждуть? Та поїли вони за зиму все, чим запаслися.

— Поїли? А може, й не поїли... Піду туди, за Розкопану Могилу, де торік просо було.

— Іди, тільки на міні не підірвись.

— Не підірвусь! — Миколка взяв мішечок і покликав Собаку.

Порожнє запущене поле сумно лежало без нічого, — ні сосятник, ні колосок не хвилювали його в усі роки війни. Посіяв тут, правда, хтось трохи проса, і те миші з'їли.

Миколка розгорнув мишачу купу, другу. Купи були порожні, за зиму миші перетрубили всі свої запаси і зараз живились, як могли, корінням, листочками торішньої трави, стеблами.

В одній купі Миколка знайшов трохи магару¹... Додому прийшли надвечір. На подвір'ї, біля криниці було тихо. Миколка зайшов у сіни, поставив мішечка з магаром і зайшов до хати.

— Мамо, це я. Я магару з поля приніс! Завтра промію його водою, підсушу, потовчу в ступі — ось вам і каша!

— Добре, — тихо проказала мати. — Там дід Рятушняк картоплі приніс. То ти звари...

Щоранку Миколка вибігав у садок подивитись, як там росте трава.

Трава рости не поспішала, бо один день попускало на тепло, а другого дня мороз хапав зубами калюжі і землю і так тримав їх, доки міг...

Город копати було ще рано, але Миколка наточив рашпілем лопату, набив на граблі нового держака з акації та й пішов згрібати під яблунями торішне листя. Під листям біленькими губками дихала трава і різнобіч розбігалися мишачі окопчики.

Глядь — Собацюра йде від степу садом додому. Але йде головою не вперед, а назад, задом іде і щось тягне зубами, тягне, аж стогне.

¹ Магар — різновид проса.

Ти що? Де це ти був? Що це ти цупиш?

Собака відразу ж покинув свій тягар, бахнув об землю хвостом: сів перед Миколкою, як святий.

Миколка підійшов ближче і побачив грубезний сувій чорного сукна. Сукно начіпляло на себе реп'яхів та болота і видавалося якимось могутнім звіром без голови.

— Де ти його взяв? Отам у яру із машини поцупив? Так там же ж міни, собача твоя душа! А якби підірвався? Ох, дам же я тобі лупки цими граблями, щоб знав!

Собака похилив голову і, втомлено хекаючи, тільки те й робив, що мовчав...

Раптом Собака підняв голову, потягнув повітря, тихо заскімлив, завищав і з усіх своїх чотирьох ніг кинувся садом до хати, від хати через подвір'я на вигін.

Вигоном, ще далеко від хати, йшов якийсь чоловік... То йшов Миколчин тато... І хоча Собака ніколи й не бачив Миколчиного тата, але раптом він оголосив і мамі, і Миколці, і всім у селі, що йде господар з війни, та ще й білого коника веде за собою, щоб орать! Собака вискочив назустріч Миколчиному татові, Миколка за Собакою, коник злякався, а Собака уже був на татових медалях і голосно плакав татові в поранене обличчя. Вибігла мати, городом кульгав дід Рятушняк, здаля щось кричав і собі плакав, плакали й бігли жінки, до яких ще не прийшли чоловіки, а Собака вже повз на животі попереду тата до мамі і молотив хвостом по землі, як ціпом.

І коли тато взяв на руки Миколчиного братика і сестричку, пригорнув до себе Миколку, і коли мати притулилась до татової спини, Собака ліг і почав розглядати свої зальопані, в реп'яхах лапи...

А крізь відчинені двері сарая дивилася Первінка. По її чорненькому обличчю з темно-голубого, як слива, ока теж котилася темно-голуба, як слива, сльоза.

— Синочку, прив'яжи коня... Ну, що там, дядьку? — якось дуже тихо спитав Миколчин тато діда Рятушняка. Спитав так, неначе для нього не було ні війни, ні обгорілого снігу, ні напівзруйнованої хати...

— Лопата де? — крикнув засльозений дід і побіг до Первінки в сарай по лопату...

Миколчин тато з лопатою і дід Рятушняк із киркою вийшли із сарая і садом, стурбовані чимось вкрай, не кажучи нікому ні

слова, швидко пішли повз кладовище в степ... просто на Розкопану Могилу. Йшли вони, не розмовляючи між собою, батько якось аж потемнів з лица, а дід Рятушняк ще важче став припадати на ногу.

Біля Могили дід зупинився, вітер шапкою лоба, закашлявся. Батько теж пристояв, роздивляючись на підніжжя Могили.

— Неначе не було нікого, дядьку?

— Ручаюсь, що не було. Я, Максиме Миколайовичу, всі ці роки не зводив з неї ока, як ви й веліли. Один раз, правда, тієї зими ночував біля неї під грушкою танками німець, але на верх не вилазив — було холодно, сніг, вітер.

— А що, як воно задихнулось? — знову тихо спитав Миколчин тато... — Ну добре... Пішли... Дайте, дядьку, руку, бо слизько.

Дід Рятушняк подав руку, і Миколчин батько повів діда на Могилу за руку. Верх Могили був увесь чисто розкопаний, знесений кимось давно, що на тому версі була аж наче яма у глибину могили.

Росли там будяки і ще якісь бур'яни, вищі за Миколку. Батько зачав лопатою вирубувати під корінь будяки, а дід Рятушняк виривати лободу, блекоту та різний непотріб.

Миколка й собі ухопився за лободу біля діда...

Дід заходився киркою довбати землю на своєму місці...

— Дядьку! Ідіть сюди! — гукнув Миколчин батько. — Ідіть сюди, допоможіть!

Дід Рятушняк спустився в яму до батька, щось довго вони крєктали, аж поки на руках не підняли над собою плуга. Вони поклали його на зрубане будячиння, а через хвилину поруч з ним поклали ще одного.

Потім із ями разом із землею полетіла пріла солома. Батько перестав копати, став на коліна і зачав розгрібати соломі руками, занурюючи їх усе глибше і глибше, і раптом затих, ніби перестав дихати, ніби він там щось зловив під соломою дуже дороге й важливе.

У діда Рятушняка від хвилювання дрібно тремтіли вуса.

Батько випростався і підніс до очей пригорщу пшениці. Роздивився, понюхав, дав понюхати дідові, а дід ще й узяв зернину на зуб і вони обнялися: Миколчин тато із дідом Рятушняком...

— Ідіть, діду, в село та кличте всіх, хай беруть, у кого що є: відра, мішки, все що є! Пошліть кого-небудь до школи, щоб підмели класи. Будемо зсипати там.

— Біжу! — чомусь раптом дуже голосно, на весь степ крикнув дід Рятушняк і, як молодий, побіг до села.

— А ти, синку, повідтягуй будяки, тільки не поколись, на купу, та на́ тобі сірники та попали їх. А я буду копати!..

Скільки прожив Миколка на світі, але такого ще не бачив!

Від села до Розкопаної Могили і від Розкопаної Могили до села засновигали люди. У мішках, в торбинах, на коромислах у відрах, в діжках на тачках люди носили і везли колгоспну пшеницю, яку батько закопав із дідом Рятушняком на початку війни таємно від усіх.

Носили до кінця дня і носили всю ніч. Білий місяць світив з усієї сили, і Миколка для себе помітив: іще до вчора усі тітки з їхнього кутка були мовчазні, печальні, згорблені. Але досить їм було почути, побачити і заносіти пшеницю, як де взялися у них сили і ноги: забігали, заговорили, засміялися дівчатка, здавалося навіть, що їй горе повеселішало на обличчях удів.

Розвиднялося. Від Розкопаної Могили йшла валка жінок з останнім уже зерном, як від яру викотилась довжелезна колона наших танків.

Гнівно та нетерпляче вони гуркотіли на захід, і сірі від бота «бобики» метушилися біля них, як сірі жуки.

Один з таких «бобиків» раптово розвернув і покотив до переляканих жінок із пшеницею на плечах.

З «бобика» виплигнув молодий лейтенант з цигаркою за вухом.

— Хто такі і чому ви тут?

Жінки втомлено зняли з плечей торби і мішки і мовчки передихували.

Лейтенант покопирсався в одному мішку, в другому, взяв жменю зерна і спаленів:

— Де взяли?

Жінки кліпали на лейтенанта ні в тих ні в сих.

Добре, що підійшов Миколчин тато з дідом Рятушняком. Скинувши на землю плуга, Миколчин тато підійшов до лейтенанта.

Лейтенант, забачивши множество орденів та медалей на батькових грудях, відразу ж присмирнів.

А тут під'їхав ще один «бобик», і з нього вийшов справжній генерал.

Миколка аж упрів від здивування, бо ніколи ще не бачив живих генералів.

Генерал сказав:

— Доброго здоров'я, люди добрі!

— Здрастуйте,— сказали жінки, а лейтенант узяв під козирок. Батько не взяв, бо був без шапки, і струнко чомусь не став, а підійшов до генерала якось по-домашньому, не по-воєнному:

— Пшеницю несемо, он із тієї Могили. Я — голова колгоспу.

— Дуже приємно...— м'яко сказав генерал і подав татові руку.

— У сорок першому закопав, коли відступали, думав, пропаде,— не пропало!

— Не задихнулось?

— Уявіть собі — ні! Так що будемо сіяти...

Генерал набрав пригорщу пшениці, довго на неї дивився, глянув на батька, на жінок, оглянувся на танки, на небо з літаками, обережно висипав зерно чомусь собі у кишеню...

— Бондаренко! — гукнув генерал капітана.— Лиши... в цьому селі пару бочок пального... Більшим... не зможу вам допомогти. Щастя вам!

Генерал взяв — батькові, дідові, жінкам — під козирок, сів у машину і поїхав...

Не встигли дерев'яними лопатами перегорнути пшеницю в школі, як на вигоні сів літак з червоною зіркою на боці.

— Ой,— ойкнув дід Рятушняк і вибіг зі школи.

Дід наче знав. А знав — бо з літака злазив його син Петро. Петро кинувся бігти до хати, але дід загукав до нього від школи, з дерев'яною лопатою в руці:

— Петре, я осьдечки, тут, у школі, зерно перегортаю! — і вдарив себе руками об поли, та так і став, і сам не зміг вже бігти до Петра.

— Тату! — крикнув Петро до свого татка — діда Рятушняка — і в хромових чоботях повз Миколку і жінок протупотів до свого батька та обійняв його.

— Здрастуйте, тату! Я — на два дні! Відпустку дали!

— Здрастуйте! — сказав Петро людям і перестав сміятися та радіти.— Здрастуйте...

Миколка аж присів: на грудях у Петра блищала «Золота зірка» Героя, хоча погонів на плечах у нього й не було!

Дід Рятушняк, забачивши цю зірку, якось зніяковів, оглянувся на людей, а потім тихо сам прихилився до неї головою і — знову заплакав...

— Максиме Миколайовичу, — засвітився Петро до Миколчиного тата, — давно?

— Учора. Здрастуй.

— А я лечу та думаю...

— Надовго?

— На два дні!... Тату, не плачте...

— А оце в тебе що? — пальцем доторкнувся дід Рятушняк до Петрової золотої медалі.

— Як — що? Дивіться, тату.

— Бачу... А он Микола Первінку купив на базарі... Три стакани на день дає, — похвалився дід Рятушняк. — А я вже думав, де там ти є і що...

— Воюємо, тату! Не журіться!

...Миколчин батько сказав Петрові:

— Петре, ні трактора, ні коней. Лопатою степу не накопаєш. Маємо сім плугів.

— Запряжем?

— А ти як думаєш?

— Думаю, що запряжем.

Семеро плугів, запряжених в... Петрів літак, стояли на березневному, давно не ораному полі. Далі стояли жінки, і руки їхні були в торбинах, у зерні.

Дядько Петро завів літак. Літак завівся. Похитнувся трохи мотором, але завівся на очах Миколчиного тата і всіх людей.

Його колеса відразу ж намацали землю і пішли по ній, а за ними пішли й плуги.

За плугами йшли старі чоловіки, їхні руки на чепігах були тверді, мов каміння.

Літак орав землю плугами, а за ними на свіжу ріллю накинулися жінки, щоб засівати.

Вони сіяли з рук легко і радісно, навіть удови.

Миколчин тато йшов за плугами, і чорна земля чорною хвилю хлюпала йому на чоботи.

Петро, весь час оглядаючись на плуги та на сівачів, вів літак, як ні в жодній битві, ні в жодному бою: він аж спітнів і не бачив би цього поту, якби не западав цей його піт на «Золоту зірку» Героя малими краплинами.

А позад усіх — за літаком, плугами, сівачами — брів Микола з Первінкою.

Запряжена в борону, вона йшла поруч з ним на налігачі... і ріжки в неї були віночком.

УРОК № 16

Тема:	Л. Глібов. «Вовк і кіт», «Щука».
Мета:	ознайомити учнів із життям і творчістю Л. Глібова, його байками; розвивати навички виразного читання байок, коментування їхнього змісту та побудови, визначення головної думки; виховувати кращі моральні якості людини, почуття гумору.
Обладнання:	портрет письменника, збірки його байок, ілюстрації до них.
Теорія літератури:	літературна байка, мораль, алегорія, гумор, сатира.

 ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ**II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ****III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ**

Перевірка домашнього завдання.

Заслуховування складених діалогів та творів-мініатюр за бесідою з позакласного читання повісті М. Вінграновського «Первінка».

IV. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Слово вчителя.

Серед постійної боротьби добра і зла, правди і кривди людина вчилася жити. Як захистити себе від лиха, як застерегти іншого від нього? Такі питання поставали перед нею. І щоб відповісти на них, людина створила байку. Звичайно, крім байки, були й прислів'я та приказки, були притчі і повчальні сентенції. Але байка швидко стала найпопулярнішою і найпоширенішою формою критичного мислення людини.

Легенда розповідає, що першим байкарем був римський раб Езоп. Це напівлегендарна, напівреальна особа, справжнє буття якої викликало багато сумнівів ще за античних часів. Езоп — горбатий, некрасивий раб вчителя філософії Ксанта. Пізніше він був викуплений із рабства і служив при дворі лідійського царя. Йому приписують майже всі сюжети античних байок,

які дійшли до нашого часу (а їх більше 300!). Байкар у своїх творах проводить думку, що людина повинна вміти завжди постояти за себе. Для цього в основному і розповідалися байки. Езоп не сміється, а повчає людину.

Самобутніми творами відзначилися і країни Сходу. У староіндійській збірці «Панчатантра» герої розповідають про різні пригоди, звертаючись до байки як до повчання.

Поступово старогрецька та староіндійська байки розійшлися по всьому світу і стали постійним джерелом, з якого брали мотиви і сюжети майже всі відомі байкарі. Користуючись традиційним сюжетом, вони створювали свої оригінальні байки, вкладаючи в них новий дух, національний колорит, національний характер. Лафонтен у Франції, Красіцький у Польщі, Крилов у Росії, Глібов в Україні — визнані класики цього найпопулярнішого жанру. Отже, звернімо увагу на портрет найвидатнішого українського байкаря Леоніда Івановича Глібова.

Високе відкрите чоло свідчить про мудрість людини. А міцно стиснуті тонкі губи, виразне підборіддя, що трохи виступає вперед, говорять про її мужній і стійкий характер. І дивні очі... Ніби добрі і лагідні, проте якісь далекі, відчужені, без живого вогника. Немов погаслі. Десь після п'ятдесяти років Л. Глібов почав сліпнути, і в старості він майже не бачив.

І все ж, незважаючи на тяжку недугу, на часом нестерпні умови життя, письменник працював наполегливо і самовіддано. За останні чотири роки він написав українською мовою велику кількість віршів для дітей, поетичних казок, загадок, акровіршів, байок, ліричних творів — майже вдвічі більше, ніж за всі попередні роки творчого життя.

Ще в дитинстві, слухаючи народні байки та казки баби Одарки, Леонід настільки виразно уявляв риси вдачі та звички тварин, що всі оті леви, зайці, вовки і лисиці поставали перед ним як живі. Йому, тоді ще зовсім малому хлопцеві, здавалося, що вони думають і говорять, як люди. Леонід часто замислювався над тим, що в казках та байках є тварини добрі і злі, що й у звірів є нібито свої царі й пани, які бувають жорстокі до слабких і беззахисних.

Навчаючись в останньому класі гімназії, Глібов вирішує писати байки. Адже в них можна висловити все те, що говорити відверто було заборонено. І в зошиті юнака одна за одною з'являються байки «Вовк і Кіт», «Охрімova свита», «Зозуля і Півень» та ін. Ці байки користувалися в читачів дуже великим успіхом. Їх переписували і вивчали напам'ять.

Леонід Іванович був учителем і добре знав, чим цікавиться весела й допитлива дівчина. Для неї мудрий поет під іменем дідуся Кенира написав багато жартівливих віршів, казок та загадок. Звідки ж він їх брав? Певне, любов до дівчини, милування веселими ватагами малечі збудили в ньому спогади про власне дитинство, легенди, казки, веснянки, щедрівки славної Полтавщини.

2. Заслуховування байок Л. Глібова.

Учні пригадують і переказують зміст або розповідають напам'ять байки Л. Глібова, вивчені ними в попередніх класах.

3. Виразне читання байки «Вовк і Кіт».

4. Обмін враженнями щодо прочитаного, словникова робота за питаннями учнів.

5. Слово вчителя.

Прочитаний твір належить до жанру байки.

Байка — невеликий, здебільшого віршований повчально-гумористичний чи сатиричний твір з алегоричним змістом, в якому людське життя відтворюється в образах тварин, рослин і речей.

Сюжет (фабула) байки короткий, динамічний і драматичний.

(Учні роблять запис до літературознавчого словничка.)

Алегорія — інакомовне відображення абстрактного поняття, переданого за допомогою конкретного образу.

Наприклад, поняття мудрості показують в образі Сови, хитрості — в образі лисиці, неповороткості — в образі Слона, Ведмедя, хижості — в образі Вовка, боягузтва — в образі Зайця і т. ін.

Байка, як правило, складається з двох частин: основної розповідної частини та моралі (сили), що може складатися як із цілої строфи, так і з одного рядка.

5. Визначення моралі байки «Вовк і Кіт».

Учні визначають мораль твору, зачитують відповідні рядки.

6. Дослідницько-пошукова робота.

(Застосовується метод «Мозкова атака».)

Запитання до учнів.

— Як, за допомогою яких засобів автор підводить читачів до думки, що за свої вчинки слід відповідати; не слід чекати добра від інших, коли ти сам робиш зло?

Орієнтовні відповіді

1) Автор показує історію, що трапилася з персонажами — Вовком, котрий уособлює злу, хижу, жорстоку людину, та Котом (стороння мудра людина), відтворює діалог, що показує минулу «діяльність» Вовка.

2) Автор широко вживає різноманітні художні засоби, які яскраво характеризують образи, передають почуття й переживання персонажів. Так, люд, котрий із собаками переслідує героя, в уявленні Вовка «проклятий», йому скрізь не везе, не таланить, він у відчаї. Це передається за допомогою фразеологізмів «недоленька морочить», «хоч сядь та й плач», «видима смерть», «недобрий час».

Побачивши на загороді Кота (можливий порятунок!), Вовк стає лагідним та чемним («Котусю-братику, скажіть мені скоріше..., Котусю-братачку»), навіть пропонує віддяку («Я б у пригоді став!..»)

3) Напружений діалог виявляє, що Вовк «усім тут добре надоїв» — у Степана вкрав барана, у Дем'яна — поросятко, Трохим злий за ягнятко, а Клим — за телятко. Кіт резонно зауважує Вовкові, чого ж він, мовляв, сюди і забігав тоді, якщо скільки зла зробив? Тепер йому слід винити себе, адже «козаки ще з розуму не спали, щоб Вовка од біди сховали».

— Які слова й вирази з байки говорять про національний колорит, оригінальність твору?

Орієнтовна відповідь

«Козаки», вживання синонімів до слова *іти*: *поткнулися, навідатися, навернутися, зійтися з ним, забігати*; фразеологізми: *хоч сядь та й плач; як на те; стати в пригоді; з розуму не спали; що посіяв, те й пожнеш*; вживання зменшувально-пестливих слів навіть понять із негативним значенням: *мишенько, Вовченько, недоленька*.

7. Виразне читання байки Л. Глібова «Щука».

8. Обмін враженнями щодо прочитаного, словникова робота.

Бомагу — скаргу;

буцімто — нібито;

ставок — штучне озеро;

шаплиці — дерев'яна посудина на зразок відра, тазу, діжечки;

стряпчий — чиновник, який наглядав за ходом справ по судових установах;

завсігди — завжди;

щупачок — маленька щука (самець щуки);

катюга — кат, той, хто виконує присуди, вирок; тут: жорстока людина.

9. Складання плану і переказ твору.

Орієнтовний план

- 1) Щуку притягають до суду.
- 2) Хто були судді?
- 3) Чутки про стосунки між Щукою та Лисицею.
- 4) Перший вирок суду.
- 5) Пропозиція Лисиці та її виконання.

10. Бесіда за питаннями.

- 1) Що вам здалося у байці смішним, комічним і чому саме?
- 2) За що Щуку притягли до суду й чому в молодців при цьому «чуби мокренькі стали»?
- 3) Як автор ставиться до суддів і з чого це помітно?
- 4) За що і як саме Лисиця віддячила Щуці?
- 5) Кого уособлюють персонажі байки — Щука, Лисиця, Судді?
- 6) Яка головна думка байки, її мораль? Чи прямо вони висловлені?

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Гра «Четверте зайве».

Олесь Кмітливець просить виконати таке цікаве завдання: виключити «четверте зайве» слово, обґрунтувавши свій вибір.

Осли, Шкапа, *Ведмеді*, Цапи;

щупачки, *сазанчики*, карасики, лини;

мокренькі, старенькі, *розумні*, гарненькі;

виробляла, заїла, обідрала, *приставлена*.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Вивчити напам'ять одну з байок Л. Глібова, підготуватися до конкурсу; підготувати інсценівки та ілюстрації.

VII. ПІДСУМОК

УРОК № 17

Тема.	Виразне читання байок Л. Глібова напам'ять.
Мета:	розвивати навички виразного читання, пам'ять, артистичні здібності учнів; виховувати почуття справедливості, почуття гумору, естетичні смаки.
Обладнання:	портрет письменника, збірки його творів; збірки творів Езопа, Лафонтена, І. Крилова; ілюстрації до байок; призи для переможців.
Теорія літератури:	байка, гумор, сатира, алегорія, виразне читання, темп, інтонація, пауза логічний наголос.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

1. Обрання за допомогою лічилок журі.
2. Конкурс на кращого оповідача байок Крилова.
3. Підбиття підсумків, відзначення переможців, оцінювання вчителем.
4. Огляд ілюстрацій.
5. Інсценізація байок (групи). Розповідь від імені дійової особи (окремі учні).

Н а п р и к л а д:

Я — найсильніша риба у ставку, цариця, якій повинні підкорятися усі мешканці водойми. Але ж треба такого: хтось поскаржився, і мене навіть до суду притягли в якомусь шаплику. Щоправда, завдала я їм клопоту, у молодців аж «чуби мокренькі стали». Добре, що в суді працює стряпчим моя знайома Лисиця. Сподіваюсь, вона не забула, як я їй прислала частенько свіженької рибки...

6. Порівняльний аналіз байок різних авторів.
(Див. Додаток до уроку 17.)
7. Вирішення проблемного питання «Так хто ж у кого “списав”?».

IV. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Виписати з байок вислови, які стали крилатими (афоризми).

V. ПІДСУМОК

Додаток до уроку 17

Лебідь, Щука і Рак

У товаристві лад — усяк тому радіє;

Дурне безладдя лихо діє,

І діло, як на гріх,

Не діло — тільки сміх.

Колись-то Лебідь, Рак та Щука

Приставить хуру узялись.

От трое разом запряглись,

Смикнули — катма ходу...

Що за морока? Що робить?

А й невелика, бачся, штука,—

Так Лебідь рветься підлетить,

Рак упирається, а Щука тягне в воду.

Хто винен з них, хто ні — судить не нам,

та тільки хура й досі там.

(Л. Глібов.)

Лебедь, Щука и Рак

Когда в товарищах согласья нет,

На лад их дело не пойдет,

И выйдет из него не дело, только мука.

Однажды Лебедь, Рак и Щука

Везти с поклажей воз взялись,

И вместе трое все в него впряглись;

Из кожи лезут вон, а возу всё нет ходу!

Поклажа бы для них казалась и легка:

Да лебедь рвётся в облака,

Рак пятится назад, а Щука тянет в воду.

Кто виноват из них, кто прав — судить не нам;

Да только воз и ныне там.

(И. Крылов.)

Волк и Кот

Волк из лесу в деревню забежал,

Не в гости, но живот спасая;

За шкуру он свою дрожал:

Охотники за ним гнались и гончих стая.

Он рад бы в первые тут шмыгнуть ворота,
Да то лишь горе,
Что все ворота на запоре.
Вот видит Волк мой на заборе
Кота
И молит: «Васенька, мой друг! скажи скорее,
Кто здесь из мужиков добрее
Чтобы укрыть меня от злых моих врагов?
Ты слышишь лай собак и страшный звук рогов!
Все это ведь за мной». — «Проси скорей Степана;
Мужик предобрый он», — Кот Васька говорит.
«То так; да у него я ободрал барана». —
«Ну, попробуйся ж у Демьяна». —
«Боюсь, что на меня и он сердит:
Я у него унёс козлёнка». —
«Беги ж, вон там живёт Трофим». —
«К Трофиму? Нет, боюсь и встретится я с ним:
Он на меня с весны грозит за ягнёнка!» —
«Ну, плохо ж! — Но авось тебя укроет Клим!» —
«Ох, Вася, у него зарезал я телёнка!» —
«Что вижу, кум! Ты всем в деревне насолил, —
Сказал тут Васька Волку, —
Какую ж ты себе защиту тут сулил?
Нет, в наших мужичках не столько мало толку,
Чтоб на свою беду тебя спасли они.
И правы, — сам себя вини:
Что ты посеял — то и жни».

(І. Крилов.)

Вовк та Ягня

Вовк побачив, що Ягня п'є воду з річки, і хотів знайти якийсь слухний привід, щоб його з'їсти. Отже, хоч він стояв і вище по течії, але почав обвинувачувати Ягня, що воно каламутить йому воду й не дає пити. Ягня відповіло, що воно п'є, торкаючись води тільки краєчками губ, і що зрештою, воно, стоячи внизу, не може йому каламутити воду. Тоді Вовк зауважив: «Минулого року ти зневажило мого батька». — «Мене тоді ще й на світі не було», — відповіло Ягня. Але Вовк сказав йому: «Хоч як би ти виправдовувалось, я все одно тебе з'їм».

Байка доводить, що навіть справедливий захист не має сили для тих, хто заповзвся чинити кривду.

Вовк і Чапля

Вовк проковтнув кістку і всюди шукав порятунку. Натрапивши на Чаплю, він попросив її витягти за плату в нього кістку. Чапля встромила голову у вовчу глотку, витягнула кістку й зажадала обіцяної плати. Але Вовк відповів: «Мало тобі, що ти свою голову врятувала з вовчої пащі, а ти ще й плати вимагаєш?»

Ця байка доводить, що для негідників уже те, що вони не шкодять, є величезним, з їх погляду, благодіянням.

Крук і Лисиця

Крук украв кусок м'яса і сів на якесь дерево. Побачила це Лисиця й захотіла відібрати м'ясо. Вона стояла перед Круком і почала вихвалити його велич і красу, кажучи, що йому найбільше з усіх годилося б царювати над птахами, і це сталося б напевно, коли б він мав голос. Крук хотів похвалитися, що в нього є голос, закричав і випустив м'ясо.

Лисиця підбігла, вхопила м'ясо і сказала: «О Круче, коли б ти мав також розум, тобі більше не бракувало б нічого, щоб стати царем».

Ця байка стосується нерозумної людини.

Хлібороб і його діти

Хлібороб, відчувши, що скоро помре, вирішив навчити своїх дітей добре обробляти землю. От він покликав їх і сказав: «Діти, в одному з моїх виноградників закопано скарб». Після його смерті діти взялися за лемеші та мотики і скопали все своє поле, але так і не знайшли скарбу. Зате врожай з виноградника був у декілька разів більший.

Байка доводить, що скарб для людей — це набуте працею.

Хліборобові діти

Хліборобові діти між собою не мирилися. Він їх часто вмовляв, але слова не допомагали. Тоді Хлібороб вирішив вплинути на них ділом і сказав їм принести в'язку різок. Коли вони виконали те, що він їм загадав, батько дав їм в'язку і наказав зламати її. Але діти, хоч як силкувалися, не змогли цього зробити. Тоді батько розв'язав в'язку і дав кожному по різці. Коли вони легко переламали їх, батько промовив: «Отак і ви, діти, якщо будете дружні, вас не подолають вороги, коли ж житимете в незгоді, вас легко переможуть».

Байка доводить, що коли згода між людьми — їх важко перемогти, коли незгода — легко.

Хлібороб і Змія

Хлібороб узимку знайшов задубілу від холоду Змію і, пожалівши її, поклав за пазуху. Змія відігрілася, прийшла до пам'яті і вкусила свого благодійника. Хлібороб, умираючи, сказав: «Страждаю по заслузі, бо пожалів гадину».

Байка доводить, що негідники не змінюють своєї вдачі навіть і тоді, коли їм роблять найбільше добро.

Мурашки і Цикада

Мурашки взимку сушили на сонці вогке збіжжя, коли до них підійшла голодна Цикада й попросила, щоб їй дали їсти. Тоді вони спитали її, чому вона не заготувала собі харчів улітку, а вона їм: «Мені все було ніколи, я співала». На це Мурашки, сміючись, відповіли: «Якщо ти співала влітку, то потанцюй узимку».

Не слід зневажати нічого, щоб згодом не довелося шкодувати.

(Езоп. Переклад Юрія Мушака.)

УРОК № 18

Тема:	Л. Глібов. Акровірші «Хто вона?», «Що за птиця?».
Мета:	ознайомити учнів із поняттям «акровірш», творами цього виду Л. Глібова; розвивати навички виразного читання, аналізу акровіршів, кмітливості, спостережливості, творчі здібності учнів; виховувати кращі людські якості.
Обладнання:	портрет письменника, тексти акровіршів Л. Глібова та інших письменників.
Теорія літератури:	акровірш.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Перевірка домашнього завдання.

Зачитування вписаних крилатих висловів із байок Л. Глібова, коментування їх та проведення паралелей із сучасними спостереженнями.

IV. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Слово вчителя.

— Ти, Максимку, щось притих?
 — Я читаю акростих!
 — Що воно така за штука? —
 Запитав дідусь онука.
 — Перші літери рядків
 Зверху вниз я разом звів,
 Ось і вийшло слово з них,
 Це, дідусю — акростих,—

так написав у вірші «Що таке акростих?» поет Микола Романченко.

А кр о в і р ш (а к р о с т и х) — це вірш, написаний так, що початкові букви рядків згори вниз, утворюють слово або словосполучення — відгадку.

(Учні роблять запис до літерознавчого словничка.)

2. Виразне читання акровірша Л. Глібова «Хто вона?», відгадування загадки.

Лиха зима сховалася,
 А сонечко прогляне,
 Сніжок води злякається,
 Тихенько тануть стане,—
 Оддалеку бистренько
 Вона до нас прибуде,
 Кому-кому любесенько,
 А дітям більше буде.

3. Бесіда за питаннями.

- 1) Чи можна знайти відгадку із самого опису, не читаючи перших літер рядків? За якими ознаками впізнається ластівка? (Так, вважається, що саме ластівки приносять на крилах весну з теплих країв — вірію. І це дуже радує дітвору.)
- 2) Які найпомітніші художні засоби є у вірші? (Метафори — *зима сховається, сонечко прогляне, сніжок злякається*; епітети *лиха, тихенько, бистренько, любесенько*.)
- 3) Що, на ваш погляд, може викликати усмішку при читанні вірша? (Як сніжок злякався, як радіє дітвора.)

4. Виразне читання акровірша «Що за птиця?».

5. Аналіз твору за питаннями.
- 1) Про кого йдеться в акровірші?
 - 2) Які якості героїні (мухи) висміюються? (Надокучливість, нахабство, неробство.)
 - 3) Чи може таке сатиричне змалювання стосуватися людей? (Наведіть, якщо можете, конкретні приклади із життя.)
 - 4) Які художні засоби допомагають авторові розкрити основну думку твору? (Порівняння *як пташка*; синоніми *ходить, просить, гнеться*; повтори *людей, і*.)
 - 5) Чим акровірш «Що за птиця?» відрізняється від попереднього за характером комічного? (У ньому використовується не гумор, а сатира.)
6. Виразне читання і коментування інших акровіршів Л. Глібова.
7. Виразне читання акровіршів інших авторів.

У мене є одно кохання

У мене є одно кохання,
 Котре не зраджу я вовік;
 Росло воно не день, не рік,
 А зо мною виростало...
 І квіткою рясною стало...
 Не одцвіте моє кохання,
 А буде в серці до сконання.
 (Володимир Самійленко.)

Чим хата багата

Хата мною багата,
 Людям брат я і друг.
 І коли вже я в хаті —
 Буде й пісня навкруг.
 (Володимир Лучук.)

Бігли діти повз ялинку
 І побачили хатинку,
 Лісова пустунка там
 Оселилась — і діткам
 Чемно лапку подавала,
 Кіш грибів подарувала,
 А тоді — себе назвала.
 (Оксана Сенатович.)

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Гра «Створи акровірш».

Олесь Кмітливець придумав акровірш про школу. Спробуй-те й ви скласти щось подібне.

Широкі, просторі
Коридори у тебе,
О друга домішко моя!
Ласкаво стрічаєш, знанням споряджаєш,
А потім в дорогу життя проводжаєш.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Навчитися виразно читати акровірші, коментувати їхній зміст (за бажанням вивчити напам'ять), зробити ілюстрації; скласти акровірш на шкільну тему (за бажанням).

УРОК № 19

Тема. Л. Глібов. «Журба».

Мета: ознайомити учнів із ліричною поезією Л. Глібова, допомогти усвідомити причини її популярності; розвивати навички виразного читання, аналізу ліричних творів; виховувати естетичні смаки, любов до художнього слова.

Обладнання: портрет письменника, збірка його поетичних творів, аудіозаписи.

Теорія літератури: ліричний вірш, ліричний герой.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ УЧНІВ

Перевірка домашнього завдання.

- 1) Виразне читання акровіршів Л. Глібова.
- 2) Огляд ілюстрацій.
- 3) Читання власних творів.

IV. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Слово вчителя.

Леонід Іванович Глібов — автор не тільки дотепних байок, цікавих загадок та акровіршів. Його перу належить також багато ліричних віршів. Деякі з них так полюбилися читачам, що стали народними піснями. Серед них і поезія «Журба».

2. Виразне читання поезії Л. Глібова «Журба», прослуховування аудіозапису.
3. Обмін враженнями щодо прочитаного, словникова робота за питаннями учнів.
4. Аналіз твору.

Запитаннями та завдання учням.

- 1) Про що ця поезія — про природу чи більше про людину, людські почуття? (Явища природи відтворюються паралельно з людським життям.)
- 2) Хто такий «я» у вірші? (Ліричний герой, який відображає почуття й настрої автора.)
- 3) Яка головна думка поезії? (Природа вічна, а людське життя, молодість скоро минує, тому треба їх цінувати.)
- 4) Як ви гадаєте, ліричний герой цього твору — песиміст чи оптиміст (сумна чи радісна людина)? (Є риси й того, й іншого.)
- 5) Доведіть, що автор дуже любить природу, черпає в ній сили, натхнення. (Він вживає багато зменшувально-пестливих слів; із замилюванням змальовує картини рідної природи.)
- 6) Поміркуйте, чому, на вашу думку, цей вірш Л. Глібова став популярною народною піснею? (І слова, і думки прості, доступні, мелодійні, разом із тим глибокі; це те, над чим замислюється кожна людина.)

5. Слово вчителя.

Часто в поетичних творах явища природи зіставляються з явищами людського життя, зображуються паралельно. Цей літературний прийом називається паралелізмом. Саме він і використаний у поезії Л. Глібова «Журба».

6. Читання інших поезій Л. Глібова.

Можна використати інтерактивну вправу «Карусель». Клас ділиться на дві групи. Кожен учень отримує поезію Глібова для

читання й аналізу. Стільці ставляться колом, усередині якого — ще одне коло. Учні стають лицем один до одного. Внутрішнє коло нерухоме, а зовнішнє — рухоме. Учень зовнішнього кола, розповівши партнерові про опрацьований ним твір і отримавши інформацію для себе від нього, пересідає на один стілець вправо. Так само роблять й інші, поки не обійдуть усе коло. Потім учні діляться враженнями про те, чия розповідь їм запам'яталася найбільше і чому саме.

7. Інтерактивна вправа (складання характеристики поета).

(Застосовується метод «Мозкова атака».)

Завдання: пригадавши всі прочитані твори Л. Глібова, дати йому характеристику як письменникові і як людині; свою думку обґрунтувати.

Орієнтовні відповіді

— Людина різностороннього обдарування (писав байки, вірші, акростиhi, загадки).

— Чесна, порядна людина, борець за справедливість (осміював у байках негативні явища в суспільстві та вади людського характеру).

— Любив природу (із замилюванням її описував, вживаючи зменшувально-пестливі слова).

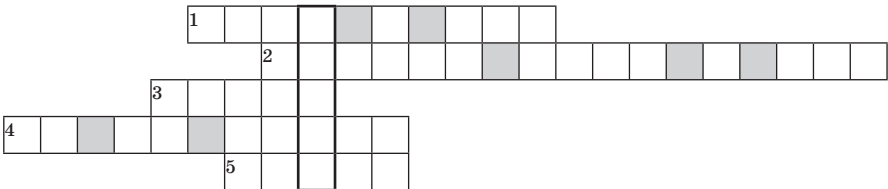
— Був мрійливим, лагідним, добрим (про це свідчать його ліричні вірші, твори для дітей).

— Розумний, допитливий, кмітливий, спостережливий, із почуттям гумору (складав загадки, вірші-жарти).

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Гра «Розшифруй ім'я».

Олесь Кмітливець зашифрував те ім'я, яким Л. Глібов підписував свої твори для дітей. Прочитайте його.

1) Байка Л. Глібова, мораллю якої є прислів'я «Що посіяв, те й пожнеш». («Вовк і Кіт».)

- 2) Байка Л. Глібова, яка починається з двох висновків: «У товаристві лад — усяк тому радіє» та «Дурне безладдя лихо діє». («Лебідь, Щука і Рак».)
 - 3) Те, що Вовк із байки Л. Глібова «Вовк і Кіт» украв у Степана? (Баран.)
 - 4) Який акровірш Л. Глібова має відгадку — «муха»? («Що за птиця?».)
 - 5) Який ліричний вірш Л. Глібова став улюбленою народною піснею? («Журба».)
- Відповідь: Кенір.

VI. ДОМАШНЕ ЗАВДАННЯ

Навчитися виразно читати, аналізувати поезію Л. Глібова «Журба»; зробити ілюстрації. За бажанням скласти усний твір-роздум «А молодість... не вернеться — не вернеться вона!..»

Додаток до уроку 19

Зіронька

Як тільки ясний день погасне,
 І ніч покриє Божий мир,
 І наше лихо трохи згасне,
 І стихне людський поговір,—
 Я йду до берега крутого
 І довго там дивлюся я,
 Як із-за лісу з-за густого
 Зіходить зіронька моя.
 Багато зірочок блискучих
 Скрізь по долинах та лугах,—
 Розсипано по небесах,
 Неначе квіточок пахучих
 Скрізь по долинах та лугах,—
 Одна вона усіх ясніше,
 І краще всіх, і ближче всіх;
 Її вітрець не поколише
 У тихих небесах святих.
 Горить, як свічечка убога,
 Не відає й не чує, як
 Отут, край берега крутого,
 Сумує іноді козак.
 Була у мене молодого,
 Ще ясна зіронька одна,
 Та вже од вітру од лихого

Погасла, ясна, вона...
 При їй жилося веселіше
 І нічого було тужить,
 Без неї стало і темніше,
 І важче на сім світі жить...
 Ой зіронько, моя ти любко!
 Ще ж на світі zostалась ти:
 Світи ж мені, моя голубко,
 Серед мирської темноти!
 Як тільки ясний день погасне,
 І ніч покриє Божий мир,
 І наше лихо трохи засне,
 І стихне людський поговор,—
 Ти із-за лісу з-за густого
 Зіхось на небо погулять,
 Тебе край берега крутого
 Щодня я буду виглядять.
 На тебе, ясну, дивиться,
 З тобою тихо розмовлять,
 З тобою плакати і журиться,
 Щасливу долю викликать...

Моя веснянка

І знов прийшла весна-красна,
 І знов зазеленіло поле,
 І розвилась верба рясна...
 Чом ти не розцвітаєш доле?
 Чого така ж, як і торік,
 Ідеш похила, невесела,
 Мов подорожній чоловік
 Через чужі долини й села?
 От скоро вже і журавлі
 Поприлітають в степ широкий;
 Забовваніє у брилі
 Вівчар в степу серед толоки;
 От незабаром і садки
 Зелені розпустять віти
 І розцвітуть квітки-маки,
 Співатимуть веснянку діти...
 Коли ж з тобою, доле, ми
 Повеселішаєм, як діти?
 А, бачся, й можна б: між людьми
 Чому б і нам не порадіти?
 Погляньмо: всюди красота;
 Холодну землю сонце гріє;

Цвіте мир Божий — процвіта;
 У полі жито половіє...
 Ні, не співають нам, доле, ні!
 Нам тільки слухать, як радіє
 Усяка пташка навесні,
 І ждуть — коли-то хліб поспіє...
 (Л. Глібов.)

УРОК № 20

- Тема.** Степан Руданський. Співомовки. «Вовки».
- Мета:** ознайомити учнів із життям і творчістю С. Руданського, поняттям «співомовка»; розвивати навички виразного читання ліричних творів, їх аналізу, визначення головної думки; виховувати почуття гумору, оптимістичне світобачення.
- Обладнання:** портрет письменника, збірки його творів, планшети-плакати з теорії літератури (жанри гумору).
- Теорія літератури:** поняття про гумор, його жанри; співомовка.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Перевірка домашнього завдання.

- 1) Виразне читання, аналіз поезії «Журба» Л. Глібова.
- 2) Огляд ілюстрацій.
- 3) Заслуховування усних творів-роздумів за ідеєю твору «Журба».

IV. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Слово вчителя.

Ви, напевне, помічали, що людині, яка має добре почуття гумору, легше долати життєві труднощі. До такої людини

тягнуться й інші, прагнучи поспілкуватися з нею, потоваришувати, отримати заряд енергії, бадьорості, життєрадісності. А що ж таке комічне, смішне?

Комічне — це смішне, те, що нам здається не таким, яким має бути.

Основні види комічного

Гумор — співчутливе, доброзичливе зображення смішних вад вдачі героя або недоліків громадського і побутового життя з метою їх виправлення

Сатира — різке, глузливе висміювання вад, недоліків у вдачі персонажа, у подіях та явищах громадського чи побутового життя з метою їх викриття і заперечення.

Сарказм — зле, в'їдливе висміювання серйозних вад у характері персонажа, подіях та явищах громадського або побутового життя з тим, щоб викрити їх потворну суть і викоренити, знищити, бо виправити їх не можна.

Іронія — іносказання, яке виражає насмішку або лукавство; подвійний зміст, коли сказане у контексті мови набуває протилежного значення; висміювання, яке містить у собі оцінку того, що висміюється. Іронічне ставлення передбачає насмішку, певним чином сховану або таку, що легко виявляється в інтонаціях автора-оповідача; почасти виступає у вигляді похвали.

Жанри гумору

Байки, усмішки, гуморески, співомовки, анекдоти та ін.

Один із цих жанрів гумору придумав український письменник Степан Руданський.

Співомовка — це короткий гумористичний вірш, часто побудований на якомусь народному анекдоті, приказці або казковому мотиві.

(Учні роблять запис до літературознавчого словничка.)

Степан Руданський народився на Вінниччині в сім'ї сільського священика. Його життєвий шлях був наперед визначений — стати, як і батько, священнослужителем, мати достатньо спокійне й заможне життя. Але Руданський, всупереч волі батьків, обрав собі інше. Після закінчення бурси та духовної семінарії він вступив до Петербурзької медико-хірургічної академії і через це був позбавлений матеріальної підтримки рідних.

І все ж Степан став лікарем і поетом, на той час ще не визнаним. У Ялті, де він працював, за чесну працю, освіченість

і безкорисливість (бувало, за власний невеликий кошт купував ліки для хворих, давав їм притулок у своєму помешканні) його щиро шанували й навіть обрали мировим суддею округу. Захищаючи права простих людей Степан Руданський ледь не позбувся посади.

Тільки коли не стало поета, його творчістю по-справжньому зацікавилися в Україні. До його спадщини належить багато ліричних віршів, балад, поем, казок, байок, перекладів.

Та найбільшої слави зажили його співомовки — дотепні, динамічні, сюжетні, з використанням різноманітних засобів гумору та сатири.

2. Виразне читання співомовки «Вовки».

3. Обмін враженнями щодо прочитаного, словникова робота.

Збілів — поблід;

с т а в — ставок, водоймище;

п а к — тут: може, ж

і д е н — один.

4. Аналіз співомовки.

З а п и т а н н я т а з а в д а н н я у ч н я м

(Можна дати окремим групам або парам, щоб учні мали можливість порадитися.)

1) У формі чого побудований твір? (У формі діалогу.)

2) Що, на ваш погляд, лягло в основу співомовки? (Народний анекдот.)

3) Чого злякався ліричний герой? (Миші.)

4) А що ж спільного між вовком та мишею? (Колір — обидві тварини сірі; інколи навіть мишу дуже бояться.)

5) Що у нас викликає сміх? (Перебільшений страх героя.)

6) Чи бувають у реальному житті подібні ситуації? Наведіть конкретні приклади за власними спостереженнями.

5. Пошуково-дослідницька робота.

1 - ш а г р у п а. Доводить, що твір С. Руданського «Вовки» — за жанром співомовка. (Учням треба скористатися визначенням співомовки.)

2 - г а г р у п а. Визначає, які засоби комічного використовуються у співомовці «Вовки». (Гумор, гіпербола та ін.)

3 - т я г р у п а. Знаходить відповідні художні засоби в співомовці.

Види художніх засобів	Приклади
Звертання	<i>брате, Іванцю</i>
Питальні та окличні речення	<i>Що з тобою сталося? Та і десять не було!</i>
Гіпербола (перебільшення)	<i>аж сто вовків гналось</i>
Епітети	<i>сиве, мале</i>
Порівняння	<i>як шило</i>
Зменшувально-пестливі слова	<i>хвостик</i>

4-та група. Знаходить продовження аналогії історії в анекдотах, казках. (Про те, як пастух, жартуючи, кричав, що на нього напали вовки. Люди кілька разів прибігали на порятунок, вірячи йому. Коли ж справді на отару напали вовки, пастух нікого не докликався, бо всі подумали, що він знову сміється зі своїх односельців.)

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Завдання від козака Мамаю.

Гумор — це улюблена тема геніального сміхотворця і лицаря козака Мамаю.

Навіть за найскладніших обставин він не втрачав почуття гумору.

Тож козак Мамай пропонує учням виконати його завдання.

- 1) Хто останній або хто найбільше назве прислів'їв та приказок про вовка. (Про вовка промовка; аж вовк у хату; вовка ноги годують; вовчий апетит; вовча натура (вдача); вовків боятися — в ліс не ходити і т. ін.)
- 2) Хто швидко назве ті числа, які є у співомовці С. Руданського «Вовки»? (Сто, п'ятдесят, десять, один.)
- 3) З ким розмовляв герой співомовки? (З Іванком.)

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Навчитися розповідати про письменника, виразно читати й аналізувати співомовку; зробити ілюстрації. Для учнів високого рівня — провести дослідження на тему «Образ Вовка у народних казках, байках, анекдотах та інших творах»; окремим учням підготувати повідомлення про козаків.

VII. ПІДСУМОК

УРОК № 21

Тема:	С. Руданський. «Козак і король», «Запорожці у короля».
Мета:	ознайомити учнів зі співомовками письменника, допомогти їм побачити зв'язок гумористичного відображення дійсності із серйозними історичними фактами; розвивати навички виразного читання, аналізу ліричних творів, пошуково-дослідницької роботи, самостійного пошуку інформації; виховувати почуття гумору, спостережливість, допитливість.
Обладнання:	портрет письменника, збірки його творів, ілюстрації до них.
Теорія літератури:	співомовки, гумор, його види і жанри.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Перевірка домашнього завдання.

- 1) Виразне читання й аналіз співомовки «Вовки».
- 2) Огляд ілюстрацій.
- 3) Оголошення результатів дослідження щодо образу Вовка в літературі та фольклорі.

IV. ФОРМУВАННЯ І ВДОСКОНАЛЕННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Слово вчителя.

Де і в яких обставинах не перебував би С. Руданський, він завжди захищав рідну українську культуру, оспівував славні сторінки історії, між іншим, запорозьке козацтво.

Про сміливість, кмітливість, дотепність козаків, їхнє почуття гумору ходили легенди. Чого варті хоча б ті прізвиська-прізвиська, які вони давали новоприбулим: Засядьвовк, Нетудихата, Шило, Борщ, Несвятипаска, Задуйвітер та ін.

Згадаймо картину І. Репіна «Запорожці пишуть листа турецькому султанові». Народні перекази говорять про те, як запорожці

вміли давати відсіч тим, хто ставився до них із пихою, хотів принизити, посміятися з них, хай це був навіть сам король чи його вельможі. Мабуть, саме на таких переказах і будував співоковки С. Руданський.

2. Повідомлення учнів про кмітливість, дотепність запорозьких козаків.
3. Виразне читання співоковки С. Руданського «Козак і король».

4. Обмін враженнями щодо прочитаного, словникова робота.

Зволив — побажав;
штуки — тут: загадки;
на муки — зазнати покарання;
для розсуду — для роздумів;
нудно — погано;
неборак — бідолаха;
на відвіт — з відповіддю;
з міною — з єхидною посмішкою;
поли — край одягу;
з піваршина — з півметра;
що за річі — що за розмова.

5. Аналіз співоковки.

Запитання та завдання учням.

- 1) На основі чого побудована співоковка? Що про це свідчить? (На основі казки: казковий сюжет, загадки, які треба розгадати, число три.)
- 2) Доведіть, підтвердивши рядками з тексту, що козак добрий, співчутливий, уважний, поважає старших; розумний, кмітливий, дотепний, передбачливий.
- 3) Що у творі здалося вам смішним, чому саме? (Дотепні відповіді козака.)

6. Виразне читання співоковки С. Руданського «Запорожці у короля».

7. Обмін враженнями щодо прочитаного, словникова робота.

Жупани — верхній одяг;
кармазиновий — з дорогої тканини;
храбренні — хоробрі;
ляхи — поляки;
щільник меду — рос. соти.

8. Бесіда за питаннями, виконання завдань.

- 1) Спираючись на знання з історії, скажіть, у яких справах могли запорожці приїхати до польського короля?
- 2) Чому «ляхи препогані» щедро пригощали козаків?
- 3) Покажіть за допомогою «усного малювання» колективний портрет козаків та їхню гостину у короля.
- 4) Яку думку мали королівські прислужники, подаючи козаками спочатку сметану?
- 6) Що у співомовці смішне, а що серйозне?
- 7) Яка головна думка твору? (Її можна визначити, застосувавши метод «Мозкова атака». Орієнтовна відповідь: запорозькі козаки вміли з гідністю відстояти свою честь і не давали нікому із себе покепкувати.)

9. Асоціативний творчий самодиктант.

Завдання: записати по кілька слів, що асоціюються з наведеними нижче словами:

Козаки — хоробрі, кмітливі, мудрі та ін.

король — вигадливий, багатий та ін.

співомовки — веселі, дотепні, розумні та ін.

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Навчитися виразно читати співомовки С. Руданського, аналізувати їх; зробити ілюстрації.

VI. ПІДСУМОК

УРОК № 22

Тема. С. Руданський. «Окуляри».

Мета: ознайомити учнів із твором письменника, допомогти їм усвідомити його зміст; закріпити знання про гумор, комічне; розвивати навички виразного читання, аналізу співомовок, співставлення головної думки твору з реальним життям; виховувати почуття гумору, оптимізм.

Обладнання: портрет письменника, збірки його творів, ілюстрації до них.

Теорія літератури: співомовки, гумор та його види й жанри.

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ**II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ****III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ**

1. Літературний диктант.

(Кожна правильна відповідь оцінюється в 1 бал.)

- 1) Чому Руданський був неслухняним сином? (Бо не став священиком.)
- 2) За що лікаря Руданського обрали мировим суддею? (За сумлінну працю, чесність та порядність.)
- 3) Який гумористичний жанр придумав С. Руданський? (Співомовки.)
- 4) Коли в Україні зацікавилися творчістю С. Руданського? (Вже тоді, як його не стало.)
- 5) На основі чого будуються співомовки? (На основі анекдотів, казок, переказів.)
- 6) Як пояснював герой співомовки «Вовки», чому він зблід? (Він зблід, бо за ним гналися сто вовків.)
- 7) Кого насправді злякався герой твору «Вовки»? (Миші.)
- 8) Чому козак пішов до короля (за твором «Козак і король»)? (Хотів виручити пана.)
- 9) Що таке «штуки» і скільки їх було? (Це загадки, їх було три.)
- 10) Який вигляд мали запорожці? (Вони були у гарному одязі, хоробрі.)
- 11) Чим ляхи вирішили пригостити запорожців і чому? (Сметаною, щоб вони замастили вуса і з них можна було посміятися.)
- 12) Якими є характерні риси співомовок Руданського? (Вони дотепні, веслі, динамічні.)

2. Огляд ілюстрацій.

IV. ФОРМУВАННЯ І ВДОСКОНАЛЕННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Виразне читання співомовки С. Руданського «Окуляри».

2. Словникова робота.

Розходився — захотілося;

аж гвалт — дуже;

дякувати — бути дяком, церковнослужителем;

і д н а — о д н а;
 д о г р а м а т к и — д о г р а м о т и, д о н а в ч а н н я;
 г а д а є — д у м а є;
 п р о с в і т и т и о ч і — н а в ч и т и с я ч и т а т и;
 с т р і ч к и р о з і б р а т и — р я д к и р о з б и р а т и;
 к о н д а к и й т р о п а р і — ц е р к о в н і т в о р и;
 н а п р о в о д и — н а н а р о д н о-р е л і г і й н е с в я т о.

3. Переказ змісту твору.
4. Визначення головної думки твору.
 (Застосовується метод «Мозкова атака».)
 Орієнтовна відповідь: грамотність, вміння читати залежать не від окулярів, а від навчання.
5. Бесіда за питаннями.
 - 1) Чому багато слів із твору потребують додаткового пояснення? (Бо автор вдається до використання застарілих слів (архаїзмів та історизмів), діалектизмів (слів певної місцевості). Це допомагає краще уявити час і місцевість, що описуються.)
 - 2) Що у співомовці смішне, а що серйозне? (Смішне нерозуміння мужиком залежності між окулярами та вмінням читати; серйозне — дехто спрощено підходить до справи, думає, що все так легко дається, без особливих зусиль, без праці, лише за допомогою якихось пристроїв.)
 - 3) Чому старий дяк не міг читати без окулярів? (Не тому, що не вмів читати, а тому, що погано бачив.)
6. Виразне читання інших співомовок С. Руданського, їх порівняння.
 (Див. Додаток до уроку 22.)
7. Творче завдання.
 На основі якогось народного анекдоту, казки скласти співомовку (у поетичній або прозовій формі).

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготуватися до тематичного оцінювання.

VI. ПІДСУМОК

Баба в церкві

Прийшла в церкву стара баба,
Свічок накупила;
Де була яка ікона,
Всюди поліпила.
Іще пара остається,
Де їх приліпити?..
«Ага! — каже,— пошукаю
Святого Микити!»
Найшла баба і Микиту —
Святий чорта ціпить!..
Баба їдну йому ставить,
Другу чорту ліпить...
Видять люди й розважають,
Щоб не ліпила;
«Що ти, бабо, — кажуть,— робиш?
Так то вража сила!..
Але баба обернулась:
«Не судіте, люди!
Ніхто того не відає,
Де по смерті буде...
Чи у небі, чи у пеклі
Скажуть вікувати;
Треба всюди, добрі люди,
Приятелів мати».

Циган з хроном

З копійкою циганчук
По ярмарку ходить
І купив би, може, що,
та все не знаходить.
Усе таке дороге,
А в нього копійка,
По копійці тільки хрін
Продає жидівка.
Мнявся бідний циганчук,
Далі, що робити?
Без гостинця ж не іти,
Треба щось купити!
До жидівки і побіг,

Купив того хрону,
 За пазуху положив
 Та й пішов додому.
 От удома циганчук
 Свіжий хрін смакує.
 В носі крутить та вертить,
 Сльози не вгамує.
 А все-таки неборак
 Хрону не кидає.
 Іскривився, плаче, їсть
 Та все промовляє:
 «Плачте, очі навісні,
 Щоб повилізали!...
 Та же бачили самі,
 Що ви купували!..»

(Степан Руданський.)

УРОК № 23

- Тема.** Тематичне оцінювання.
- Мета:** виявити рівень знань, умінь та навичок учнів з метою корекції; розвивати зв'язне мовлення, пам'ять, логічне та образне мислення, вміння висловлювати свої судження; виховувати кращі людські якості.
- Обладнання:** тестові завдання, ілюстрації до вивчених творів.
- Теорія літератури:** література і дійсність, образотворче мистецтво і література, літературна байка, акровірш, алегорія, гумор, співомовка.

ХІД УРОКУ

- I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ**
- II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ**
- III. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ**
 1. Інструктаж до виконання тестових завдань.

2. Написання контрольної роботи.

І варіант

I—II рівні

(За кожну правильну відповідь учень отримує 1 бал.)

- 1) Укажіть, що робить сонце уночі в однойменному вірші М. Вінграновського:
 - а) пише вірші;
 - б) спить;
 - в) доглядає місяць і зорі.
- 2) Допишіть речення.

Байка — це _____

Найвідоміші байкари — _____

3) Поєднайте назви творів із прізвищами їх авторів.

«Грім»	Л. Глібов
«Журба»	С. Руданський
«Що за птиця?»	С. Руданський
«Окуляри»	М. Вінграновський
«Козак і король»	Л. Глібов

III рівень

(За кожну правильну відповідь учень отримує 2 бали.)

- 1) Поясніть, чим гуси з оповідання М. Вінграновського «Гусятко» схожі на людей.
- 2) Визначіть головну думку байки Л. Глібова «Вовк і Кіт», своє твердження обґрунтуйте.

IV рівень

(За кожну повну відповідь учень отримує 5 балів.)

Напишіть твір-мініатюру на одну із тем.

- 1) «Смішне і серйозне у співомовках С. Руданського».
- 2) «Повчальна спрямованість байок Л. Глібова».
- 3) «Мій улюблений письменник (твір)».

ІІ варіант

I—II рівні

(За кожну правильну відповідь учень отримує 1 бал.)

- 1) Укажіть, як названий грім в однойменному вірші М. Вінграновського «Грім»:
 - а) дядьком;
 - б) батьком;
 - в) братом.
- 2) Допишіть речення.

Алегорія — це _____

Наприклад, _____

- 3) Позначте правильне твердження.
 - а) У співомовках «Козак і король», «Запорожці у короля» Л. Глібов поєднує смішне із серйозним історичним змістом.
 - б) У байці «Щука» Л. Глібов засуджує несправедливість і жорстокість, хабарництво.
 - в) Оповідання М. Вінграновського «Гусенятко» — твір про веселі пригоди неслухняного гусачка Піка.

III рівень

(За кожну правильну відповідь учень отримує 2 бали.)

- 1) Схарактеризуйте світ людей за оповіданням М. Вінграновського «Гусенятко».
- 2) Поясніть, чому вірш Л. Глібова «Журба» став улюбленою народною піснею.

IV рівень

(За кожну повну відповідь учень отримує 5 балів.)

Напишіть твір-мініатюру на одну з тем.

- 1) «Моя улюблена байка Л. Глібова».
- 2) «Гумор у житті людини взагалі та в моєму власному житті».
- 3) «Природа для нас чи ми для природи?».

IV. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підібрати улюблені вірші, картини, фотографії, музичні твори про різні пори року.

V. ПІДСУМОК

УРОК № 24

Тема:	Я. Щоголів. «Листопад».
Мета:	ознайомити учнів із життям і творчістю письменника; допомогти їм усвідомити ідейно-художній зміст, красу його поезії; розвивати навички виразного читання, аналізу поетичного твору, словесного малювання; виховувати любов до природи, естетичні смаки.
Обладнання:	портрет письменника, збірки його творів, осінні пейзажі, засушені осінні кленові й дубові листочки; аудіозапис.
Теорія літератури:	ліричний вірш, ліричний герой, словесний малюнок, словесна деталь.

 ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ**II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ****III. АНАЛІЗ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ (ТЕМАТИЧНОГО ОЦІНЮВАННЯ)****IV. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ**

1. Слово вчителя.

Кожна пора року красива й неповторна по-своєму. Людей завжди дивувала й захоплювала краса природи. Про неї, про пори року й місяці складено безліч казок, прислів'їв, народних прикмет, а також літературних творів.

Подивіться на ці осінні пейзажі, на букет жовто-багряного листя.

Ось цей кленовий листочок у Остапа Вишні «жовтіє із суму», «кривавиться», щоб навесні на його місці виріс молодий зелений лист, який «з вітром розмовлятиме, хапатиме жилками своїми сонячний промінь, під дощем купатиметься й рососою умиватиметься...» А інший — листочок з плюща — врятує життя молодій художниці з оповідання О. Генрі.

Свій листопад побачив і змалював поетичними словами Яків Щоголів.

Яків Іванович Щоголів (1823—1898) народився в м. Охтирці Харківської губернії (тепер це Сумська область) у родині дрібного

службовця. Після закінчення Охтирського повітового училища Я. Щоголів учився в 1-й Харківській гімназії, потім на історико-філологічному факультеті Харківського університету. Далі понад двадцять років він займав різні урядові посади: столоначальника в Харківській палаті державних маєтків, помічника правителя канцелярії губернатора, секретаря приказу громадського нагляду, помічника окружного начальника Богодухівського округу, чиновника особливих доручень при палаті державних маєтків, секретаря Харківської Думи.

На урядову службу Я. Щоголів дивився як на «кару Божу», намагався якнайшвидше звільнитися від неї.

У 1874 році письменник купив у Харкові (на вул. Чоботарській) будинок і цілком віддався улюбленій літературній справі та власній родині.

Вірші українською та російською мовами романтично налаштований юнак почав писати ще в гімназії. Друкувався в різних альманахах, потім вийшли його збірки поезій «Ворскло» (Харків, 1883) та «Слобожанщина» (Харків, 1898).

Я. Щоголів був видатним майстром пейзажної лірики. Його перу належать чудові зразки пейзажних віршів, у яких митець з великою майстерністю відобразив красу рідної природи. Любов до рідного краю, уміння художнім словом змалювати точний в деталях й емоційно насичений пейзаж, тонко відтворити звуки і кольори, їх відтінки, на які так багата природа української землі, надають віршам Я. Щоголіва особливої привабливості і художньої сили.

У таких поезіях, як «Весна», «Травень», «Осінь», «Зимній ранок», «В діброві», «Степ», відбивається уявлення про красу українського степу, гаїв, луків над Ворсклою, про мальовничість озерних плес і плавнів. Поет зображує природу не статично, а в русі, змінах, у різні пори року, в годину і негоду. Картини природи, як правило, пройняті певним настроєм, одухотворені, так чи інакше мають на собі ознаки праці, життя, переживань людини.

Багато поезій Я. Щоголіва покладено на музику.

2. Виразне читання поезії Я. Щоголіва «Листопад».
3. Обмін враженнями щодо прочитаного, словникова робота за питаннями учнів.

З в е л о с я — тут: прийшло;

ц и н о в и й д а х — покрівля з оцинкованого заліза, сіро-сріблястого кольору;

зоставив — залишив;

просвіток — перерва або світлі дні між похмурими.

4. Слово вчителя.

Погляньте на пейзажну картину (І. Левітан. «Золота осінь»), послухайте музику (П. Чайковський. «Пори року») і порівняйте їх із поетичним твором. Знайдіть спільне (тема, головна думка) та відмінне (засоби зображення). Коли словами яскраво змальовується якесь явище природи, людського життя, то це — словесний малюнок, словесне малювання. Значну роль у цьому відіграють зорові, слухові, нюхові, дотикові та інші образи, а також словесна деталь.

Деталь художня — це така виразна подробиця або штрих, яка особливо збуджує думку, часто викликає в уяві цілу картину, робить зображення відчутним і яскравим. Художня деталь може відображати подробиці обставин, зовнішності, пейзажу.

(Учні роблять запис до літературознавчого словничка.)

5. Робота в групах.

Словесне малювання за віршем Я. Щоголіва «Листопад».

1-ша група — робить словесне малювання за першою строфою;

2-га група — за другою;

3-тя група — за третьою;

4-та група — за четвертою і п'ятою строфою.

Наприклад, словесне малювання за першою строфою: кінець спекотливого травня з буянням квітів і трав, довгоочікуваним дощиком, до якого радісно тягнуться молоді листочки, непомітно поступається червню — першому літньому місяцеві. Люди пораються на городах, хлібороби — в полі. У дітвори — канікули, які так швидко минають в гостях у бабусі, в походах, на екскурсіях, на пісочку чи на зеленій травиці біля річки.

Серпень — жнива, збір картоплі й різних овочів, плодів. Серпень хазяйновито робить запаси на зиму.

А ось і вересень — із веселими зустрічами з товаришами, новими навчальними предметами та вчителями, новими клопатами й турботами — майнув, пролетів аж так.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Аналіз вірша «Листопад».

Завдання І: вибрати з вірша і записати образи зорові, слухові, дотикові (чуттєві)

Зорові образи	Слухові образи	Дотикові (чуттєві) образи
червоно-жовтий лист; немов циновий дах	подув, обніс, плаче	морозний вітер; холодних міст; теплих сліз

Завдання II: вибрати з ряду виразів поезії «Листопад» і записати художні деталі: *звелось літо; день за днем минув; червоно-жовтий лист; висне небо.., немов циновий дах; краплі від роси, як сльози; осені настиг; провітку не знав; єдиний лист; краплю теплих сліз; плаче ліс.*

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Вивчити вірш напам'ять, навчитися його аналізувати (визначити художні засоби)

VII. ПІДСУМОК

УРОК № 25

- Тема.** Виразне читання напам'ять поезії Я. Щоголіва «Листопад».
- Мета:** розвивати пам'ять, навички виразного читання, коментування, аналізу поетичних творів, висловлення власної думки щодо прочитаного, асоціативне мислення, вміння робити словесне малювання, порівнювати твори різних видів мистецтва; виховувати любов до природи.
- Обладнання:** портрет письменника, збірки його творів, пейзажні картини (осінь), фотоматеріали, аудіозаписи.
- Теорія літератури:** виразне читання, темп, інтонація, пауза, логічний наголос; словесний малюнок, словесна деталь, порівняння, епітет, метафора.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. ФОРМУВАННЯ І ВДОСКОНАЛЕННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Складання партитури вірша.

Вірш	Темп	Інтонація
Звело́ся лі́то, і не зна́ть, Як де́нь за дне́м ми́ну́в, І се́рпень да́в, що мо́жна да́ть, І ве́ресень майну́в...	повільний	спокійна, розповідна
Моро́зний ві́тер в га́й і лі́с Поду́в з холо́дних мі́ст Й неща́дно з де́рева обні́с Черво́но-жо́втий ли́ст.	середній	із жалем
І ві́сне не́бо в ті ча́сі, Немо́в цино́вий да́х, І сти́гнуть кра́плі від росі́, Як сльо́зи, на гілка́х.	середній	сумна
А ті́, що о́сені насті́г Та про́світку не зна́в, Чи хоч е́диний лі́ст збері́г, За ко́трим жалкува́в?	пришвидшений	питальна
І чи хоч кра́плю те́плих слі́з Зоста́вив від весні́, Щоб пла́кати́ та́к, як пла́че лі́с За лі́том восе́ні?	середній	питальна

2. Виразне читання вірша Я. Щоголіва «Листопад» напам'ять.

3. Евристична бесіда й завдання до аналізу.

- 1) До якої лірики належить ця поезія (До пейзажної.)
- 2) Чи пов'язаний цей вірш із людиною? Якщо так, то яким чином? (Пов'язаний; вживається уособлення, оживлення природи — листопад наділяється здатністю до людських почуттів: *жалкував, зберіг, теплі сльози, плакати.*)
- 3) Знайдіть у вірші художні засоби і з'ясуйте їхню роль у творі.

Епітети	Порівняння	Метафори	Фразеологізми, сталі вирази
нещадно (об-ніс), червоно-жовтий (лист), циновий (дах), холодних (міст), теплих (сліз), єдиний (лист)	як сльози; як плаче ліс	звелось літо, серпень дав, версень майнув, висне небо, стигнуть краплі, плаче ліс	день за днем, просвітку не знати, хоч краплю сліз, плакати за ким холодний — теплих

4) Чи може цей вірш мати підтекст (прихований, символічний зміст)? (Так, останні строфи можна розуміти і як звернення до людини, що досягла своєї «осені» — похилого віку: чи гідно вона прожила, чи є що добре згадати, за чим жалкувати.)

5) Яка головна думка твору? (Усе в природі змінюється, тече, але повертається, здійснюється кругообіг у природі; треба вміти відчувати красу навколишнього.)

4. Визначення рими і ритму вірша.

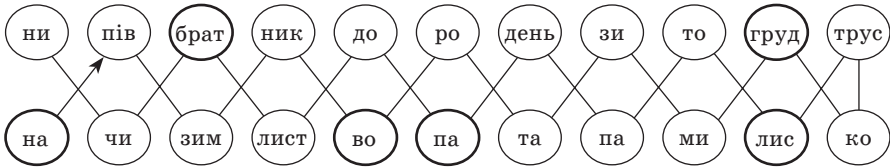
Звелосья | літо, | і | не | знать|,
 Як | день | за | днем | минув|,
 І | серпень | дав|, | що | можна | дать|,
 І | вересень | майнув|...

Р и т м: | — | — | — | — |
—	—	—	
—	—	—	—
—	—	—	

Р и м а: знать — дать, минув — майнув.

5. Гра «Прочитай назви».

Олесь Кмітливець зашифрував застарілі назви місяця листопада. Прочитайте й поміркуйте, включивши свою уяву, фантазію та знання мови, чому виникли такі назви.

(Читається за лінією навхрест від виділених складів: «на-півзимник», «ворота зими», «грудкотрус», «листопадень», «па-долист», «братчини».)

IV. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Знайти й записати народні прислів'я, прикмети про листопад; описати народно-релігійні свята або створити власний етюд (замальовку, твір-опис) «Листопад», використовуючи виразні деталі (див. Додаток до уроку 25). (Можна підготувати виразне читання інших віршів Я. Щоголіва про природу.)

V. ПІДСУМОК

УРОК № 26

Тема.

С. Черкасенко. «Маленький горбань».

Мета:

ознайомити учнів із життям і творчістю письменника, зі змістом його оповідання; розвивати навички виразного читання, переказу епічних творів, їх коментування, висловлення своєї думки щодо прочитаного; виховувати почуття гуманізму, толерантності у ставленні до інших людей.

Обладнання:

портрет письменника, збірки його творів, ілюстрації до них.

Теорія літератури:

епічний твір, оповідання, герой художнього твору.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Перевірка домашнього завдання.

- 1) Заслуховування підібраних учнями прислів'їв, народних прикмет про листопад, віршів Я. Щоголіва про природу.
- 2) Читання та обговорення власних учнівських етюдів про листопад, пізню осінь.

IV. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Слово вчителя.

Ми говорили про вічну красу природи, про те, що навіть у такому досить похмурому й мінливому місяці, як листопад, можна побачити щось привабливе, цікаве, красиве.

А що ж говорити про людину? На жаль, не всі народжуються досконалими, є і такі, що мають значні фізичні вади. Як же до них ставитися? У високорозвинених країнах давно вже не звертають уваги на зовнішність, каліцтво людини, а оцінюють її як особистість — її розум, здібності, душевні якості.

Там створені умови, щоб люди з обмеженими фізичними можливостями могли вільно пересуватися, спілкуватися, навчатися й працювати. Існують навіть параолімпійські ігри зі своїми героями-переможцями.

Як же до цього ставляться у нас? Це залежить від внутрішньої культури людини. Серед дітей нерідко можна зустріти маленьких жорстокосердців, які ображають немічних, насміхаються над ними, зневажають їх. Таке траплялося завжди.

Про це й написав зворушливе оповідання С. Черкасенко, український драматург, поет, прозаїк.

Народився він у місті Новий Буг, що на Херсонщині, в селянській родині. Після закінчення вчительської семінарії викладав у школах Катеринославщини, Донбасу. Невдовзі переїхав до Києва, був редактором, працював у театрі М. Садовського, писав підручники для українських дітей. Після поразки визвольної боротьби УНР у 1919 році Спиридон Черкасенко емігрував за кордон і на батьківщину більше не повернувся.

Творчий доробок письменника складає 30 книжок, а найвідоміші в Україні дві збірки — «Діткам» і «Маленький горбань» та інші оповідання, а також романтично-пригодницький роман для юнацтва «Пригоди молодого лицаря». Твори Черкасенка вчать добру й справедливості, милосердю й гуманізму, здатності співчувати та співпереживати, оспівують дружбу.

Працюючи вчителем понад десять років, Черкасенко мав можливість і вчити дітей, і вивчати, пізнавати їхній світ. Коли він викладав у школах шахтарських містечок, то бачив непосильну працю шахтарів, бідність їхніх сімей. Тому виступав за те, щоб навіть найбідніша шахтарська дитина мала змогу навчатися у школі, до того ж рідною мовою.

2. Виразне читання I—III розділів оповідання «Маленький горбань».

3. Обмін враженнями щодо прочитаного, словникова робота.

Слобідка — селище;

водити короля — назва гри-пісні;

крем'яхи — гра з камінцями;

на дві лави — на дві групи;

халупка — поганенька, бідна хатка;

на призьбі — на приступці до хати, що служить фундаментом хати;

вишпарити — побити, покарати;

ряденце — ковдра із саморобної тканини;

чигає — підстригає;

цуралися — уникали, не товаришували;

чулий — чутливий;

зомлівав — утрачав свідомість;

поментувати — покричати;

катран — степова рослина;

кортіло — хотілося;

на поденщині — на поденній роботі;

цілина — незорана земля, дикий степ;

глей — глина, шахтна порода, відходи виробництва.

4. Евристична бесіда.

1) Що сказано про зовнішність Павлика і що про характер, душу?

2) Чому дівчата, на відміну від хлопців, інакше, по-доброму ставилися до Павлика?

3) Що вплинуло на формування характеру маленького Горбаня?

4) Висловіть своє припущення про подальший розвиток подій у творі.

5. Слово вчителя.

Твір, який ми вивчаємо, за жанром — оповідання. Оповідання належить до епічних творів.

Епічний твір (епос) — це твір, у якому життєвий зміст розкривається у формі авторської розповіді про людей і події.

В епічному творі часто автор ніби відсутній або виступає у ролі глядача, що прагне об'єктивно розповісти про якісь процеси зовнішнього життя, про поведінку і переживання персонажів за певних обставин, про ставлення цих персонажів до різних життєвих явищ, до інших людей.

Основні епічні жанри: літературна казка, легенда, оповідання, новела, нарис, повість, роман, епопея.

Оповідання — невеликий за розміром розповідний художній твір про одну або кілька подій у житті людини, персонажа (іноді кількох людей).

(Учні роблять запис до літературознавчого словничка.)

Особливості оповідання:

- зображення переважно однієї події із життя головного героя;
- розповідний спосіб викладу;
- нетривалий час дії;
- три-чотири основні дійові особи;
- стислість описів і розповіді про події та персонажів;
- прозова форма;
- невеликий обсяг.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Вікторина на уважність від Олеса Кмітливця.

- 1) Де проходить дія оповідання? (У шахтарській слобідці.)
- 2) Який був день? (Святковий.)
- 3) Чим займалися дівчата? (Співали, танцювали, говорили, лушили насіння.)
- 4) А в що гралися дівчатка? (У крем'яхи.)
- 5) За чим спостерігали дід Антип і Павлик? (За грою хлопців у м'яча.)
- 6) З ким здебільшого грався Павлик? (Із дівчатами.)
- 7) Яку казку розповідала мати Павликові? (Про Козу-Дерезу.)
- 8) Якою була пам'ять у Павлика? (Дуже гарною.)
- 9) Якими були думки й серце Павлика? Чому хлопчик був саме таким? (Думки у Павлика були лагідні, а серце чулим. Добра душа хлопчика сформувалася під впливом не-ниних казок.)
- 10) За кого заступився головний герой, коли хлопці припи-нили гру, потім посварилися? (За хлопчика, якого обра-жав Захарко, потім за дівчаток.)

- 11) Куди пішли діти? (У степ по катран.)
 12) Що тішило маленького горбаня? (Краса природи.)
 (Кожна правильна відповідь оцінюється в один бал.)

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Навчитися виразно читати й переказувати за самостійно складеним планом I—III частини оповідання «Маленький горбань»; вивчити матеріал про ознаки оповідання.

VII. ПІДСУМОК

УРОК № 27

Тема.	С. Черкасенко. «Маленький горбань».
Мета:	допомогти учням глибше усвідомити ідейно-художній зміст оповідання; розвивати навички виразного читання, переказу, висловлення власної думки з приводу прочитаного; виховувати почуття милосердя, доброти, толерантне ставлення до інших, до слабших та беззахисних.
Обладнання:	портрет письменника, збірки його творів, ілюстрації до них.
Теорія літератури:	оповідання, герой художнього твору.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Перевірка домашнього завдання.

- 1) Зачитування уривків з оповідання «Маленький горбань», які найбільше запам'яталися, коментування цих уривків.
- 2) Зачитування планів та їх обговорення.
- 3) Переказ за планом.

IV. ФОРМУВАННЯ І ВДОСКОНАЛЕННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Виразне читання IV—VI частин оповідання «Маленький горбань».

2. Обмін враженнями щодо прочитаного.

Запитання до учнів.

- 1) Чи справдилося ваше передбачення про розвиток подій в оповіданні?
- 2) Чи передбачали ви таке закінчення твору? Наскільки воно правдоподібне?
- 3) Чи змогли б ви вчинити так, як зробив Павлик,— пробачити своєму кривдникові?

3. Словникова робота.

Тебе доскочу — тебе впіймаю, знайду;

угледів — побачив;

ш у ф р — шахтний отвір, яким спускаються до вугленосних шарів;

б л я ш а н и й — залізний;

в и г і н — вільне місце за селищем;

ч о р н і д у м и — сумні думки;

н а г л о — несподівано;

д з и г л и к — маленький стілець;

н а в и д о ч к у — на обличчі;

н а о б е р е м к у — в руках;

ч к у р н у в — утік;

с т а й н я — приміщення для утримання худоби;

з д о б р о ї с и р и ц і — з міцної невичиненої шкіри;

д е с я т о м у з а к а ж е — добре запам'ятає, боїтиметься;

п о й м и й о м у в і р и — вір йому;

п о в е р т а є т ь с я й о м у н а р у к у — схиляється на його користь;

д и в и т ь с я в о в к о м — дивиться зі злістю.

4. Складання плану II частини оповідання.

Орієнтовний план

(до всього оповідання)

- 1) Свято за шахтарською слобідкою.
- 2) Дід з онуком спостерігають за грою хлопців у м'яча.
- 3) Зовнішність Павлика.
- 4) Дівчатка люблять гратися з нещасним хлопчиком.
- 5) Ненина казка.
- 6) Співчуття до сердешного Зайчика.
- 7) Химерні, чарівні сни.
- 8) Чуле Павликове серце до малих і беззахисних.

- 9) Хлопчача сварка й бійка.
- 10) Малий горбань заступається за скривджених Захарком.
- 11) У степ по катран.
- 12) Павлик милується навколишньою природою.
- 13) Захарко знаходить жайвороняче гніздо.
- 14) Підступний план щодо пташок.
- 15) Павлик вирішує захистити гніздечко.
- 16) Жорстоке побиття.
- 17) Дідусь Антип біжить на виручку.
- 18) Дідові погрози малому злочинцеві.
- 19) Сумні думки діда й матері про долю маленького горбаня.
- 20) Павликові пропонують помститися кривдникові.
- 21) Хлопчик просить діда не карати Захарка.
- 22) Діти помирилися й добре гралися разом.

5. Слово вчителя.

Будь-які особи (в основному, люди, а також тварини, речі, фантастичні істоти) в літературному творі називаються героями (персонажами). Герої бувають головні — про них ведеться розповідь, показується їхня зовнішність, їхні дії та вчинки, розкривається характер через взаємодію з іншими героями. Є ще герої другорядні, які допомагають краще зрозуміти головного героя, ідею твору.

6. Визначення головних та другорядних героїв твору.

Завдання: назвати головних та другорядних героїв оповідання «Маленький горбань», обґрунтувати своє твердження.

7. Гра «Розшифруй вислів».

Олесь Кмітливець зашифрував вислів відомої української поетеси І. Жиленко, який є співзвучним із головною думкою твору, що вивчається.

ЙЕДЮЛХИНЯДЮЛЕНАЗОГОШІНШАРТСОГОЧІНІТІВСУ
ЄАМЕН

Відповідь: Читати справа наліво. Немає у світі нічого страшнішого за нелюдських людей.

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Навчитися виразно читати, переказувати II частину оповідання, характеризувати героїв.

VI. ПІДСУМОК

УРОК № 28

Тема:	С. Черкасенко. «Маленький горбань».
Мета:	продовжити ознайомлення з твором С. Черкасенка «Маленький горбань»; розвивати навички зв'язного мовлення, аналізу епічного твору, характеристики героїв; на прикладі художньої літератури допомогти учням усвідомити роль і значення Добра, Милосердя в житті людини; виховувати кращі моральні риси — доброту, людяність, милосердя, співчутливість.
Обладнання:	портрет письменника, збірки його творів, ілюстрації до них.
Теорія літератури:	оповідання, герої художнього твору, портрет, пейзаж.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ**II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ****III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ**

1. Перевірка домашнього завдання.
2. Бесіда-обговорення поетичних висловів з антології поетичної мудрості.
3. Слово вчителя.

Сьогодні ви спробуєте бути дорослими. Спитаєте, як саме. Відповідь: ви будете розмірковувати над дорослими, серйозними проблемами. Наприклад, для чого прийшла людина у цей світ, якою вона повинна бути, як ставитися до оточуючих, що таке, врешті-решт, людське щастя.

Ось як про це говорять відомі поети.

Не хочу багатства,
Ані грошей мати,
Ні паном бояром,
Ні царем сі звати;
Лиш добрий най буду
І Богу миленький,

Най люблять мя люди,
Тоді я щастненький.

(*М. Шашкевич.*)

Будь кришталем, коли ти з каміння,
Будь фіалком, коли ти рослина,
Соловієм, коли ти пташина,
А любов'ю, коли ти людина.

(*О. Козловський.*)

«Роби добро,— мені казала мати,—
І чисту совість не віддай за шмати!»
Благословенний мамин заповіт
Ніхто в мені не зможе поламати.

(*Д. Павличко.*)

4. Евристична бесіда.

- 1) Коли ліричний герой М. Шашкевича вважає себе щасливим?
- 2) Чому О. Козловський бажає бути «любов'ю»? Що це означає?
- 3) Що значить, у розумінні Д. Павличка, «робити добро» і «чисту совість не міняти на шмати»?
- 4) Чи згодні ви із цими думками, висловленими в поетичній формі? Обґрунтуйте своє твердження?

IV. ФОРМУВАННЯ І ВДОСКОНАЛЕННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Робота над порівняльною характеристикою Павлика й Захарка.

Спільне	
Хлопчики — однолітки, бідні, живуть у шахтарському селищі	
Відмінне	
Павлик	Захарко
Добрий безмежно, мрійливий, стає на захист слабших, любить природу і вболіває за неї, милосердний, здатний до прощення, вигадливий	Сильний, жорстокий, не замислюється над наслідками своїх вчинків, обманює матір, палить тютюн, бешкетує, боягузливий перед сильнішими. У ньому є лише деякі іскри добра

2. Міні-дослідження.

Запитання до учнів.

- 1) Чому Захарко такий жорстокий, чому він, не замислюючись, насміхається над калікою, ображає слабких та беззахисних? (Учні висловлюють свої версії, наприклад, що хлопчик ріс без батька, мати не приділяла достатньої уваги вихованню сина, до цього спонукав приклад дорослих: постійна загроза життю шахтарів призвела до того, що вони не замислювалися над майбутнім, не будували ніяких планів, жили днем сьогоднішнім, пиячили, влаштовували п'яні бійки, жорстокі розваги. Відповіді ілюструються цитатами з тексту.)
- 2) Чому Павлик відмовився бити Захарка й заборонив робити це дідусеві? (Помстившись, Павлик був би не кращим за Захарка. Він дотримувався біблійної мудрості — прощати ворогів своїх.)
- 3) Як люди ставилися до маленького горбаня? Яка, на вашу думку, доля чекала його? (Рідні любили, дівчатка поважали за розум, уміння розповідати казки, доброту, спокійну, лагідну вдачу; хлопчики частіше за все ображали, насміхалися над його слабосилістю, каліцтвом. Доля цього хлопчика, напевне, буде сумна.)
- 4) Одна дівчинка сказала, що зневажає калік, обходить їх стороною, воліє ніколи їх не бачити й не чути про них. Щоб ви могли сказати цій дівчинці? (Це неправильно. Треба бути милосердним. Вони теж люди із серцем і душею. Кінець-кінцем, ніхто не застрахований від каліцтва, хвороби своєї та своїх близьких.)
- 5) Які думки виникають у вас, коли ви бачите людину з фізичними вадами? (Це людина, яка потребує уваги й допомоги. Треба вдвічі цінувати те, що ми здорові. Яка сила волі у людини, щоб із такими фізичними можливостями працювати, приносити користь іншим, жити повнокровним життям.)
- 6) Є краса зовнішня і краса внутрішня, душевна. Яка їхня роль у нашому житті? (Краса зовнішня бажана, а душевна — обов'язкова, необхідна для кожного, хто вважає себе людиною.)
- 7) Чи знаєте ви якісь приклади, коли люди з обмеженими можливостями досягли великих успіхів у житті?

(Поетеса Ганна Душак, яка через помилку лікаря вже багато років прикута до ліжка; поет із Вінниччини Володимир Забаштанський, який в юності втратив зір та обидві руки; учасники параолімпійських ігор та ін.)

3. Підсумок учителя.

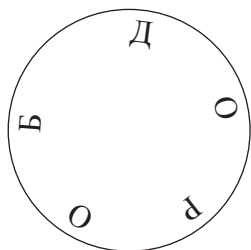
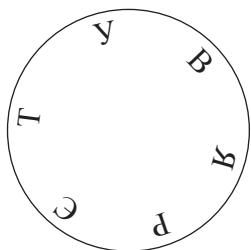
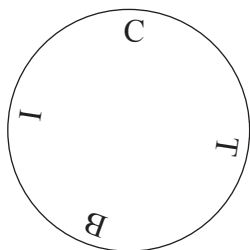
Поряд із такими визначними, талановитими особистостями є багато звичайних людей із фізичними вадами. І вони теж потребують уваги, допомоги, спілкування. Але робити це слід, не підкреслюючи їхні недоліки, а даючи зрозуміти, що вони рівні серед людей і до їхніх думок прислухаються. Саме таке ставлення ми називаємо гуманізмом, милосердям, толерантністю.

4. Завдання учням.

Письменник С. Черкасенко дуже майстерно змалював характери своїх героїв, використовуючи різноманітні художні засоби, різні види описів. Проведіть спостереження за тим, як портрет (I варіант) і пейзаж (II варіант) допомагають розкрити характери героїв оповідання.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Із літер, які випадково перемішав Олесь Кмітливць, складіть слова, а потім відомий трохи трансформований вислів, який є співзвучним думці оповідання «Маленький горбань».

(Добро врятує світ — трансформовано з вислову «Краса врятує світ».)

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготуватися до твору «Краса зовнішня і внутрішня».

VII. ПІДСУМОК

УРОК № 29

Тема:	С. Черкасенко. «Маленький горбань». Краса зовнішня і внутрішня, душевна.
Мета:	продовжити роботу над твором С. Черкасенка «Маленький горбань»; розвивати зв'язне мовлення учнів, уміння аналізувати епічний твір, висловлювати власну думку на основі прочитаного та особистих спостережень; виховувати кращі моральні якості людини.
Обладнання:	портрет письменника, збірки його творів; портрети найкрасивіших людей світу, їхні біографії (із журналів); фотографії людей з обмеженими можливостями, що досягли великих успіхів; журнальні та газетні матеріали.
Теорія літератури:	твір-роздум, дискусія, диспут.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

1. Слово вчителя.

Проблема краси зовнішньої і душевної, внутрішньої завжди хвилювала людей. Звичайно, краще дивитися на красивих, із приємною зовнішністю чоловіка, жінку, дитину, спілкуватися з ними. Але уявіть, чи хотіли б ви мати друга, подругу, які дуже красиві зовні, але черстві, грубі, егоїстичні, зрадливі? І навпаки, коли людина добра, приязна, справедлива, незлостива, подільчива, то з нею приємно мати справу, недивлячись на її некрасиве обличчя, фігуру або навіть якісь фізичні вади.

Сьогодні ми спробуємо написати твір на таку тему, використовуючи різні типи мовлення.

Наприклад, написати розповідь про якусь конкретну людину, у якій вади зовнішності компенсуються добрим характером, працьовитістю, талантом, готовністю завжди прийти на допомогу тим, хто цього потребує.

Можна описати зовнішність двох людей, яких ви добре знаєте — красиву, й не дуже, порівняти їхні характери. Але слід мати на увазі, що не завжди красиві люди — злі, а некрасиві — добрі, у житті все набагато складніше.

А можна написати твір-роздум, поміркувати над вчинками героїв оповідання С. Черкасенка «Маленький горбань», зокрема над тим, чи могли б ви вчинити так, як Павлик,— пробачити своєму кривдникові. І чи правильно це, чи слід так робити.

Твір-роздум складається з трьох частин: тези — основної думки, яка стверджується або заперечується; доказів, аргументів та висновку. (В інших видів творів — вступ, основна частина, висновок.)

Отже, тема нашого твору «Краса зовнішня і внутрішня, душевна краса». Інколи типи мовлення можуть поєднуватися, наприклад розповідь з елементами роздуму, опис з елементами роздуму, роздум з елементами розповіді та опису.

П л а н д л я т в о р у - р о з п о в і д і

- 1) Мій знайомий (знайома) — не красень (не красуня).
- 2) Риси характеру цієї людини, її вчинки.
- 3) Чому мені захотілося розповісти про цю людину.

П л а н д л я т в о р у - о п и с у

- 1) Мої знайомі — такі різні за зовнішністю з точки зору краси.
- 2) Порівняння їх за характером, вчинками, ставленням до людей.
- 3) Чи є у них щось спільне?
- 4) Що залежить від чого — зовнішність від характеру, душевної організації людини чи характер від зовнішнього вигляду.

П л а н д л я т в о р у - р о з д у м у

- 1) Душевна краса робить людину людиною.
- 2) Зустрічають по одежці, а проводжають по розуму.
- 3) Красна пташка пір'ям, а людина ділами.
- 4) Є перли безцінні
На дні, на морському,
Ще кращі перлини
У серці людському.

(М. Чернявський.)

2. Складання твору на чернетках.
3. Зачитування та обговорення творів, взаєморецензування.
4. Удосконалення написаного.
5. Написання творів начисто.

IV. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Обміркувати питання «Чим ми можемо допомогти людям, обділеним долею?».

V. ПІДСУМОК

УРОК № 30

Тема:	М. Вороний. «Євшан-зілля».
Мета:	ознайомити учнів із життям і творчістю письменника, змістом поеми «Євшан-зілля»; розвинути навички виразного й усвідомленого читання, переказу ліро-епічного твору; виховувати почуття патріотизму, поваги до історичного минулого свого народу.
Обладнання:	портрет письменника, збірки його творів, ілюстрації до них, пучечок полину.
Теорія літератури:	літопис, історична основа, поема, герої художнього твору.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Аналіз письмових робіт учнів.

III. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Слово вчителя.

Цікавим, надзвичайно яскравим і разом із тим трагічним було життя українського поета, перекладача, актора й театрального діяча Миколи Вороного (1871—1938). Народився він на

Дніпропетровщині в робітничій сім'ї. Освіту здобував у ремісничому училищі, звідти його виключили за революційну діяльність. Уже тоді почав писати літературні твори, став поетом із новим баченням світу, новими художніми прийомами.

Через те, що позбувся права навчатися у ВНЗ Росії, освіту свою М. Вороний продовжив у Віденському та Львівському університетах. Працював режисером у театрі, актором, жив у Києві. Не сприйнявши нову владу, 1920 року емігрував за кордон. Коли знову повернувся в Україну, то був репресований.

Довгий час його ім'я і творчість були під забороною. Єдина провина поета — любов до свого рідного краю, уболівання за його долю.

М. Вороний цікавився історією українського народу. Знайомлячись із літописами, він знайшов у Галицько-Волинському літописі один факт, який його дуже вразив. Маленький син половецького хана під час війни потрапив у полон до руського князя. Той поставився до дитини по-доброму, оточив розкошами й славою. Поступово хлопець, живучи в достатку й пошані, забув, хто він і де знаходиться. Але його батько, старий хан, не забув про сина й дуже страждав від розлуки. Він послав свою людину, щоб та нагадала юнакові про його рідний край і родину, спонукала до повернення на батьківщину. Ось слова з того літопису: «"Мов же ти йому слова мої, співай же йому пісні половецькі. А якщо він не схоче — дай йому понюхати зілля, зветься Євшан". Той же не схотів ні повернутися, ні послухати. І дав Ор йому зілля, і той, понюхавши і заплакавши, сказав: "Да лучше есть на своей земле кистью лягти, аниж на чужий славному бути", і прийшов він у землю свою».

2. Виразне читання поеми М. Вороного «Євшан-зілля».
3. Обмін враженнями щодо прочитаного.
4. Словникова робота.

З а ц у р а л и — забули, знехтували;

х а н — головний правитель у кочових народів, половців;

я с и р — військова здобич;

п о ч е т — пошана;

г у д е ц ь — співець;

П е р у н — язичницький бог;

б а д и л л я — сухі гілочки;

с і р о м а , н е б о г а — бідолаха;

твар — обличчя;
байрак — глибокий яр, порослий лісом;
манівцями блукати — навмання, без дороги.

5. Евристична бесіда і завдання для аналізу.
 - 1) Зверніть увагу на побудову твору. З яких частин він складається і яка, на вашу думку, їхня роль? (Заголовок називає предмет, котрий відіграє вирішальну роль у розв'язанні проблеми; епіграф співзвучний з основною думкою твору; вступ вказує на історичну основу твору й основну проблему; основна частина розкриває тему та ідею, закінчення пов'язує основну думку.)
 - 2) Що вас найбільше вразило в оповіданні, чому саме? (Сила запаху полину, патріотичні почуття, майстерність автора.)
 - 3) Назвіть головних та другорядних героїв твору, коротко їх охарактеризуйте. (Ханський син, співець, хан, князь.)

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Гра на уважність.

Олень Кмітливець разом із козаком Мамаєм вирішили перевірити вашу уважність і просять відповісти на «хитрі» питання.

- 1) Хто у творі названий одночасно і соколом, і вовком, і чарівником? (Гудець.)
- 2) Що нагадувало «скажену хуртовину», «страшні Перуна громи»? (Пісня гудця та гра на музичному струнному інструменті.)
- 3) Кого половецький юнак назвав коханою? (Волю, воленьку.)

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Навчитися виразно читати, переказувати твір М. Вороного «Євшан-зілля», вивчити напам'ять строфу (чи кілька), яка здалася вам найбільш сильною, вражаючою; зробити ілюстрації; підготувати повідомлення про євшан, силу запаху.

VII. ПІДСУМОК

УРОК № 31

- Тема:** М. Вороний. «Євшан-зілля».
- Мета:** допомогти учням глибше усвідомити ідейно-художній зміст поеми «Євшан-зілля»; розвивати навички аналізу ліро-епічного твору, висловлення власної думки щодо прочитаного, виховувати почуття патріотизму, любові до близьких і рідних, волелюбність.
- Обладнання:** портрет письменника, збірка його творів, матеріали з літопису, енциклопедії.
- Теорія літератури:** поема, герої художнього твору.

 ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ**II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ****III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ**

Перевірка домашнього завдання.

- 1) Зачитування, розповідь напам'ять уривків із поеми «Євшан-зілля», які найбільше вразили, запам'яталися.
- 2) Переказ сюжету поеми.
- 3) Огляд ілюстрацій.

IV. ФОРМУВАННЯ І ВДОСКОНАЛЕННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Повідомлення учня про полин, євшан-зілля.

Полин — трав'яниста або напівкущова рослина родини Складноцвіті з міцним запахом, гірка на смак. У світі існує близько 500 її видів, в Україні розповсюджено понад 20 видів. Росте повсюди, як бур'ян. Деякі види використовуються як лікарські рослини, окремі є кормом для тварин, а кримський різновид — ядовитий.

Євшан-зілля — народнопоетична назва степового запашного полину. Цей образ широко використовували в народній творчості, у художній літературі, наприклад:

«Чому не видно ніде Євшан-зілля, яке повертає людину на розум?» (М. Чабанівський.)

«Під рукою в мене знайшлась фіолетова материнка, я розтерла її між пальцями і понюхала, наче євшан-зілля». (І. Вільде.)

2. Повідомлення учня про запахи.

Запах — властивість предметів, речовин діяти на органи нюху; те, що сприймається органами нюху. Нюхові образи широко використовуються в художній літературі, наприклад:

«Свіжість трави манила здалека, а медовий запах квітів наповнював повітря». (*Н. Кобринська.*)

«Звідусіль тягне вогкістю, терпким запахом прілого листя». (*О. Гончар.*)

«Який це дурень сказав, що гроші без запаху? Гроші мають, стверджує Катерина, своєрідний, не підмінний запах». (*І. Вільде.*)

Учені стверджують, що запах має на підсвідомість людини особливий вплив. Так, одні запахи заспокоюють, інші — бадьорять, ще інші, наприклад, бензину, мастил, навіть викликають агресію. Запах має важливе значення у стосунках між людьми. Так, приємний запах свіжості приваблює, допомагає спілкуватися, викликає симпатію, неприємний — відштовхує. Запахові образи тісно пов'язані із зоровими, відчуттєвими. Так, запах пирогів, свіжого хліба може нагадати рідний дім, близьких людей, запах кави — вечір приємного спілкування, запах свіжоскошеної трави — дитинство і тому подібне. Про запахи навіть написано роман (П. Зуюскінд «Запахи»), де герой за допомогою компонування запахів викликав у пам'яті спогади про місця, що його приваблювали, йому подобалися.

3. Аналіз поеми. Робота в групах.

1-ша група досліджує роль вступу та висновку, їх взаємозв'язок.

2-га група характеризує героїв твору.

3-тя група знаходить описи в поемі і з'ясовує їхню роль.

4-та група працює над визначенням художніх засобів та з'ясуванням їхньої ролі для розкриття теми й головної думки.

Орієнтовні відповіді

1-ша група. У вступі автор говорить про одне просте літописне оповідання, яке, однак, має глибокий зміст, підтекст, навіть «пророкування». Давні предки передають цим твором настанову для тих, хто забув свій рідний край. Отже, вступ вказує на тему — почуття людини, яка забула свою батьківщину, та можливість відновлення любові до рідного краю.

Висновок знову переносить нас у сучасне не тільки автора, а й наше власне. У заключній частині автор звертається до

України, називає її «мамою любовою», вболіває за її долю, коли народ втратив благородні ідеали, національну самосвідомість, гідність, і манівцями блукає без дороги. Він мріє про «євшанзілля», «зілля-приворот», які спрямують українців на «шлях у край свій повороту».

Отже, вступ і висновок поеми допомагають виразніше розкрити тему та підкреслити ідею твору.

2-га група. Серед героїв поеми — ханський син, спочатку малий хлопчина, потім юнак, який потрапив у неволю й, живучи в розкошах та пошані, забув про рідний край. Ніщо не могло збудити його пам'ять — ні слова половецького співця, ні його пісні — то ніжні коліскові, то грізні бойові, ні музика. І лише запах євшану проник у найпотаємніші закутки пам'яті, викликав бажання волі, прагнення повернутися в рідний степ, побачити «батенька нещасного», «рідних людей».

Половецький хан показаний як люблячий батько, що глибоко страждає через втрату сина. Це мудра людина, яка передбачила, що могло статися з дитиною за довгі роки і як цьому зарадити.

Половецький гудець зображений не лише як співець, а і як пророк, чарівник, смілива людина, талановитий патріот своєї землі.

І звичайно ж, дуже яскраво виступає образ самого автора, який переживає за долю України, шукає в історії приклади, які б дали поштовх для відновлення волелюбного патріотичного духу українського народу.

3-тя група. У поемі поданий розширений опис пісні, співу гудця для ханського сина. *Пісня загула наче вітер у негоду, мов скажена хуртовина, мов страшні Перуна громи, струни ревли стогнали, потім почувся спів ніжний, любий, колісковий, наче лагідна молитва.* Цей опис говорить про силу мистецтва, яка, однак, нічого не змогла зробити, щоб відновити пам'ять ханського сина.

У творі є також опис зовнішності (портрет) героя, половецького юнака в момент, коли він згадав рідний край:

Що ж це враз з юнаком сталось?
Твар поблідла у небоги,
Затремтів, очима блиснув
І зірвався на рівні ноги.

Є у творі й пейзаж — опис степу:

Рідний степ — широкий, вільний,
Пишнобарвний і квітчастий —
Раптом став перед очима...

Отже, описи допомагають яскравіше уявити героїв твору, місцевість, де відбувається дія, саму дію, передають почуття та переживання автора, його симпатії.

4-та група. У поемі багато епітетів, які допомагають читачам яскравіше уявити зображувані явища, предмети: *найсвятіші (почування), (слів) гучних і мальовничих, вчинків (воїнських), (спів) сильний, дужий, тремтячими (руками), чарівне (зілля)* і под.

Часто автор звертається до порівнянь: *мов кров'ю з його серця слово точиться по слову, мов злодій, наче вітер у негоду, мов скажена хуртовина, мов страшні Перуна громи, наче лагідна молитва.*

М. Вороний нерідко вдається до синонімів, які звертають увагу на зображуване, підсилюють його якості: *безпечно, вигідно; зажурився, засмутився; плаче, зітхає; улещає, намовляє; німий, байдужий* та ін. Для контрастного зображення автор вживає антоніми: *і дні, і ночі; рідний, чужий.*

Чимало у творі й метафор: *ти шугаєш ясним соколом у хмарах, сірим вовком в полі скачеш; ревли-стогнали струни.*

Деякі вирази з поеми можна вважати афоризмами:

Там, де пустка замість серця,
Порятунку вже не буде!

«Краще в ріднім краї милім
Полягти кистьми, сконати,
Ніж в землі чужій, ворожій
В славі й шані пробувати!»

Такі висловлювання підкреслюють головну думку твору, розкривають його підтекст.

Вживання автором окличних, питальних речень надає поемі емоційності, напруженості.

Отже, письменник у своєму творі використовує увесь багатий арсенал художніх засобів виразності.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Гра «Згадай поетичні рядки».

Олесь Кмітливець просить допомогти йому відновити по пам'яті поетичні рядки.

Ані спів цей ніжний, ... ,
 Ані перший, сильний, ... ,
 Не вразив... серце,—
 Він сидить німий,

(Д о в і д к а: пружний, любий, веселий; дужий, хороший, вірний; козацьке, молодецьке, юнацьке; байдужий, чужий, колючий.)

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Скласти усний твір-роздум за словами з поеми М. Вороного «Там, де пуста замість серця, порятунку вже не буде!..».

VII. ПІДСУМОК

УРОК № 32

Тема:	М. Вороний. «Євшан-зілля». Роздуми про сучасність.
Мета:	продовжити вивчення твору М. Вороного «Євшан-зілля»; розвивати зв'язне мовлення учнів, уміння пов'язувати літературні ідеї із життям, висловлювати і відстоювати власну точку зору; виховувати почуття патріотизму, толерантне ставлення до інших.
Обладнання:	портрет письменника, збірки його творів, ілюстрації до них.
Теорія літератури:	вступ, висновок, аргументи, факти, розповідь, опис, роздум.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Письменник М. Вороний, із твором якого ми ознайомилися на попередніх уроках,— великий патріот своєї батьківщини. Він уболіває за її долю, прагне, щоб усі громадяни були свідомими, дбали про свій край і народ, не зневажали їх і не забували. У давній історії поет знаходить яскравий приклад повернення

із забуття ханського хлопчика. Багато синів України, на думку М. Вороного, теж ходять манівцями, не розуміючи, що їхня сила в єдності, а щастя — в ріднім краї.

З дня виходу у світ поеми «Євшан-зілля» теж минуло вже багато років. Але ідеї, висловлені в ній, як ніколи актуальні нині.

Кого з вас, наприклад, не хвилює, у якому суспільстві і як ви житимете, коли станете дорослими, чи гідною буде старість ваших батьків?

Тож давайте поміркуємо, помріємо якою буде Україна через 20, 50 років, що треба зробити, щоб була вона цивілізованою, процвітаючою країною.

III. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

1. Підготовка до написання твору «Якою я бачу Україну в майбутньому».

Учитель пропонує учням написати твір-роздум (можливо, з елементами опису, розповіді) на тему «Якою я бачу Україну в майбутньому».

У цьому творі має бути вступ (2—4 речення), наприклад: «Кожна людина замислюється над своїм майбутнім, мріє, щоб воно було якнайкращим. Але ми живемо в державі, тому наша доля дуже залежить від стану справ у цьому суспільстві...»

В основній частині бажано охарактеризувати державу, в якій ми живемо нині,— стан економіки, культури, екології, розвиток науки, техніки, спорту, освіти, мови й т. ін.

Потім слід змалювати те, які зміни повинні відбутися в цих сферах у майбутньому, які шляхи досягнення успіху учні пропонують.

Насамкінець слід зробити висновок про те, від кого ж залежать зміни на краще в суспільстві, що особисто учні можуть зробити для цього тепер і в майбутньому. Школярі висловлюють судження про історичну пам'ять як усвідомлення приналежності людини до свого народу.

Треба звернути увагу на грамотне й логічне мовне оформлення думок. Обсяг твору — до однієї сторінки. Не забувати про абзаци, про те, що не слід повторювати одні й ті самі слова, вирази близько в тексті (треба замінити їх синонімами, займенниками).

У творі-роздумі доречно вживання таких виразів: *на мою думку..., я гадаю..., на мій погляд..., не можу з цим погодитися (не погодитися)...*, *щодо цього у мене виникають сумніви...* і под.

2. Робота учнів у чернетках.
3. Зачитування творів, удосконалення та самовдосконалення висловлювань.
4. Робота в чистовиках.

IV. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

За бажанням зробити підбірку про видатних українців та їхні досягнення (чи підготувати розповідь про когось одного з них).

V. ПІДСУМОК

УРОК № 33

Тема. Б.-І. Антонич. «Різдво», «Коляда».

Мета: ознайомити учнів із життям та творчістю письменника, його віршами про народно-релігійні свята й обряди; розвивати навички виразного читання, аналізу, визначення художніх засобів у поезіях; висловлення власних суджень про сутність зображеного в художньому творі; виховувати пошану до звичаїв і традицій народу, батьківського дому.

Обладнання: портрет письменника, збірки його творів, тексти народних колядок та щедрівок, ілюстрації до них.

Теорія літератури: ліричний вірш, ліричний герой, колядки, щедрівки.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

1. Аналіз письмових робіт.
2. Заслуховування повідомлень про видатних українців.

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

IV. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Слово вчителя.

Письменнику Богдану-Ігорю Антоничу, із творчістю якого ми будемо знайомитися сьогодні, доля відвела всього 28 років життя. Але навіть за цей короткий строк він устиг видати шість збірок прекрасних, неповторних поетичних творів і стати одним із найвідоміших літераторів України.

Народився Богдан-Ігор Антонич у с. Новиці на Лемківщині (нині — територія Польщі) в сім'ї священика. Два імені йому дали згідно з греко-католицькою церковною традицією. Початкову освіту хлопець отримав удома, бо мав слабке здоров'я, потім навчався в єдиній у тому краї польській Сяноцькій гімназії, до речі, українських там взагалі не було. У цьому навчальному закладі українській мові відводили дві години на тиждень.

Перші вірші Антонич почав писати ще в дитинстві польською мовою, а під час навчання у Львівському університеті — вже українською.

Антонич-гімназіст захоплювався музикою, добре грав на скрипці, виступав на шкільних концертах і навіть сам складав мелодії. Також він чудово малював, знав і розумів образотворче мистецтво.

Відомий такий цікавий факт із життя Антонича-студента. У Львівський університет приймали дуже мало студентів, усього 10 %. Українці на заняттях мали право сидіти, а от студенти-євреї — лише стояли. При цьому діяли суворі правила — поляки сідали праворуч від проходу, українці — ліворуч. Якось Богдан-Ігор і майбутній композитор Роман Савицький запропонували сісти біля себе студентці-євреїці, за що їх цілу перерву потім били поляки. Але друзі підтримали Богдана-Ігоря та Михайла і зробили те ж саме наступного дня, адже вважали неприпустимим поділ і привілеї за національними ознаками.

Вірші Богдана-Ігоря Антонича життєрадісні, передають залюбленість поета у рідну природу, прадавні звичаї, традиції народу. Ось як про це пише відомий письменник, літературознавець Дмитро Павличко:

«У кожної людини буває такий день, коли вперше радієш сонцю, коли вперше деревами тишишся, збагнувши, що вони гарні, коли тихі радощі, збуджені в душі красою листка чи пелюстки, вперше переходять у здивування — в таке почуття, яке браком точнішого слова назвати можна щастям. Такі дні, здається,

більшість людей переживає в дитинстві. До таких днів ми повертаємося спогадами. І нема на світі зеленішої левади, як та, через яку біліла твоя перша стежка до школи, і деревини кращої немає, як та, в якій ти вперше впізнав живе єство, і сонця ласкавішого нема, як те, яке хотів ти підняти, немов блискучий таріль, із голубого дна калабані. У сфері таких почуттів живе Антонич...»

І це ми з вами відчуємо, ознайомившись із віршами поета.

2. Виразне читання віршів «На шляху», «Весна», «Назустріч».

3. Слово вчителя.

Дуже любив Б.-І. Антонич звичаї, традиції, свята рідного народу, прадавні легенди й міфи, біблійні оповіді. Під надзвичайно оригінальним кутом бачить він Різдво, Коляду. Поет так любить свою Лемківщину, що вона здається йому центром Всесвіту, місцем, де відбуваються найважливіші події світу.

4. Виразне читання поезії «Різдво».

5. Словникова робота.

Лемки — жителі Лемківщини;
к р и с а н і — капелюхи з крисами (полями);
з а в і я — заметіль, метелиця;
с т р і х а — дах;
М а р і я — Божа Матір.

6. Обмін враженнями щодо прочитаного.

7. Виразне читання поезії «Коляда».

8. Словникова робота.

К о л я д а — різдвяна величальна пісня;
Я с н а П а н і — Богоматір;
с а р н а — гірська коза.

9. Обмін враженнями щодо прочитаного.

10. Робота в групах.

1 - ш а г р у п а коментує зміст (робить частковий аналіз) вірша «Різдво».

2 - г а г р у п а пояснює зміст вірша «Коляда».

3 - т я г р у п а порівнює вірш «Різдво» й «Коляда» з народними колядками й щедрівками.

4-та група визначає художні засоби та їхню роль у творах. ((Місяць) круглий; принесли місяць; сніговий (завії); ніч крутиться; у долоні у Марії — місяць; місяць — золотий горіх; тешуть теслі; тешуть з срібла сани; стелиться путь; (синь) незнану; веснянії (сни); очі наче у сарни; Ясна Пані; ходить сонце у кри-сани; снігом стелиться життя.)

Орієнтовні відповіді

1-ша група.

Поет переосмислює біблійну легенду народження Ісуса Христа й говорить, що Бог народився у його лемківському краї, на саях, а лемки, як ті давні волхви, пастухи, принесли в дарунок місяць круглий. І цей місяць у долонях Божої Матері як золотий горіх.

Цю поетичну картину можна зрозуміти по-різному — і як фантазію автора, і як символічну думку — Бог у кожному краї, у кожній оселі і в серці кожної людини.

2-га група.

У поезії «Коляда» говориться про дорогу Божого Дитяти. Люди радіють народженню Христа-Спасителя, «тешуть теслі з срібла сани», у яких повезуть його в «синь незнану». Поряд — Божа Матір із великими печальними очима. Поки що Дитя маленьке, спить собі безтурботно, але Мати передбачає тернистий шлях життя і місію, йому призначену — «снігом стелиться життя», тому й «плаче Пані».

3-тя група.

У народних колядках та щедрівках теж славиться народження Сина Божого, вказується на велике свято роду людського, усіх християн, як, наприклад, у щедрівці «Добрий вечір тобі, пане господарю!». Разом із тим тут є величання господарів, побажання їм усіляких гараздів. Поет вдається і до передхристиянських мотивів, що стосуються урожаю, приплоду худоби й т.ін. У народних колядках і щедрівках частими є повтори, пестливо-зменшувальні слова, художні засоби прості, використовуються здебільшого епітети. У поезії Б.-І. Антонича — картини більш складні, можливо, з підтекстом, з художніх засобів превалюють метафори.

4-та група. Серед художніх засобів трапляються епітети (сніговий, круглий), порівняння (очі наче у сарни), повтори (тешуть теслі), метафори (місяць — золотий горіх) тощо. Ці засоби

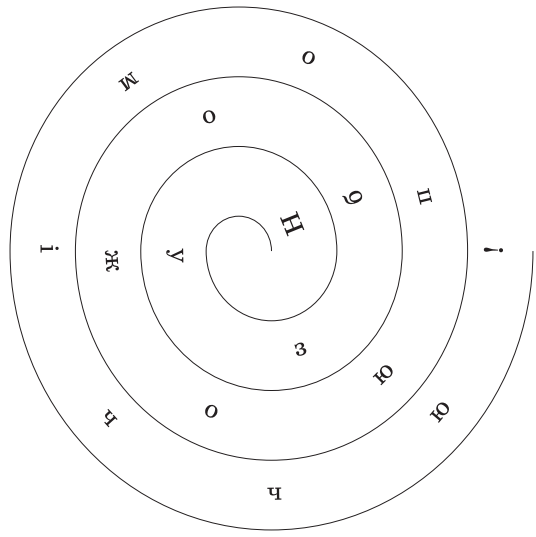
допомагають яскравіше змалювати картини життя, авторські почуття й переживання.

11. Оголошення результатів роботи в групах.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Гра «Прочитай вислів».

Олесь Кмітливець просить допомогти йому прочитати народний вислів, який часто мовиться, коли людина вирушає в дорогу чи розпочинає важливу, важку справу. Цей вислів закрутила завірюха-завія.

Відповідь: Ну, з Божою поміччю!

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Навчитися виразно читати, аналізувати вірші Б.-І. Антонича, підготуватися до тематичного оцінювання.

VII. ПІДСУМОК

УРОК № 34

Тема.	Тематичне оцінювання.
Мета:	виявити рівень знань, умінь та навичок учнів з метою їх корекції; розвивати навички зв'язного мовлення, пам'ять, уміння висловлювати власні судження; виховувати кращі якості людського характеру.
Обладнання:	портрети письменників, що вивчалися в межах даної теми, збірки їхніх творів, ілюстрації до них; тести й тестові завдання.
Теорія літератури:	словесний малюнок, словесна деталь, епічний твір, оповідання, герой художнього твору, поема, ліричний вірш.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

1. Інструктаж до написання тестів.
2. Написання тестів.

І в а р і а н т

I—II рівні

(За кожен правильну відповідь учень отримує 1 бал.)

- 1) Укажіть, кого або що захищав Павлик з оповідання С. Черкасенка «Маленький горбань»:
 - а) жайворонячі гніздечка;
 - б) білий квіт катрану;
 - в) дівчаток, що грали у крем'яхи.
- 2) Допишіть речення.

Основні ознаки поеми такі: _____

- 3) Поєднайте означення основного змісту (теми) творів з їх назвами та авторами.

Краса і смуток осінньої природи

«Коляда»
Б.-І. Антонича

Пробудження пам'яті про рідний край, історичні корені

«Листопад»
Я. Щоголіва

Смуток матері, що знає про тернистий життєвий шлях свого сина

«Євшан-зілля»
М. Вороного

III рівень

(За кожен повну відповідь учень отримує 2 бали.)

- 1) Зробіть «словесний малюнок» пейзажу, зображеного у вірші Я. Щоголіва «Листопад».
- 2) Розкажіть про побудову поеми М. Вороного «Євшан-зілля» та історичну основу цього твору.

IV рівень

(За кожен повну відповідь учень отримує 5 балів.)

Напишіть твір-роздум на одну з тем.

- 1) Чи можна зло подолати добротою? (За оповіданням С. Черкасенка «Маленький горбань» та власними спостереженнями.)
- 2) Значення й духовна суть традиційних свят. (За поезіями Б.-І. Антонича або «Традиції нашої родини у відзначенні народно-релігійних свят».)

II варіант

I—II рівні

(За кожен правильну відповідь учень отримує 1 бал.)

- 1) Укажіть, за чим спостерігали одного святкового квітневого дня дід Антип зі своїм онуком Павликом з оповідання С. Черкасенка «Маленький горбань»:
 - а) за грою хлопців у м'яча;
 - б) за грою дівчаток у крем'яхи;
 - в) за бійками — розвагами парубків шахтарського селища.

2) Допишіть речення.

Основні ознаки оповідання такі: _____

3) Поєднайте героїв із назвами та авторами творів.

Павлик		
Захарко		«Різдво» Б.-І. Антонича
Ханський син		«Маленький горбань» С. Черкасенка
Гудець		«Євшан-зілля» М. Вороного
Ясна Пані		«Коляда» Б.-І. Антонича
Бог		

III рівень

(За кожную повну відповідь учень отримує 2 бали.)

- 1) Зробіть «словесний малюнок» зимових різдвяних візерунків у віршах Б.-І. Антонича «Різдво» та «Коляда».
- 2) Схарактеризуйте героя оповідання С. Черкасенка «Маленький горбань» Павлика, відзначивши, що саме вплинуло на формування його характеру.

IV рівень

(За кожную повну відповідь учень отримує 5 балів.)

Напишіть твір-роздум на одну з тем.

- 1) Краса зовнішня і внутрішня, духовна (за оповіданням С. Черкасенка «Маленький горбань» та власними спостереженнями й міркуваннями) або «Чи міг (хотів) би я стати другом Павликові?».
- 2) Чи варто переживати за свою батьківщину, якщо вона бідна й нещасна (за твором М. Вороного «Євшан-зілля» та власними спостереженнями й судженнями).

IV. ПІДСУМОК

УРОК № 35

Тема:	О. Олесь. «Печенізька облога Києва».
Мета:	ознайомити учнів із життям та творчістю О. Олесь, його віршами й поемою з історії України княжої доби; розвивати навички виразного читання, аналізу поетичних творів, визначення їхньої історичної основи, висловлення власних суджень щодо прочитаного, характеризування героїв; виховувати почуття патріотизму, мужність; розвинути кмітливість.
Обладнання:	портрет письменника, збірки його творів, ілюстрації до них; карта Київської Русі.
Теорія літератури:	історична поема, героїчний вчинок, характеристика героя.

 ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ**II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ**

Аналіз письмової контрольної роботи (тематичного оцінювання).

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ**IV. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ**

1. Слово вчителя.

Олександра Кандибу його майбутня дружина називала Олесем. Так і ввійшов він в українську літературу під псевдонімом Олександр Олесь.

Своє дитинство Олександр Олесь називав «одним золотим днем». Із чотирьох років він уже читав. Вивчив багато віршів Шевченка, а в дев'ять років уже написав свій власний.

Кожного літа Олександр приїжджав до свого дідуся Василя у село Верхосулля. Тут він не лише милувався неповторною красою степу, а й слухав численні казки, легенди про минувшину, отримував перші уроки доброти, порядності й справедливості.

У Дергачівській хліборобській школі, що на Харківщині, куди О. Олесь вступив у 15 років, він захопився не основними предметами, а... індійською, польською, болгарською, серійською мовами.

Ставши студентом Харківського ветеринарного інституту, О. Олесь знову ж таки віддав перевагу літературній діяльності. Він познайомився з видатними письменниками Лесею Українкою, М. Коцюбинським, Б. Грінченком, В. Самійленком та іншими, за допомогою меценатів видав свою першу збірку.

Заробляти собі на хліб поетові довелося, працюючи ветлікарем на одній із київських скотобійнь. Складні історичні події (падіння УНР, громадянська війна) змусили О. Олесь емігрувати за кордон. На чужині він дуже сумував за батьківщиною.

Твори для дітей Олександр Іванович почав писати, коли народився перший син Олег (майбутній поет Олег Ольжич). Це були вірші про птахів і тварин, про граматику, історію і математику. О. Олесь здійснював поетичну обробку народних казок, літописів (наприклад, книга «Княжа Україна», 1920 р.).

О. Олесь пишався славними сторінками української історії, мужніми синами й дочками України, навіть якщо їхні імена деякою мірою загубилися в сивих віках.

Так, у літописі «Повість минулих літ» під роком 969-м є запис про хлопчика, який урятував Київ від навали печенігів. На основі цієї легенди О. Олесь створив історичну поему «Печенізька облога Києва».

Ось уривок із літопису:

«Він тоді вийшов із города з уздечкою і ходив серед печенігів, запитуючи: “Чи ніхто не бачив коня?” — бо він умів по-печенізькому, і вони вважали його за одного зі своїх. Як приблизився він до ріки, то, скинувши одягу з себе, скочив у Дніпро і побрів. Коли побачили це печеніги, кинувся вони за ним, стріляючи в нього, а не могли йому нічого зробити. А ті (русичі), побачивши з тої сторони Дніпра і прибувши в човні назустріч йому, взяли його в човен і перевезли його до дружини. І сказав він їм: “Якщо ви не підступите завтра рано під город, — здадуться люди печенігам”. Мовив тоді їм воевода на ім’я Претич: “Підступимо завтра в човнах”. І як настав ранок, сіли вони в човни перед світом, затрубили сильно трубами, і люди в городі зняли крик. Печеніги ж подумали, що князь прийшов, і побігли од города хто куди».

2. Виразне читання поеми «Печенізька облога Києва».

3. Словникова робота.

Печеніги — кочове плем’я, яке часто нападало на Київську Русь. У 968 році, скориставшись відсутністю великого князя та його дружини, печеніги обложили Київ;

Святослав — великий князь Київський (945—979 роки),
 видатний полководець давнини;
 сурми — труби, музичні інструменти;
 тарабани — рід барабанів;
 Претич — київський воєвода, який на час походів князя
 Святослава Ігоревича був залишений охороняти місто;
 муром — стіною;
 сарана — комахи, що бувають в незліченій кількості;
 сарна — гірська коза з невеликими, загнутими на кінцях рогами;
 огир-кінь — жеребець;
 буланий — світло-жовтий кінь із чорними хвостом і гривною.

4. Обмін враженнями щодо прочитаного.
5. Порівняння твору з уривком із літопису.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІТЬ ТА НАВИЧОК

Гра «Знайди помилкове твердження».

Олень Кмітливець просить знайти помилкові твердження серед правильних.

- 1) Князь Святослав був у поході в Болгарії.
- 2) Князь Святослав був старий і немічний, тому не міг очолити військо для захисту Києва.
- 3) Печеніги увірвалися в Київ і стали його палити.
- 4) Печеніги взяли Київську фортецю в облогу.
- 5) Воєвода Претич поїхав із воїнами на відпочинок за Дніпро.
- 6) Воєвода Претич відправився Дніпром у морський похід.
- 7) Кияни вирішили повідомити воєводу про напад за допомогою голубиної пошти.
- 8) Виручити киян вирішив невідомий хлопчик, який знав печенізьку мову.
- 9) Хлопчик удав ніби шукає у печенізькому стані корову.
- 10) Печеніги погналися за хлопцем на човнах.
- 11) Претич і воїни повірили хлопчикові.
- 12) Претич і воїни відразу кинулися на допомогу киянам, і ворог утік.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Навчитися виразно читати поему, переказувати її, робити «словесне малювання» окремих сцен; зробити ілюстрації.

VII. ПІДСУМОК

УРОК № 36

- Тема:** О. Олесь. «Печенізька облога Києва».
- Мета:** допомогти учням глибше засвоїти ідейно-художній зміст твору, оцінити художню майстерність автора; розвивати навички аналізу ліро-епічних творів, характеристики героїв, визначення художніх засобів та їхньої ролі у творі; розвивати вміння висловлювати власні погляди щодо прочитаного, ідей творів; виховувати почуття патріотизму, мужність, самовідданість, любов до свого народу й бажання йому служити.
- Обладнання:** портрет письменника, збірки його творів, ілюстрації до твору, що вивчається; матеріали про княжу Україну.
- Теорія літератури:** історична поема, характеристика героя.

 ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ**II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ****III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ**

1. Виразне читання уривка з поеми О. Олесья.

Учні виразно читають уривок із поеми, який їм найбільше запам'ятався, найсильніше їх вразив.

2. Переказ поеми.
(Використовується інтерактивний метод «Словесне малювання».)
3. Огляд ілюстрацій.

IV. ФОРМУВАННЯ І ВДОСКОНАЛЕННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Інтерактивна вправа.

Визначення теми та основної думки твору (учні пропонують всі можливі варіанти, які записуються на дошці, обговорюються, залишається найкращий).

(Використовується метод «Мозкова атака».)

Орієнтовна відповідь

Тема: зображення героїчного вчинку хлопця, який урятував Київ від печенігів. Основна думка: уславлення подвигу невідомого героя.

2. Гра-дослідження інтелектуалів.

Беруть участь три учасники (або шість за бажанням; представники ряду, варіанту, групи), всі інші — вболівальники.

Учасники гри при потребі можуть скористатися порадою своїх групи, ряду.

Кожен учасник витягає по черзі дві картки із цитатами з поеми «Печенізька облога Києва» О. Олеся і дає відповіді на питання. Правильна відповідь оцінюється у два бали. Крім визначення переможця гри, вчитель може оцінити гравців за кількістю набраних балів.

Картка 1

Стали думати кияни,
Де їм лицаря знайти,
Щоб із міста на той берег
Сміло зважився пройти.

- 1) Чому не знайшлося серед киян лицаря і справу доручили малому хлоп'яті?
- 2) Чому треба було йти «на той берег», якщо нині Дніпро протікає посеред Києва?
- 3) Про яку форму правління у давньому Києві свідчать наведені рядки?

Картка 2

А в той час гуляє Претич
З дужим військом за Дніпром...
Та не станеш буйним вітром
І не зробишся орлом.

- 1) Чому, замість того щоб охороняти місто, воєвода з військом «гуляв за Дніпром»?
- 2) У чому була недосконалість Київської фортеці?
- 3) Який художній засіб ужитий у цих рядках?

Картка 3

А на сонці сяє зброя,
Сяють, блискають списи...
Як пробитися крізь хмару,
Як пройти через ліси?!

- 1) Де відбувається дія — у небі, в горах, у лісах?
- 2) Що говорить про військо печенігів дієслово «сяє», «сяють»?
- 3) Що додають до характеристики юного героя ці рядки?

Картка 4

Вдалині Дніпро синіє...
 Хлопчик плаче, як ягня:
 — Чи не бачили ви, дядьку,
 Тут буланого коня?

- 1) Чому Дніпро синіє вдалині, адже дія відбувається у Києві?
- 2) Чому хлопчик плаче, як ягня?
- 3) Який це «буланий» кінь?

Картка 5

Ось уже і любий берег,
 Хвилі весело шумлять...
 Він оглянувся — далеко
 Вороги його стоять.

- 1) Чому берег названий любим, а хвилі — веселими?
- 2) Про що свідчить те, що вороги залишилися позаду від хлопця?
- 3) Який художній засіб використаний у вислові «хвилі весело шумлять»?

Картка 6

Прибігає, важко диха,
 Ледве встоїть на ногах...
 Закричав — і гнів палає
 В вогняних його словах.

- 1) Чому герой «важко диха», «ледве встоїть на ногах»?
- 2) На кого гнівається хлопець?
- 3) Який художній засіб ужито у виразі «гнів палає»?

3. Слово вчителя.

За жанром твір О. Олеся «Печенізька облога Києва» визначається як історична поема. Перевіримо це, пригадавши, що таке поема та які її ознаки.

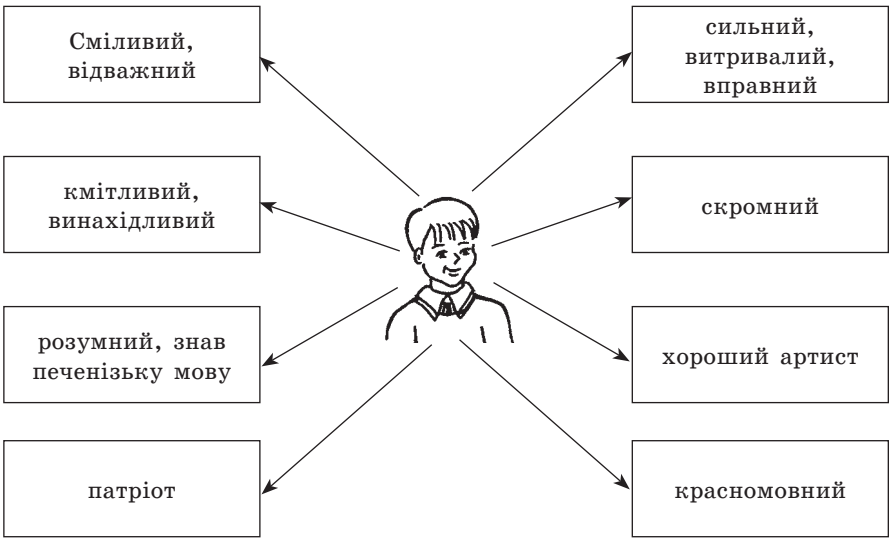
Ознаки поеми:

- зображення подій і характерів переважно високого, героїчного змісту;
- єдність епічної розповіді та глибокої ліричності;
- піднесена, яскраво-емоційна мова;
- ліричні відступи;

- наявність дійових осіб;
- докладність зображення подій та персонажів;
- тривалий час дії;
- віршована форма;
- середній обсяг.

Висновок. Твір О. Олеся за основними пунктами відповідає визначенню ліро-епічного жанру поеми. За тематикою її можна назвати історичною поемою, тому що розповідь ґрунтується на реальному історичному факті, засвідченому в літописі.

4. Читання віршів О. Олеся із циклу «Княжа Україна», коментування їх, визначення авторської позиції.
Ця робота здійснюється за тієї умови, якщо дозволяє час.
5. Колективна характеристика хлопчика, героя поеми «Печенізька облога Києва».

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Скласти усний твір-судження про героїчні вчинки дітей у різних життєвих ситуаціях.

VI. ПІДСУМОК

УРОК № 37

Тема:	О. Олесь. «Метелиця чи дівчина...».
Мета:	допомогти учням глибше усвідомити ідейно-художній зміст твору, художню майстерність автора; розвивати навички виразного читання, аналізу ліричного твору, визначення художніх засобів та їхньої ролі у творі; виховувати естетичні смаки, любов до природи, оптимістичне світобачення.
Обладнання:	портрет письменника, збірки його творів, ілюстрації до них; зимові пейзажі.
Теорія літератури:	ліричний вірш, художні засоби.

 ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ**II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ****III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАЬ УЧНІВ**

Перевірка домашнього завдання.

- 1) Заслуховування усних творів про героїчні вчинки дітей у різних ситуаціях, проведення паралелей із сучасним життям (наприклад, врятування п'ятирічною Настею Бочар з Харківщини свого братика з палаючого будинку).
- 2) Міні-диспут «Які якості потрібні людині для героїчного вчинку?», «Чи є героїзмом стрибання з моста, з дерева?»

IV. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Слово вчителя.

Як ви вже знаєте, дитячі твори О. Олесь почав писати тоді, коли в нього народився син. Ось, наприклад, цікава і смішна поезія «Алфавіт віршами, написаними для сина».

У віршах про природу казка, багата уява, фантазія автора переплітається з дійсністю, до того ж приправлена тонким гумором. Це створює неповторну життєрадісну картину, коли Метелиця — дівчинка, а Мороз — дідок, закоханий у молоду красуню, і сльози течуть не у людей від морозу, а в Мороза від нерозділеного, нещасного кохання.

2. Виразне читання вірша О. Олеся «Метелиця чи дівчина...».
3. Словникова робота.
Легіні — молоді хлопці, юнаки.
(Учитель відповідає також на питання учнів.)
4. Обмін враженнями щодо прочитаного.
5. Колективний аналіз поезії О. Олеся.

Поетичні рядки	Образи реальні	Образи фантастичні	Художні засоби
Метелиця чи дівчина З сусіднього села Навколо подивилася І хустоньку взяла. З кишені білу хустоньку Мережану взяла І в танці закрутилася Красуня із села.	дівчина село хустонька танок	метелиця сніг сніговий покрив заметіль	Розгорну- та метафора, у складі якої є епітети (<i>білу, мережану</i>), зменшувально- пестливі слова (<i>хустоньку</i>)
Мороз, дідок рожевенький, Мов яблучко в саду, Всміхається, закоханий В красуню молоду. Та що він їй, старесенький, Їй легіні в думках, І сльози рясно котяться В Мороза по щоках.	дідок яблучко красуня легіні сльози	Мороз Сльози в Моро- за по що- ках	Епітети (<i>роже- венький, зако- ханий, молоду, старесенький</i>), порівняння (<i>мов яблучко в саду</i>), зменшувально- пестливі слова (<i>рожевенький, старесенький</i>)

Висновок. Тема вірша — створення поетичного образу зими, в якому реальні прикмети переплітаються із фантастичними. Природа оживлюється, уособлюється. Поезія викликає багато асоціацій, легеньку посмішку і навіть захоплення майстерністю, оригінальністю автора.

6. Завдання-дослідження.
Довести, що твір О. Олеся «Метелиця чи дівчина...» — ліричний вірш.
Визначити риму та ритм.
Р и м а: села — взяла

Ритм: Метелиця́ чи дівчина́ | — | — | — | — |
 З сусіднього села́ | — | — | — |
 Навколо подивілася́ | — | — | — | — |
 І ху́стоньку́ взяла́. | — | — | — |

7. Порівняння образу зими у творах О. Олеся та інших відомих учням письменників.

8. Індивідуальна робота.
 З а в д а н н я : вивчити напам'ять вірш, виразно його розповідати. Можна зробити ланцюжок малюнків-підказок.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Творча робота «Жартівливий діалог».
 Олесь Кмітливець замислився над тим, як би подружити Метелицю й Мороза. Тому пропонує скласти й продемонструвати жартівливі діалоги між персонажами, де Мороз намагався б добитися свого.

Н а п р и к л а д :

М о р о з . Дівчино-красуне, не тікай!

М е т е л и ц я . То чого б це я свій час витрачала на старих дідів!

М о р о з . Старий то старий, але тобі без мене нікуди. Де ти бачила гарну Метелицю при +20 °С ? Одна калюжа від неї лишиться... і т. под.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Вивчити напам'ять вірш, уміти його аналізувати, робити «словесний малюнок».

Підібрати вірші інших письменників про зиму, навчитися виразно їх читати; зробити ілюстрації, сніжинки на конкурс; підготувати повідомлення про чайку (окремим учням).

VII. ПІДСУМОК

УРОК № 38

Тема:	Дніпрова Чайка. «Дівчина-чайка».
Мета:	ознайомити учнів із життям та творчістю письменниці, її поезією в прозі; розвивати навички виразного читання, переказу, аналізу художнього твору; висловлення власних вражень, суджень щодо прочитаного; виховувати мужність, бажання робити добро, допомагати іншим.
Обладнання:	портрет письменниці, збірки її творів, морські пейзажі, зображення чайки.
Теорія літератури:	легенда, поезія в прозі.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ**II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ****III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ**

Перевірка домашнього завдання.

- 1) Розповідь напам'ять вірша О. Олеся «Метелиця чи дівчина...» (можна методом взаємоперевірки в парах).
- 2) Огляд ілюстрацій.
- 3) Виразне читання віршів інших поетів про зиму.
- 4) Конкурс вирізаних сніжинок.

IV. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Слово вчителя.

Ви, напевне, ще й не чули, щоб письменниця мала таке дивне ім'я — Дніпрова Чайка. Це псевдонім Людмили Олексіївни Березіної (за чоловіком Василівська). Мабуть, дуже вона любила моря й ріки, чайок, коли вирішила підписувати свої твори саме так.

Народилася Людмила Олексіївна в Херсонській губернії в родині сільського священика, де шанувалася книга, підтримувалися творчі здібності дитини.

Як сама вона згадувала, до семи років «уже прочитала багато книжок батькових і почала складати деякі вірші». Навчалася в монастирській школі, у гімназії. Закінчивши Одеську

приватну жіночу гімназію, Березіна вирішила стати вчителькою й віддати свої сили для освіти народу, хоч батьки були категорично проти — не про таку долю доньки вони мріяли.

Майбутня письменниця вчителювала на Херсонщині, Одещині та в Бессарабії, брала участь у роботі вчительських з'їздів, відстоювала права жінок, вивчала фольклорно-народознавчі матеріали таврійської землі.

Перу Дніпрові Чайки належить багато оповідань, віршів, а також творів не зовсім звичайного жанру — поезій у прозі. Один із циклів має назву «Морські малюнки». В основу багатьох із них покладені легенди, як наприклад у поезії в прозі «Дівчина-чайка».

2. Виразне читання поезії в прозі «Дівчина-чайка».
3. Обмін враженнями щодо прочитаного, словникова робота за питаннями учнів.
4. Огляд морських пейзажів (репродукції з картин Айвазовського), порівняння літературних творів з образотворчими.
5. Повідомлення учня про чайок.
6. Евристична бесіда.
 - 1) Яка легенда лягла в основу поезії в прозі «Дівчина-чайка»?
 - 2) Чим займався старий на острові й чому?
 - 3) Якою була дочка старого?
 - 4) Що говорили про дівчину птиця-бабич, свинка морська та рибонька?
 - 5) Чому сердилося й лютувало море?
 - 6) Чому дівчина перетворилася саме на чайку?
 - 7) Чим цей твір нагадує казку, що спільного у нього з віршем?
 - 8) Чи подобається вам море? Опишіть його, коли воно спокійне, коли бурхливе, коли на ньому шторм.
 - 9) Що ви знаєте про морські походи запорозьких козаків? Чому море віддавна приваблювало сміливих людей?
 - 10) Виділіть у тексті уривок, який справив на вас найсильніше враження і зачитайте його та обґрунтуйте свій вибір.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Гра «Розшифруй рядки з твору».

Олесь Кмітливець теж захопився морем, морською поезією Дніпрові Чайки. І вирішив зашифрувати чудові рядки із твору «Дві крапельки». Прочитайте їх, розставивши розділові знаки.

Моремогутнєвільне мореповнеборніюдчаюйпримарповнеєспівуігнівуічарвічнеймінливегрізнейжартівливескарбомдаруешвщентокрадаєшгорнешчаруешжахнаганяєштичарівникволодар!

Відповідь: Море, могутнє, вільне море! Повне борні, і одчаю, й примар! Повнеє співу, і гніву, і чар! Вічне й мінливе, грізне й жартівливе, скарбом даруєш, вщент окрадаєш, горнешчаруєш, жах наганяєш ти, чарівник-володар!

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Навчитися виразно читати, переказувати, аналізувати поезію в прозі Дніпрової Чайки «Дівчина-чайка», зробити ілюстрації; підготувати повідомлення про медуз (окремим учням).

VII. ПІДСУМОК

УРОК № 39

Тема.	Дніпрова Чайка. «Морське серце».
Мета:	допомогти учням глибше усвідомити ідейно-художній зміст поезії в прозі; розвивати навички виразного читання, аналізу художніх творів, висловлення власної думки щодо прочитаного, вміння порівнювати різні жанри літератури; виховувати мужність, стійкість, вірність.
Обладнання:	портрет письменниці, збірки її творів, ілюстрації до них, репродукції картин мариністів.
Теорія літератури:	легенда, поезія в прозі.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Перевірка домашнього завдання.

- 1) Виразне читання уривків поезії в прозі «Дівчина-чайка», які найбільше запам'яталися, їх коментування.
- 2) Складання плану (або логічного ланцюжка) поезії в прозі, переказ її за планом.
- 3) Огляд ілюстрацій.

VI. ФОРМУВАННЯ І ВДОСКОНАЛЕННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Виразне читання поезії в прозі Дніпрові Чайки «Морське серце».
2. Обмін враженнями щодо прочитаного.
3. Словникова робота за питаннями учнів.

Х у т к о — швидко;

с т р а х о п о л о х — боягуз;

п е р л и — коштовні камені;

к о р а л і — морські закам'янілі частки, що використовувалися як прикраси;

у щ е н т — повністю;

г и д к е — негарне, відворотне, противне;

г и д у є — нехтує, зневажає;

з и р к н у т и — глянути.

4. Евристична бесіда.

- 1) На якій основі побудований цей твір? (На основі легенди.)
- 2) Про яке «морське серце» йдеться? (Про медузу.)
- 3) Як ви ставитеся до вчинку меншого брата? А старшого?
- 4) Що символізують образи братів — старшого й меншого?
- 5) Чому саме серця старшого брата ніхто не схотів торкнутися, чому воно перетворилося на медузу?
- 6) Що таке, на вашу думку, геройство, відвага, мужність і коли вони потрібні?
- 7) Які художні засоби найпомітніші у цьому творі? (Метафори, уособлення.)
- 8) Чому цей твір за жанром — поезія в прозі?

5. Заслуховування повідомлення про медузу.

6. Слово вчителя (або робота зі словником літературознавчих термінів).

Поезія в прозі — переважно невеликий за розміром літературний твір, написаний прозою, але своїм звучанням близький до вірша завдяки великій емоційності ліризму і своєрідній ритмічності мови, що нагадує вірш.

(Учні роблять запис до літературознавчого словничка.)

Виступала у цьому жанрі Дніпрова Чайка (цикл «Морські малюнки»), М. Черемшина, О. Кобилянська, В. Стефаник та ін. Із застосуванням особливостей вірша в прозі написані розмови квітів у казці для дітей Лесі Українки «Лілея».

7. Вправа-дослідження.

З а в д а н н я: знайти у творі різні види описів, з’ясувати їхню роль (портрет, опис тварини).

8. Інтерактивна вправа.

Висунення гіпотез: на основі чого, чому могла виникнути саме така легенда про медузу.

(Орієнтовна відповідь: медуз у морі багато, вони огидні на дотик, отруйні, жалкі, їх часто викидає на берег, і вони пропадають, виділяючи неприємний запах, їх ніхто не їсть.)

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Розгадування кросворда.

Олесь Кмітливець придумав на основі поезії в прозі «Морське серце» кросворд-сходинки, які необхідно заповнити словами-поняттями, що пов’язані з морем.

Д				
Р				
Р				
М				
П				
Х				
К				
М				

Відповіді: д — дно; р — рак; р — риба; м — море; п — перли; х — хвиля; к — коралі; м — медуза.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Навчитися виразно читати поезію в прозі «Морське серце», переказувати її; зробити ілюстрації.

VII. ПІДСУМОК

УРОК № 40

- Тема.** Дніпрова Чайка. Поезії в прозі. Особливості жанру.
- Мета:** допомогти учням глибше усвідомити особливості жанру поезії в прозі, ідейно-художнє значення творів Дніпрової Чайки; розвивати навички зв'язного мовлення, образного мислення, уяву та фантазію учнів, здатність користуватися всіма багатствами мови для вираження власних думок; виховувати естетичні смаки, любов до творчої праці.
- Обладнання:** портрет письменниці, збірки її творів, ілюстрації до них, морські пейзажі.
- Теорія літератури:** віршована та прозова мова, вірші в прозі.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Перевірка домашнього завдання.

- 1) Виразне читання поезії в прозі Дніпрової Чайки «Морське серце», переказ її.
- 2) Огляд ілюстрацій.
- 3) Визначення жанру поезії в прозі.

IV. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

1. Групова робота.

1 - ша група описує море ясного дня.

2 - га група описує море під час шторму.

3 - тя група робить опис моря при сході сонця.

4 - та група робить опис моря при заході сонця.

(Можна використати допоміжні матеріали — вірші Дніпрової Чайки та інших поетів, картини мариністів.)

2. Зачитування описів, їх обговорення та удосконалення.

3. Творча робота.

Учні під керівництвом учителя намагаються переробити окремі, найбільш емоційні фрази із прози у вірші завдяки підбору рим, дотриманню певного ритму.

4. Робота на чернетці.

Учні на чернетці, використовуючи матеріали груп, репродукції картин мариністів та вірші про море різних поетів (наприклад, «Тиша морська» Лесі Українки) пишуть власні поезії в прозі.

Початок може бути таким:

— Я не бачив тебе, о море, ні при сході, ні при заході сонця, ні в бурю, ні в шторм, тільки вкриті тілами розпашілих від спеки курортників, але я можу уявити собі всю велич твою і красу, всю твою грізну силу...

5. Робота на чистовиках.

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Скласти загадки, кросворди, головоломки про море.

VI. ПІДСУМОК

УРОК № 41

Тема.	М. Рильський. «Пісні».
Мета:	ознайомити учнів із життям та творчістю письменника, допомогти їм усвідомити ідейно-художній зміст вірша «Пісні»; розвивати навички виразного читання поезій, коментування, аналізу їх змісту, висловлення власних думок з приводу прочитаного; виховувати пошану до батьківського досвіду, народної творчості.
Обладнання:	портрет письменника, збірки його творів, ілюстрації до біографії, фотоматеріали, аудіозаписи.
Теорія літератури:	віршові розміри.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Аналіз письмових творчих робіт, зачитування кращих, запис до альбому «Перлинки учнівської творчості».

IV. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Слово вчителя.

Ви можете собі уявити, що один із восьмикласників став відомим у країні поетом, видав свої твори друком? А у Максима Рильського саме так і було — в 15 років уже вийшла його перша поетична збірка.

Народився Максим Тадейович Рильський у сім'ї відомого вченого-етнографа, який мав маєток у селі Романівці, що на Житомирщині. Мати його була простою селянкою. Хлопчик ріс серед прекрасної природи, в оточенні працюючих і співучих людей. Браження дитинства позначилися на всій творчості поета.

М. Рильський навчався спочатку в одній із Київських гімназій, потім у Київському університеті на медичному, а тоді історико-філологічному факультеті; одержав ґрунтовну освіту. Ось неповний перелік його спеціальностей: фольклорист, мистецтвознавець, літературний критик, перекладач і, звичайно ж, письменник. Його за визначні наукові досягнення обрали академіком АН УРСР та АН СРСР, він був головою правління Спілки письменників України, депутатом Верховної Ради, очолював науково-дослідний інститут.

Перу М. Рильського належить багато чудових віршів про природу, рідну мову, народні пісні, про музику й театр, про одвічні людські цінності. Вірші митця красиві й мелодійні, деякі з них покладено на музику.

2. Виразне читання вірша М. Рильського «Пісні».
3. Словникова робота за питаннями учнів.
4. Коментування поетичних рядків вірша.

Коли пісні мого краю
Пливуть у рідних голосах,
Мені здається, що збираю
Цілющі трави я в лугах.

— Коли автор чує пісні рідною мовою, йому згадується дитинство і все найкраще, з ним пов'язане — матусина колискова,

її турбота й ласка, сільські друзі, мандри по луках і галях у пошуках цілющих трав та ягід.

В піснях і труд, і даль походу,
І жаль, і усміх, і любов,
І гнів великого народу,
І за народ пролита кров.

— Народні пісні виникли дуже давно, їх існує багато видів — календарно-обрядові, історичні, побутові. Це ніби поетична історія народу, у якій відображається боротьба проти загарбників, уславлюється мужність синів та дочок народу, лицарські чесноти кращих представників людства.

В піснях — дівоча світла туга
І вільний помах косаря,
В них юність виникає друга,
Висока світиться зоря.

— Дуже багато пісень присвячено коханням, вірності і зраді, нерозділеним почуттям. Пісня допомагає в праці, дає змогу пригадати щасливі дні юності, високі мрії та помисли молодих.

Люблю пісні мого краю,
Та не спинюсь на тім лишень.
З любов'ю вухо привертаю
До братніх на землі пісень.

— У піснях висловлюються людські почуття й переживання, уславлюються любов, природа, кращі людські якості. Це те, що об'єднує пісні різних народів і самі народи. Дуже часто на концертах, наприклад, глядачі, навіть не знаючи мови, розуміють зміст душевної пісні.

Немає людності такої,
Громади жодної нема,
Яка б із давнини глухої
Ішла по всесвіту німа.

— Кожен народ має свої пісні, свої улюблені мелодії та музичні інструменти. Пісня — один із видів усної народної творчості, і саме вона сприяла виведенню людей «у люди».

Багато голосів на світі,
Як барв на поверхні земній,
Та всі вони в єдине злиті
У мрії людства віковій.

— Мрії у людей усіх національностей і держав одні — про добробут, любов, щастя, мир, працю, тому й пісні «в єдине зліті».

Це — рук стискання працюєте,
 Це — серць братання у бою...
 Жагу пісень, в труді омитих,
 Люби, як брат сестру свою.

— Пісні підтримують людину в труді і в бою, допомагають вистояти в складних життєвих ситуаціях, передають сильні почуття — «жагу», розважають, піднімають настрій, тому за-слюговують на любов і повагу.

У кожній мові, в кожнім слові
 Краси майбутнього шукай,
 Де в неохмареній любові
 Розквітне світу небокрай.

— Поет упевнений, що мова, пісні кожного народу — прекрасні, бо втілюють народний досвід, народну мудрість, народне уявлення про красу й щастя. Він з оптимізмом дивиться в майбутнє.

5. Інтерактивна вправа.

(Використовується метод «Мозкова атака».)

Визначення головної думки твору.

Орієнтовна відповідь. Народні пісні — це поетична історія народу, відображення його переживань, мрій, це те, що об'єднує різні народи на земній кулі.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Олесь Кмітливець просить розшифрувати назву одного з кра-щих віршів М. Рильського, де є такі рядки:

Ми працю любимо, що в творчість перейшла,
 І музику палку, що ніжно серце тисне.
 У щастя людського два рівних є крила:
 Троянди й виноград красиве і корисне.

Відповідь: «Троянди й виноград»

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Навчитися виразно читати, аналізувати вірш «Пісні», визначати художні засоби; зробити ілюстрації; вивчити напам'ять за бажанням увесь вірш чи його уривок.

VII. ПІДСУМОК

УРОК № 42

Тема:	М. Рильський. «Поради», «Ознаки весни».
Мета:	допомогти учням усвідомити ідейно-художній зміст віршів М. Рильського, розвивати навички виразного читання, аналізу поетичних творів, висловлення власної думки щодо прочитаного; виховувати естетичні смаки, любов до природи.
Обладнання:	портрет письменника, збірки його творів, ілюстрації до них; весняні пейзажі.
Теорія літератури:	ліричний вірш, ліричний герой, художні засоби.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

1. Перевірка домашнього завдання.

- 1) Виразне читання вірша М. Рильського «Пісні», пояснення його змісту, визначення головної думки.
- 2) Огляд ілюстрацій.
- 3) Аналіз художніх засобів твору.

Завдання: розподілити художні засоби вірша «Пісні» за видами, визначити їхню роль у творі.

Пісні плывуть; у рідних (голосах); цілющі (трави); і труд, і даль, і даль, і усміх, і любов, і гнів; дівоча світла (туга); вільний (помах); з любов'ю вухо привертаю; братніх (пісень); (давнини) глухої; ішла німа; багато, як барв; в єдине злиті у мрії; (мрії) віковій; це — рук стискання; (стискання) працювате;

це — серць братання у бою; люби, як брат сестру свою; неохмареній (любві); розквітне світу небокрай.

Епітети	Метафори	Перелічення зі сполучником
Роль у творі		

IV. ФОРМУВАННЯ І ВДОСКОНАЛЕННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Слово вчителя.

Як відомо з біографії М. Рильського, поет дуже любив природу, особливо ліси й сади. Навіть свій власний будиночок він збудував у Голосіївському лісі в Києві (тепер там літературно-меморіальний музей). Максим Тадейович любив спостерігати за природою, вчився у неї життєвої мудрості, знаходив глибокий зміст у професії садівника, лісівника. Цій темі він присвятив багато віршів.

2. Виразне читання вірша М. Рильського «Порада».

3. Евристична бесіда.

1) Про що йдеться у вірші «Порада»?

2) Порада садівника стосується лише садіння ялинок чи має ще якийсь прихований зміст, стосується і людей?

3) Яка головна думка поезії?

3. Виразне читання вірша М. Рильського «Ознаки весни».

4. Словникова робота.

Її чутно у голосі синиці — весняний спів синиці
зовсім інший, ніж зимовий;

к руки — ворони; навесні в повітрі відбуваються їх шлюбні ігри;

у перегони грають молотки — вистукують;

хустина — рос. платок.

5. Обмін враженнями щодо прочитаного.
6. Евристична бесіда.
 - 1) Про яку весну йдеться — ранню чи пізню?
 - 2) Які ознаки весни називає поет?
 - 3) Чому згадується про дзвін молотів у кузні?
 - 4) Що означає вислів «вона (весна) — в душі, що рветься у дорогу»?
 - 5) Символом чого може виступити весна у людському житті? (Символом відродження, зародження почуттів, початку нового.)
 - 6) Які ще ви знаєте ознаки ранньої весни?
 - 7) Яка головна думка поезії?
7. Інтерактивна вправа.
(Використовується метод «Мозкова атака».)

З а в д а н н я: визначити риси характеру письменника за його творами.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Олесь Кмітливець просить допомогти йому розгадати головоломку, щоб дізнатися, що поет М. Рильський любив найбільше. Для цього слід закреслити шість літер.

Ш П І Р С И Т Р Ь О Д А М И С Т Л Е І Ц Т Т Е В Р О

VI ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Навчитися виразно читати, аналізувати вірші М. Рильського; зробити ілюстрації.

VII. ПІДСУМОК

УРОК № 43

Тема:	М. Рильський. Поезії. Віршові розміри: ямб, хорей.
Мета:	ознайомити учнів з деякими поезіями М. Рильського; дати поняття про віршові розміри — ямб і хорей, про стопу та строфу; формувати навички визначення віршових розмірів, ритму; розвивати творче, образне мислення, відчуття ритму; виховувати естетичні почуття, любов до поезії.
Обладнання:	картки, кросворди, таблиці з теорії віршування.
Теорія літератури:	ямб, хорей, стопа, строфа.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Перевірка домашнього завдання.

- 1) Виразне читання віршів М. Рильського «Ознаки весни» й «Порада», їх коментування (висловлення вражень, свого розуміння головної думки).
- 2) Огляд ілюстрацій.

IV. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Слово вчителя.

Кожен вірш, як ви знаєте, має свій ритм, свою мелодію. Ці ритми бувають різні (а відповідно, і звучання, настрої твору) — бадьорі, мажорні або сумні, протяжні, мінорні, спокійні, ліричні, плавні.

Від чого саме це залежить, ми дослідимо на сьогоднішньому уроці.

2. Завдання для учнів.

(Це завдання є індивідуальним, його виконують усі бажаючі, ті, хто займається танцями, музикою.) Визначити (практично), який танець можна протанцювати під подані віршовані рядки — вальс (раз, два, три, раз, два, три) чи, наприклад, гуцульський танок на мотив коломийок (раз-два, раз-два, раз-два).

1) Спить мій малесенький, спить мій синок...
Спить він, наслухавшись дивних казок.
(Олександр Олесь.)

2) Народився Бог на саях
в лемківськiм містечку Дуклі.
Прийшли лемки у крисаях
і принесли місяць круглий.
(Б.І. Антонич.)

3) Очерет мені був за колиску;
В болотах я родився і зріс.
Я люблю свою хату поліську...
Я люблю свій зажурений ліс...
(Д. Фальківський.)

4) Ой там в саду зелена трава по коліна.
Ой за добрим чоловіком жінка як калина.
(Народна коломийка.)

5) Віє вітер, віє буйний, віє за горою
Мороз ходить, мороз бродить під руку з весною.
(Б.І. Антонич.)

6) У синьому небі я висіяв ліс,
у синьому небі, любов моя люба,
я висіяв ліс із дубів та беріз,
у синьому небі з берези і дуба.
(М. Вінграновський.)

(1, 3, 6 — відповідає ритму вальсу, 2, 4, 5 — ритму гуцульського танцю.)

3. Визначення віршового ритму різних поезій.

Спіть мій малесенький, спіть мій синок...
Спіть він, наслухавшись дівних казок.
(О. Олесь.)

Один наголошений склад чергується з двома ненаголошеними (ритм вальсу).

<u>Н</u> арод <u>і</u> в <u>с</u> я <u>Б</u> ог <u>н</u> а <u>с</u> а <u>н</u> я <u>х</u>	— — ' — ' — ' —
в <u>л</u> ем <u>к</u> ів <u>с</u> ь <u>к</u> і <u>м</u> <u>м</u> і <u>с</u> т <u>е</u> ч <u>к</u> у <u>Д</u> у <u>к</u> лі.	' — ' — ' — ' —
<u>П</u> р <u>і</u> й <u>ш</u> ли <u>л</u> ем <u>к</u> и <u>у</u> <u>к</u> р <u>и</u> с <u>а</u> н <u>я</u> х	' — ' — ' — ' —
і <u>п</u> р <u>и</u> н <u>е</u> с <u>л</u> и <u>м</u> і <u>с</u> я <u>ц</u> ь <u>к</u> р <u>у</u> г <u>л</u> ий.	— — ' — ' — ' —

(Б.І. Антонич.)

Один наголошений рядок чергується з одним ненаголошеним (ритм коломийки, гуцульського танцю, а також нагадує ритм серця).

4. Слово вчителя.

Коли ми вимовляємо наголошений склад, то можна плеснути в долоні, притопнути. Можливо, саме тому повторювана група складів з одним наголошеним складом називається стопою.

Бувають стопи з двома складами: '—, трьома складами: '—'. У стопі може бути лише один наголошений склад. Інколи зустрічаються двоскладові стопи без наголосу: ——. Це — пірихій. Двоскладова стопа з наголосом на першому складі — хорей: '—; з наголосом на другому складі — ямб: —'.

Таким чином, вірш Б.-І. Антонича, уривок з якого наведено, написаний чотирьохстопним хореем.

5. Гра «Турнір літературознавців».

I тур. Бере участь увесь клас.

Перші десять учасників, які правильно виконають завдання, виходять у другий тур.

Завдання: поєднати поняття із їхнім визначенням.

Повторювана група складів з одним наголошеним складом	стопа
Кількість стоп у рядку вірша	ямб
Двоскладова стопа з наголосом на другому складі	хорей
Двоскладова стопа з наголосом на першому складі	розмір
Співзвучне закінчення рядків	рима
Рівномірне чергування наголошених і ненаголошених складів	ритм
Група віршованих рядків, об'єднаних змістом, ритмом і римою	строфа

II тур. П'ять учнів, що найшвидше виконають завдання, виходять у III тур.

Завдання: відновити переплутані рими:

Білі цуцики гуляють на соломі,
Сонце гріє смішні мордочки;
Тіні віт дрижать на домі білім;
Плине чапля в синій вишині.

(*М. Рильський.*)

Більше розуму та хисту,
Талану без краю;
Мати чисту, добру,
Вдачу кременисту, чесну —
Ось чого бажаю...

(*М. Вороний.*)

Там, де гори і долини,
Де вітровій гуляє.
Там цвіте краса-країна
З дивним Сльозолий ім'ям.

(*В. Симоненко.*)

На траві роси немає,
Дим прослався над селом,
Землю черкає ластівка
Крилом розтривоженим.

(*М. Рильський.*)

III тур. Три учні, які найшвидше виконають завдання, виходять у IV тур.

Визначити віршові розміри віршів М. Рильського «Пісні», «Порада», «Ознаки весни».

<u>Ко</u> лі <u>піс</u> ні <u>мо</u> його <u>кра</u> ю	— — — — —
<u>П</u> ливуть у <u>рід</u> них <u>голос</u> ах,	— — — — —
<u>Мені</u> <u>зда</u> ється, <u>щ</u> о <u>зби</u> раю	— — — — —
<u>Ці</u> лющі <u>тра</u> ви <u>я</u> в <u>луг</u> ах.	— — — — —

Це чотирьохстопний ямб.

<u>Мені</u> <u>каза</u> в <u>роз</u> умний <u>са</u> дівник:	— — — — — —
« <u>Ко</u> лі ти <u>переса</u> джуеш <u>ялі</u> нку,	— — — — — —
<u>Від</u> знач <u>пів</u> нічний і <u>пів</u> денний <u>бі</u> к	— — — — — —
<u>І</u> так <u>са</u> ді: <u>рос</u> тíme <u>до</u> бре й <u>гін</u> ко».	— — — — — —

Це п'ятистопний ямб.

Вона — у ку́зні, де нетерпелі́во | — | — | — | — | — | —
У перего́ни гра́ють мо́лоткі, | — | — | — | — | — | —
У вербо́лозі, сплети́м примхлі́во, | — | — | — | — | — | —
Що черво́ніє ті́хо кра́й рі́кі. | — | — | — | — | — | —
 Це п'ятистопний ямб.

IV тур.

Завдання: скласти віршик за словами в кінці поетичних рядків.

... .. берегами
 яворів
 над полями
 спів

або

... .. пливуть
 сонні
 йдуть

або

... .. далина
 в прибої
 зелено-голубою
 долина

(У виконанні цього завдання можуть брати участь усі учні класу.)

6. Оцінювання роботи учнів, визначення переможців.

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Вивчити теоретичні поняття. Скласти поетичні рядки за схемою:

| — ' | — ' | — ' | — ' | — ' | — ' | — ' | — ' |

Підготуватися до бесіди з позакласного читання (за групами).

VI. ПІДСУМОК

УРОК № 44

- Тема:** Природа у творах українських поетів.
- Мета:** допомогти учням усвідомити красу й силу поетичного слова, викликати інтерес до самостійного читання; розвивати навички виразного читання поезії, її аналізу, висловлення власних думок та вражень від неї; виховувати естетичні почуття, любов до природи й поезії.
- Обладнання:** книжкова виставка «Українські поети про природу», пейзажні картини, аудіозаписи голосів природи.
- Теорія літератури:** строфа, віршові розміри, стопа, ямб, хорей, пірихій.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

1. Перевірка домашнього завдання.

Зачитування учнями власних поетичних рядків, складених відповідно до схеми.

2. Відгадування головоломки.

Хто залишив сліди?

(Ямб.)

А це чиї сліди?

(Хорей.)

IV. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

1. Презентація окремими групами віршів українських поетів про природу.
Тема віршів
- 1) Пори року в поетичному зображенні.
 - 2) Краса природи, її гармонія.

- 3) Екологія, охорона природних багатств.
- 4) Природа й людина, людські почуття.

П л а н п р е з е н т а ц і ї

- 1) Автор твору (можливо, його коротка характеристика).
- 2) Назва твору.
- 3) Виразне читання вірша.
- 4) Його аналіз або коментування.
- 5) Висловлення особистого ставлення до прочитаного. Виділення деталей, штрихів, художніх засобів, які привернули увагу, запам'яталися.
- 6) Визначення віршового розміру, рими.
- 7) Висновок щодо загального звучання твору, його настрою, майстерності автора.
- 8) Представлення ілюстративних матеріалів, порівняння з творами образотворчого мистецтва, можливо, музичними творами і под.

2. Слово вчителя.

Вірші про природу, у яких передаються почуття, переживання, настрої ліричного героя при спілкуванні з природою — це пейзажна лірика.

Дуже любить природу і тонко її відчуває видатна українська письменниця Ліна Костенко. Ось послухайте:

Мене ізмалку люблять всі дерева,
І розуміє бузиновий Пан,
Чому верба, від крапель кришталева,
Мені сказала: «Здрастуй!» — крізь туман.
Чому ліси чекають мене знову,
На щит піднявши сонце і зорю.
Я їх люблю. Я знаю їхню мову.
Я з ними теж мовчанням говорю.

Тож увійдімо й ми в царство природи, створене поетичною уявою Ліни Костенко,— із заростями лопухів та кропиви, пахучим бузком під вікном, пишною бузиною. Тут живе Бузиновий Цар із трьома доньками, зі своїми підданими — квітами та кошачиним військом.

3. Виразне читання вірша Л. Костенко «Бузиновий Цар».

4. Евристична бесіда.

- 1) Як уявляють собі Бузинового Царя бабуся та онук?
- 2) Як ставиться до своїх героїв автор? А ви?

- 3) Один із художніх засобів — уособлення, тобто зображення предмета чи явища як живих істот. Чи є у вірші «Бузиновий Цар» уособлення?
 - 4) Зробіть «словесний малюнок» уособленого образу саду й неособленого.
 - 5) Визначіть головну думку твору.
5. Виразне читання віршів Л. Костенко «Красива осінь вишиває клени», «Ще назва є, а річки вже нема», «Ліс ще живий».
6. Коментування змісту віршів.

Учні коментують зміст віршів, виражають своє ставлення до прочитаного, виділяють найбільш яскраві художні засоби, говорять про настрій твору (бажано пов'язати це із визначенням віршового розміру).

IV. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Розгадайте головоломку Олесея Кмітливця, і ви дізнаєтесь, що думає Л. Костенко про поезію.

4 завжди	2 —	8 дотик
3 це	7 безсмертний	
	9 до	10 душі.
1 Поезія	6 Якийсь	5 неповторність,

Відповідь:
 Поезія — це завжди неповторність,
 Якийсь безсмертний дотик до душі.

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготуватися до тематичного оцінювання.

VI. ПІДСУМОК

УРОК № 45

Тема:	Тематичне оцінювання.
Мета:	виявити рівень знань, умінь та навичок учнів; розвивати навички зв'язного мовлення, аналізу художніх творів, визначення теоретичних понять літератури і застосування їх на практиці; сприяти формуванню образного та логічного мислення; виховувати кращі людські якості.
Обладнання:	портрети письменників, твори яких вивчалися; книжкова виставка, тести й тестові завдання.
Теорія літератури:	історична поема, легенда, поезія в прозі, віршові розміри — ямб, хорей.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

1. Інструктаж до написання тестової роботи.
2. Написання тестів і тестових завдань.

І в а р і а н т

I—II рівні

(За кожну правильну відповідь учень отримує 1 бал.)

- 1) Укажіть, кого рятувала дівчина з поезії «Дівчина-чайка»:
 - а) чубатих козаків;
 - б) заморських купців;
 - в) королівських воїнів.
- 2) Напишіть, що таке історична поема, наведіть приклад.
- 3) Визначіть, які відомі вам художні засоби використовує М. Рильський в поетичних рядках вірша «Ознаки весни»:

Вона — в душі, що рветься у дорогу,
У пісні, що не здатна вже мовчати;
Вона — в очах, що чорно і волого
Під білою хустиною блищать.

III рівень

(За кожную повну відповідь учень отримує 2 бали.)

- 1) З'ясуйте, яка історична основа та головна думка поеми О. Олеся «Печенізька облога Києва».
- 2) Розкрийте образ моря, змальований у поезіях у прозі Дніпрової Чайки.

IV рівень

(За повну відповідь учень отримує 5 балів.)

Написати твір-мініатюру на тему: «Значення пісні як вияву культури, традицій кожного народу» (за віршем М. Рильського «Пісні» та власними спостереженнями) або «Моя улюблена поезія про природу».

II варіант

I—II рівні

(За кожную правильну відповідь учень отримує 1 бал.)

- 1) Укажіть, що сталося зі старшим братом із поезії в прозі Дніпрової Чайки «Морське серце»:
 - а) він став кораловим островом;
 - б) він перетворився на медузу;
 - в) він зник безслідно.
- 2) Запишіть основні ознаки жанру поезії в прозі.
- 3) Визначіть віршовий розмір та риму поетичних рядків з вірша «Пісні» М. Рильського:

В піснях — дівоча світла туга
 І вільний помах косаря,
 В них юність виникає друга,
 Висока світиться зоря.

III рівень

(За кожную повну відповідь учень отримує 2 бали.)

- 1) Поясніть, що послужило основою для створення поезії в прозі Дніпрової Чайки «Дівчина-чайка» та яка її головна думка.
- 2) Змалюйте образ зими у творі О. Олеся «Метелиця чи дівчина...» та в поезіях інших українських письменників.

IV рівень

(За повну відповідь учень отримує 5 балів.)

Висловіть своє судження про героїчні вчинки дітей у різних життєвих ситуаціях (за поемою О. Олеся «Печенізька облога Києва» та власними спостереженнями).

Або порівняйте художні твори та твори живопису на подібну тематику, знайдіть спільне та відмінне (наводячи конкретні приклади).

IV. ПІДСУМОК

УРОК № 46

Тема.	В. Кава. «Пиріжок з калиною».
Мета:	ознайомити учнів із життям та творчістю письменника, змістом його оповідання; розвивати навички виразного читання, коментування прочитаного, висловлення власної думки про твір і його героїв; виховувати почуття людяності, чесності, справедливості.
Обладнання:	портрет письменника, збірки його творів, ілюстрації до них.
Теорія літератури:	оповідання, герої художнього твору.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Аналіз письмової контрольної роботи (тематичного оцінювання).

III. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Слово вчителя.

Хто з вас не любить пиріжки? Свіжі, пухкі, домашні, спечені добрими руками мами чи бабусі. Тепер печуть пироги із сиром, картоплею, капустою, повидлом, маком, різними ягодами. А раніше їх робили ще й з калиною. Як ви думаєте, чи може пиріжок стати дивом? Може, ще і яким! Так стверджує український письменник Віктор Кава, автор оповідання «Пиріжок з калиною». Але про це трохи згодом.

На Чернігівщині, на березі річки Удай розташоване с. Поділ. У ньому 1 січня 1897 року народився Віктор Іванович Кава.

Піти до школи хлопцеві довелося лише після закінчення Другої світової війни. Школа була напівзруйнована, вчилися в одній кімнаті по два класи, підручників не було, але Віктор горів великим бажанням отримати знання.

Після закінчення Ярославської середньої школи він успішно навчається на факультеті журналістики Київського університету. Потім працює у видавництві «Веселка», в журналі «Барвінок», з'являються його перші власні книжки для дітей. Це «Прогуляний день», «Історія одного велосипеда», «Вечірня телеграма», «Мені не страшно», «Червона вулиця» та багато інших.

Більшість творів В. Кави — про життя школярів, їхнє навчання, дружбу, футбольні баталії, перше трепетне кохання, перші кроки в доросле життя, зробити які зовсім непросто... У цілому ж вони — про добро і зло, відповідальність за свої вчинки, вірність і зраду, про справжню дружбу.

Отож, повертаємося до дива дивного — пиріжка з калиною.

2. Виразне читання оповідання В. Кави «Пиріжок з калиною».

3. Словникова робота.

У б о ї с ь к о , г у л ь т і п а к а — лайливі назви неслухняної дитини;

с к р у ш н о — із жалем;

д о л і в к а — підлога;

х л і в — сарай;

ш и б к и — віконне скло;

м о р о з пересівся — став меншим;

г а р м и д е р — шум;

х у т к о — швидко;

к о п а н о ч к а — криниця;

о б б і г т и д а л е к и м о к у л я с о м — оббігти далеко;

г и д к о — погано;

з н і ч е в ' я — від нічого робити;

п р о ж о г о м — швидко;

р о г а ч — хатній пристрій, яким ставлять чавуни в піч і виймають звідти;

ч а в у н — посуд із чавуну для печі;

п р и т ь м а — швидко;

к о м е д і а н т — тут: смішна людина;

н а ч е р е н і — на печі;

к у т о к — частина села;

в'яз — дерево;
 біля сволока — біля балки-колоди, що підтримує стелю;
 піжмурки, чирик — дитячі ігри;
 ярий — червоний, сильний;
 запорпався — став шукати;
 сільмаг — сільський магазин;
 майнув — побіг.

4. Обмін враженнями щодо прочитаного.

5. Бесіда за питаннями.

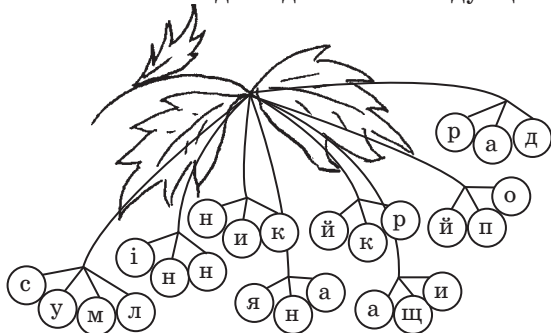
В Олеся Кмітливого виникли при прочитанні оповідання наступні питання:

- 1) Чому мати називає Митька «убоїсько моє, гультіпака»?
- 2) Чому хлопці подумали, що йде татаро-монгольська орда?
- 3) Чому Митько й Федорко у «сніговій війні» приєдналися до дівчат, а не до хлопців?
- 4) Чому Митько кинув сніжку?
- 5) Чому у Митька зіпсувався настрій і він побіг додому?
- 6) Чому в голові у Митька сперечалися два голоси?
- 7) Чому Митько пішов до Ніни?
- 8) Чому Митько розсердився на луг?
- 9) Чому Ніна була спочатку ображена поведінкою хлопця, а потім дала йому пиріжок з калиною?
- 10) Чому Митько легко обманював маму і не зміг обманути Ніну?

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІТЬ ТА НАВИЧОК

Гра «Прочитай прислів'я».

Олеся Кмітливця просить прочитати прислів'я, записане на гілках калини. Саме воно відповідає головній думці твору В. Кави.

Відповідь: Сумління — найкращий поради́ник.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Навчитися виразно читати оповідання «Пиріжок з калиною», переказувати його; зробити ілюстрації.

VII. ПІДСУМОК

УРОК № 47

Тема.	В. Кава. «Пиріжок з калиною».
Мета:	допомогти учням глибше усвідомити ідейно-художній зміст оповідання; розвивати навички складання плану твору, переказу за планом, характеризування героїв, оцінювання їхніх дій та вчинків; виховувати кращі людські якості: доброту, совісність, співчуття, відповідальність.
Обладнання:	портрет письменника, збірки його творів, ілюстрації до них.
Теорія літератури:	оповідання, характеристика героїв, художні засоби виразності.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

- Перевірка домашнього завдання.
 - Зачитування епізодів з оповідання В. Кави, які запам'яталися найбільше.
 - Огляд ілюстрацій.
- Складання по пам'яті (або за текстом) плану оповідання.

Орієнтовний план

- Митько поспішає до Федорка.
- «Орда» шестикласників.
- Снігова баталія.
- Дівчачі змагання.

- 5) Замашна сніжка.
- 6) Підбите око.
- 7) Докори сумління.
- 8) Під вікном у Ніни.
- 9) Роздуми про підступний луг.
- 10) Митько готовий будь-як залагодити провину.
- 11) Несподіваний подарунок.

3. Переказ оповідання за планом.

IV. ФОРМУВАННЯ І ВДОСКОНАЛЕННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Робота в групах.

Робота здійснюється в групах (або усі учні виконують завдання по черзі).

Група психологів

Завдання: пояснити психологічний стан героїв, визначити риси характеру героїв за поданими уривками з оповідання:

«Убоїсько ти моє,— скрушно хитає головою мати й так дивиться на Митька та його забризкане пальто, що хлопцеві хоч крізь землю провались».

(Мати любить сина, але переживає, що той десь довго гуляє, мало приділяє уваги урокам і може потрапити в небезпечні ситуації. Митько енергійний, допитливий, з радістю пізнає світ, він совісний, розуміє свої недоліки.)

«Митько й Федорко образилися, відійшли до верби, що нагнулася над змерзлою копаночкою. Обтрусилися й стали вголос лаяти “шостаків”. Чи ти бач — “старшокласники”! “Четвертаки” для них малеча! Та дай будь-якому “шостаку” їхню задачу на сім дій — жоден не розв’яже!»

(Хлопці не агресивні, емоційні, культурні — не вживають лайки на відміну від інших школярів, усвідомлюють істинну цінність розуму — міряють його вмінням роз’язувати задачі.)

«А Митько боком-боком за куці й прожогом до хати. Матері вдома не було. Роздягнувся, схопив якусь книжку на столі й гайнув на піч. Розгорнув книжку, невидюще дивився у неї й не розумів, чи це географія, чи українська література.

“Хіба ж я хотів? — виправдовувався сам перед собою.— Я ж просто так кинув, бо сніжка ловка зліпилася”...

“А вона хотіла собі око калічити? — ехидно обізвався перший голос.— Вона що, зумисне на твою важку сніжку набігла?”

“Е, а хто бачив? — боронився Митько.— Стільки ж тоді сніжок летіло. Навіть Федорко не помітив, куди вцілила моя, хоча стояв поруч. А може, то і не моя?...”

Східний голос презирливо мовчав, від чого Митькові стало ще важче.»

(Митько вразливий, гостро відчуває свою провину, розкаюється, щиро жалкує про свою необережність. Хлопця мучить сумління, хоча про його участь у неприємності з Ніною ніхто й не здогадується.)

Група мовознавців

Завдання: пояснити значення фразеологізмів, з’ясувати ситуації, у яких вони можуть уживатися. Скласти кілька речень.

Хоч кризь землю (соромно, незручно).

Тільки його й бачили (швидко зник).

Шапкою можна докинути (недалеко).

Поціляти у білий світ (кидати мимо мішені, не влучати).

Голод візьме своє (дуже зголодніти).

Тенькнуло в грудях (раптово злякався, стривожився).

Водичка під носом не обсохла (малий щец).

Застиг стовпом (став непорушно — від переляку, здивування).

Група істориків

Завдання: дослідити прикмети часу (коли, про який приблизно час було написано оповідання).

(Можливо, судячи з біографії письменника та прикмет часу в оповіданні, йдеться про повоєнні десятиліття: колгосп, сільмаг, не всі села повністю електрифіковані, люди користуються піччю, рогатинами, чавунчиками. Самі пиріжки з калиною свідчать про це.)

Група літературознавців

Завдання: визначити, до яких художніх засобів належать дані вирази, яка їхня роль в оповіданні В. Кави «Пиріжок з калиною».

Забризкане (пальто); *хоч кризь землю провались*; *пухкого* (хліба); *одбатовує*; *пошвендяв*; *осоругом* (луки); *в’ється невесела думка*; *гультипака*; *шапкою можна докинути*; *сутінки не сміливо підкрадаються до куців*; *пронизливі* (висвисти); *заквапилися, наче помітили пожежу*; *чіплятися, мов клей*; *низенький та худенький*; *замерзла* (копаночка); *пекла образа*; *брешеш*;

поцілити у білий світ; непроханих («помічників»); вода засичала; вереск сколихнув; голе (гілля); недоброго (почуття); стривожений (гурт); витріщився; єхидний (голос); невеселими (думками); голод візьме своє; пряма, як стріла, дорога; довшу й незручну; стежка в'ється городами; підпухле, почервоніле; порожній, понурий (луг); мати чистить-чистить; тицяє; капуста здоровецька, як чавунчик на поросячу картоплю; водичка під носом не обсохла; ярий (вогонь); стояли, як дурні; тоненька цівочка тепла в очах; крізь пухкий білий бік визирає червоне калинове око; сніг переливався сріблом; місяць погнався за ним, захався, спинився.

Художні засоби	Вид	Роль
	епігети	
	метафори	
	просторічні слова	
	порівняння	
	фразеологізми	

2. Оголошення результатів роботи в групах; висновки, коментар учителя.
3. Колективне характеризування героя.

З а в д а н н я: довести, що Митько:

добрий	
товариський	
працьовитий	
вразливий	
щирий	
совісний	
енергійний	
життєрадісний	
смішливий	
щедрий	

4. Проблемне запитання.

— Чи справді пиріжок з калиною в однойменному оповіданні В. Кави — диво?

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Гра «За ходом шахового коня».

Олеся Кмітливця дуже вразила ця історія і він зашифрував на шаховій дошці прислів'я, яке, на його думку, відповідає ідеї оповідання. Прочитайте його.

				спо			
		є,				ня	
			сум	ма	кій		
	те				лін		но
			чис				
	хто	ля		є.		спа	
				ти			
			га				

Відповідь: Хто чисте сумління має, спокійно спати лягає.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Скласти усний твір «Як я ставлюся до Митька та його вчинку» або «Пиріжок за підбите око».

VII. ПІДСУМОК

УРОК № 48

Тема:	Остап Вишня. «Перший диктант».
Мета:	ознайомити учнів із життям та творчістю письменника, із жанром гуморески, змістом твору «Перший диктант»; розвивати навички виразного читання, переказу гумористичних творів, висловлення власних думок щодо прочитаного, майстерність автора; виховувати почуття гумору, оптимістичне світобачення.
Обладнання:	портрет письменника, ілюстративні матеріали до його біографії, збірки творів письменника, ілюстрації до них.
Теорія літератури:	засоби комічного, гумореска.

 ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ**II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ****III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ**

Заслуховування усних творів-роздумів за оповіданням В. Ка-ви «Пиріжок з калиною».

IV. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Слово вчителя.

«Я походжу із селян. Народився на Полтавщині. Батьки мої мали дуже багато дітей і дуже мало грошей. Було це ще за царського часу... Закінчив я сільську школу, а потім військово-фельдшерську. Працював фельдшером і далі вже вчився самотужки...

Книжки читати я любив змалку: все думалося та гадалося, що то за люди такі є на світі, що вміють вірша скласти чи книжку написати, але про те, щоб самому щось таке скласти, про це не мріялося...

Після революції пішов працювати в газету. Вдачі я змалку був не сказати, щоб дуже сумної, а зовсім навпаки: по молодості сміялося весело й розложисто. Одного разу заради жарту, я написав невеличкий твір про непорядки в нашій газетній ро-

боті. Сміху було, хоч лопатами вигортай! Усі співробітники радили мені писати твори для газети.

— Та не вийде в мене! — кажу.

— А ви спробуйте!..

Іноді виходило, іноді не виходило. Згодом почало частіше “виходити”, ніж “не виходити”. Почав частіше братися за Гоголя, Щедрина та Чехова... Читав, думав: “Чому смішно? Звідки сміх?”

Дістав словник, збірники приказок... І прислухався. Прислухався і в трамваях, і на базарі, і на ярмарках, і по поїздах, — чому сміються, чого так весело?.. І записував.

У більшості моїх творів нічого вигаданого немає: це все власні спостереження, все це було побачено, почуто, пережито.

Розуміється, все оброблено з мого погляду.

...Моя зброя — сміх! Я глузую, кепкую, а частенько просто усміхаюсь», — так писав про себе видатний український гуморист Остап Вишня (справжнє його прізвище та ім'я по батькові — Губенко Павло Михайлович).

Його творами захоплюється вже не одне покоління українців і не лише в Україні. Л. Кравчук писав: «... Його люблять і за океанські українці — в Канаді, в Сполучених Штатах Америки. Його чудові гуморески і фейлетони читали і читають десятки тисяч українців, яких ...доля закинула за океан...»

Гумор — це те, що допомагає людині жити, долати труднощі. Сміхом можна більше вразити, ніж навіть лайкою. Недаремно ж про Остапа Вишню склали в народі прислів'я: «Де Остап Вишня, там міліція лишня», а газети, журнали з його творами розходилися мільйонними тиражами. Письменник придумав новий жанр гумористичних творів — усмішка.

Дитинство Остапа Вишні в багатодітній родині було нелегким, але гуморист згадував його з теплою посмішкою, охоче писав автобіографічні твори, як от «Перший диктант».

2. Виразне читання гуморески Остапа Вишні «Перший диктант».

3. Словникова робота.

Г а р б у з ц і — гарбузове насіння;

ц е р к о в н о п р и х о д с ь к е « в ч и л и щ е » — початкова школа при церкві;

д я к — помічник священика; виконував також функції вчителя у школі;

«сиделець» — власник «марнопольки» — перекручене «моно-
 полька» — корчма, шинок, заклад, де продавалася горілка;
 крашанки — курячі яйця;
 справили — придбали (купили, пошили);
 шкарбани — чоботи;
 перетягли — перешили;
 вишмарували — почистили;
 наймитував — був найманим працівником;
 економія — маєток, панське господарство;
 груба — пічка;
 рядно — домоткане покривало, рос. одеяло.
 онучі — тканина, якою обмотували ноги, коли взувалися
 в чоботи;
 диктовка — диктант;
 багацько — багато.

4. Обмін враженнями щодо прочитаного.

Запитання до учнів.

- 1) Що вам видалося найсмішнішим у творі? Чому?
- 2) Які моменти із життя сільських дітей у давнину здали-ся вам цікавими?
- 3) Чи є щось повчальне у цьому творі Остапа Вишні? Що саме?

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Слово вчителя.

Один із комічних епізодів у гуморесці Остапа Вишні побудований на використанні омонімів (слів, що однаково звучать, але мають зовсім різне значення): *испанской — из панской* (рос.). Існує багато міжмовних омонімів, наприклад, *луна* (рос.) — *місяць* (укр.); *луна* (укр.) — *ехо* (рос.); *качка* (укр.) — *утка* (рос.), *качка* (рос.) — *качання* (укр.); *булка* (рос.) — *білий хліб* (укр.), *булка* (болгар.) — *молода жінка*.

2. Гра «Підберіть омонім».

Олесь Кмітливець пропонує згадати кілька омонімів, серед них і міжмовних, пояснити їхнє значення. (Час, баня уродливий і под.).

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Навчитися виразно читати, переказувати гумореску Остапа Вишні, зробити ілюстрації.

VII. ПІДСУМОК

УРОК № 49

- Тема:** Остап Вишня. «Як ми колись учились».
- Мета:** допомогти учням глибше усвідомити ідейно-художній зміст твору; розвивати навички виразного читання, переказу, коментування прочитаного, висловлення особистого ставлення до героїв твору, їхніх дій та вчинків; розвивати почуття гумору, оптимістичне світобачення, любов до навчання.
- Обладнання:** портрет письменника, збірки його творів, ілюстрації до них.
- Теорія літератури:** гумореска, засоби комічного.

 ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ**II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ****III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ УЧНІВ**

1. Перевірка домашнього завдання.
 - 1) Зачитування, переказ епізодів, які запам'яталися учням найбільше.
 - 2) Огляд ілюстрацій.
 - 3) Складання плану (по пам'яті або за текстом).
2. Літературний диктант.

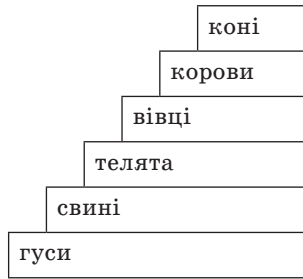
(Оцінюється методом взаємоперевірки в парах під керівництвом учителя. Кожна правильна відповідь — 1 бал.)

 - 1) Де жила родина хлопчика-оповідача? (На хуторі.)
 - 2) Які ласощі були в неділю у селянській родині? (Насіння, горіхи.)
 - 3) Скільки всього було дітей у сім'ї Губенків (П'ятнадцять.)
 - 4) Чому сестричка Орися була плаксивою? (Бо казали, що її знайшли під калиновим кущем.)
 - 5) Ким стала Орися, коли виросла? (Лікарем.)
 - 6) Чому хуторяни неписьменні? (Там не було школи, церкви.)
 - 7) Хто читав листи селянам? (Дяк або власник шинку.)

- 8) Що було найбільшим лихом у навчанні хуторських дітей? (Відсутність чобіт.)
- 9) Що робила вчителька взимку з дітьми із хутора, коли розпочиналася хуртовина? (Вона залишала дітей у себе вдома.)
- 10) Чому сестричка Парася змогла закінчити лише два класи? (Треба було няньчити малих сестричок і братиків.)
- 11) Чому диктант діти писали російською мовою? (Бо українських шкіл за царизму в Україні не було.)
- 12) За що хлопчик отримав двійку. (За помилки.)

IV. ФОРМУВАННЯ І ВДОСКОНАЛЕННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

- 1. Виразне читання гуморески Остапа Вишні «Як ми колись учились».
- 2. Словникова робота.
 К о п и — копиці жита, пшениці;
 с т е р н я — короткі залишки стебел на полі після скошування зернових культур;
 і с т и к , к и й о к — палиця;
 н а к о л о д к и — на колоди, де збиралися гуляти увечері парубки й дівчата;
 м ’ я с н и ц і — Масляна, період перед Великим постом.
- 3. Обмін враженнями щодо прочитаного.
 Запитання до учнів.
 — Що вам здалося смішним, а що, можливо, сумним? Чому саме?
- 4. Колективна робота.
 З а в д а н н я I: заповнити сходинки «освіти» дітей на селі.

З а в д а н н я II: записати види робіт і професії, якими повинні були оволодіти дівчата й хлопці.

Хлопці	Дівчата
погоничувати тесати стругати орати косити	коноплі брати тіпати прясти вишивати полоти в'язати снопи

5. Пошуково-дослідницька робота.

Завдання: визначити риси «сімейної педагогіки», про які йдеться в гуморесці й записати їх у вигляді кількох пунктів.

- 1) Виховання працею з найменшого віку. Кожен мав свої обов'язки.
- 2) Батькове слово — головне.
- 3) Заохочувалася любов до прекрасного — до співу.

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Навчитися виразно читати, переказувати гумореску, зробити ілюстрації.

VI. ПІДСУМОК

УРОК № 50

Тема:	Остап Вишня. Засоби зображення комічного.
Мета:	дати учням поняття про гумореску як жанр, про засоби комічного; розвивати зв'язне мовлення, креативне, образне мислення, вміння висловлювати свої думки, використовуючи засоби гумору; виховувати почуття такту, оптимізм.
Обладнання:	портрет письменника, збірки його творів, ілюстрації до них, планшети — таблиці «Засоби зображення комічного», «Жанри гумористичних творів».
Теорія літератури:	гумор, сатира, засоби зображення комічного, жанри гумористичних творів.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

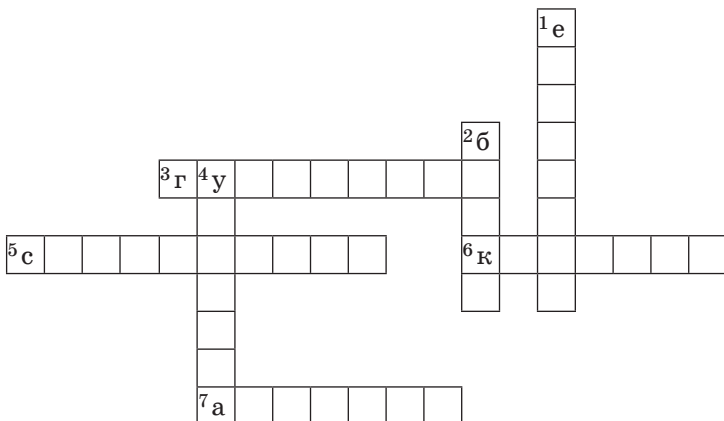
Перевірка домашнього завдання.

- 1) Зачитування епізодів із гуморески Остапа Вишні «Як ми колись учились», що найбільше запам'яталися, їх коментування.
- 2) Переказ гуморески.
- 3) Огляд ілюстрацій.

IV. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

1. Розгадування кросворда.

Завдання: заповнити кросворд, пригадавши основні жанри гумористичних творів.

Відповіді: 1) епіграма; 2) байка; 3) гумореска; 4) усмішка; 5) співомовка; 6) комедія; 7) анекдот.

2. Слово вчителя.

Читаючи твори Остапа Вишні, ми сміємося. Чому ж нам смішно? Бо те, про що розповідається у творі, здається нам чудним, дивним, недоречним, а це і є смішне, комічне.

Остап Вишня у жартівливому тоні розповідає нам про бідне життя селянських дітей — без школи, без хоча б якогось одягу, взуття, навіть їжі, без транспорту тощо.

Невеликий за обсягом художній твір, у якому персонажі та події зображені в комічному, жартівливому тоні, називається гуморескою.

Ще менші за обсягом смішні твори сам Остап Вишня назвав усмішками («Мисливські усмішки», «Вишневі усмішки сільські», «Вишневі усмішки київські» та ін.). Прозові гуморески та усмішки є різновидами оповідання. Як і в оповіданні, в них зображується одна подія із життя головного героя. Головних дійових осіб у такому творі небагато — двоє, троє, причому вони мають якісь смішні риси характеру.

Засобів творення комічного дуже багато. Так, розповідаючи про появу молодших братиків і сестричок, Остап Вишня вдається до такого засобу, як неправильне тлумачення явищ, подій (традиційне народне пояснення дітям про те, як народжується немовля).

Звертається гуморист і до міжмовних омонімів: *лаяти* (укр. сварити, чекати) — *лаять* (від рос. лай — собаче гавкання).

Перекручення слів (народна етимологія): «марнополюка» — «монополья» — теж є засобом комічного. У гуморесках Остапа Вишни є багато слів, висловів, порівнянь, прислів'їв жартівливого характеру: «Це було за царя Опенька, як була земля тоненька», «аж язика подубіють», «скривиться, ніби калинову ягоду розкусила». Це теж засоби комічного.

Часто-густо письменник вдається до парадоксів — сполучення несумісних понять, що виключають чи протирічають одне одному. Наприклад, у гуморесці «Моя автобіографія» Остап Вишня пише: «Із подій мого раннього дитинства, що вплинули на моє літературне майбутнє, твердо врзалася в пам'ять одна: упав я дуже з коня.

...Тижнів зо три після того хворів. І отоді я зрозумів, що я на щось потрібний, коли я в такий слухний момент не вбився. Неясна ворухнулася в мене тоді думка: мабуть, я для літератури потрібний».

3. Складання гуморесок (усмішок).

Учні самостійно складають гуморески (усмішки) на основі смішних випадків зі шкільного життя (на чернетках) з використанням засобів комічного.

4. Зачитування складених творів, обговорення їх, удосконалення написаного.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Гра «Визнач рису характеру».

Олесь Кмітливець пропонує взяти участь у психологічному практикумі: визначити риси характеру героя-оповідача за уривками творів.

- 1) «Вчив мене хороший учитель Іван Максимович, доброї душі дідуган, білий-білий, як білі бувають у нас перед Зеленими святами хати». (*Остап Вишня. «Моя автобіографія».*)
(Герой-оповідач з повагою ставиться до старших людей, учителів, шанує народні традиції.)
- 2) «В Києві я роззявив рота на вокзалі і так ішов з вокзалу через увесь Київ аж до святої Лаври, де ми з матір'ю зупинились». (*Остап Вишня. «Моя автобіографія».*)
(Герой — людина допитлива, вразлива, глибоко сприймає красу.)
- 3) «На хуторі було з десятків хатів, а навкруги ліс, де росли високі ялинки, розложисті клени і могутні, у три-чотири обхвати дуби...» (*Остап Вишня. «Перший диктант».*)
(Оповідач любить природу, захоплений нею, спостережливий.)
- 4) «Був і такий редактор.
— Товариш редактор! Коли буде передова?
— А газета хіба виходить? — запитує редактор.— Не виходить, бо нема передової! — А раз не виходить, так навіщо ж передова?» (*Остап Вишня. «Отак і пишу»*)
(Оповідач — людина іронічна, вміє коротко і влучно схарактеризувати героя.)
- 5) «Я бачу свій народ, як він, ухмиляючись в уса, дивиться на тебе лукавими своїми очима і “зничтожає” тебе». (*Остап Вишня. «Думи мої, думи мої...»*)
(Герой-оповідач виявляє любов до народу, мудрість.)
- 6) «А дехто ходить у славі, вскочив у ту славу, як Сірко в дерть,— вона вже з його осипається, він хапає її й тупить до себе, проріхи затуляє...» (*Остап Вишня. «Думи мої, думи мої...»*)
(Герой-оповідач — людина з гумором, спостережлива, не славолюбна.)

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Закінчити роботу над гуморескою (або написати нову), оформити її в чистовику; за бажанням зробити ілюстрації.

VII. ПІДСУМОК

УРОК № 51

Тема:	В. Нестайко. «Тореадори з Васюківки».
Мета:	ознайомити учнів із життям та творчістю письменника, зі змістом його твору; дати учням поняття про повість; виховувати наполегливість у навчанні; розвивати почуття гумору.
Обладнання:	портрет письменника, збірки його творів, ілюстрації до них.
Теорія літератури:	повість.

 ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ**II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ****III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ**

Перевірка домашнього завдання.

Зачитування учнями складених гуморесок.

IV. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Слово вчителя.

Не кожній дитині, на жаль, випадає щасливе, безхмарне дитинство. У Всеволода Нестайка воно було обпалене війною, позначене гіркими недитячими переживаннями. Тому, коли він став дорослим, йому захотілося писати для дітей — повернутися в дитинство і догратися, досміятися, дофантазувати разом із юними читачами.

Всеволод Зіновійович Нестайко народився 30 січня 1930 року в м. Бердичеві, що на Житомирщині, в сім'ї службовця.

З дитинства він мріяв стати капітаном далекого плавання. «Однак,— згадує письменник,— доля вирішила інакше, і після закінчення десятирічки я вирушив у плавання по книжковому морю — вчився в університеті, потім працював у журналах і видавництвах».

Всеволод Нестайко — автор багатьох повістей, оповідань, казок, п'єс. Його герої — непосидючі хлопчики й дівчатка, якими керує гаряче прагнення пізнати світ.

Весела усмішка, інколи лукава, часом трохи іронічна, притаманна Нестайковим творам для дітей: «Незнайомець з тринадцятої квартири», «Пригоди Грицька Половинки», «Пригоди Робінзона Кукурузо», «Таємниця трьох невідомих». Його книжку «Тореадори з Васюківки» занесено до «Особливого почесного списку ім. Г. К. Андерсена». Письменник нагороджений медаллю ім. А. Макаренка, відзначений багатьма літературними преміями.

2. Виразне читання I розділу повісті В. Нестайка «Тореадори з Васюківки» «Метро під свинарником. Тореадори з Васюківки. Собакевич».

3. Словникова робота.

Авантюрист — шукач сумнівних, ризикованих пригод, пройдисвіт;

убоїще, шмаркати й, вишкварки — лайливі слова;

вірмаку — покараю, поб'ю;

подати голос — обізватися;

льоха — свиня;

вскочити в халепу — потрапити в незручне, загрозливе становище;

заскочити зненацька — ввіймати, застати несподівано;

нам'яти вуха — побити, покарати;

пискля — малеча, пташеня;

онучі — шматки тканини, якими замотують собі ноги, взуваючи чоботи, валянки;

райрада — районна рада, місцевий орган управління;

ланкова — головна в робітничій бригаді (ланці);

надавати плескачів — побити;

не знати куди очі подіти — засоромитися;

дати дриза — втекти, швидко побігти;

сільмаг — сільський магазин;

буцегарня — в'язниця;

пугутькало — сова;

підштаники — нижня чоловіча білизна;

второпав — зрозумів;

беркиць — упав;

поголів'я — худоба;

плахта — незшита спідниця, що розкладається на прямокутний шмат тканини;

бугай — бик;

цап — козел;

к а л а б а н я — велика яма з водою;
 в и г і н — пустир, пасовисько;
 б а н а л ю к и — небилиці;
 н а ф т а л і н — хімічна речовина, що відганяє міль;
 р е м а н е н т — інвентар;
 г е й з е р и — фонтани;
 а н ц и б о л о т н и к и — чорти;
 і н е т ю т ь к и — і не туди, й уваги не звернули;
 ш м и н д р и к и — лайливе слово;
 е к з а м е н н а н о с і — скоро, незабаром;
 к о с т р и ч и т и с ь — удавано хоробро поводитись;
 д у л я з м а к о м — нічого не отримати;
 ж у р а в е л ь — жердина, якою дістають воду з колодязя;
 п р и п и н а ч к а — мотузка з металевою чи дерев'яною пали-
 цею, до якої прив'язують козу.

4. Обмін враженнями щодо прочитаного, евристична бесіда.
- 1) Скільки епізодів пригод хлопців у цьому розділі ви б виділили?
 - 2) Які риси характеру виявилися у героїв Яви та Павлуші в цьому розділі?
 - 3) Що здалося смішним і чому?
 - 4) Чого, на вашу думку, можна ще чекати від хлопців?

5. Асоціативний диктант.

Завдання: записати, які з наведених слів асоціюються з прочитаним твором.

Веселий, сумний, нудний, нецікавий, цікавий, захоплюючий, безглуздий, неймовірний, фантастичний, жорстокий, страшний, повчальний, нерозумний, хороший.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Гра «Розшифруй рядок».

Олесь Кмітливець записав особливим способом рядок із відомої пісні, який спав йому на думку, коли він читав повість «Тореадори із Васюківки». Розшифруйте цей рядок.

Б З М Р Й Н М Ж Н Ж Т

Відповідь: Без мрії не можна жити (пропущені голосні).

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Навчитися виразно читати, переказувати І розділ, аналізувати поведінку героїв, засоби гумору; створити ілюстрації.

VII. ПІДСУМОК

УРОК № 52

Тема.	В. Нестайко. «Тореадори з Васюківки».
Мета:	ознайомити учнів із новими пригодами героїв повісті В. Нестайка; розвивати навички виразного читання, аналізу поведінки та вчинків персонажів, їхнього морального вибору у різних життєвих ситуаціях; виховувати товарищівість, вірність у дружбі, оптимістичне світобачення.
Обладнання:	портрет письменника, збірки його творів, ілюстрації до повісті, фрагменти з кінофільму.
Теорія літератури:	повість.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

1. Перевірка домашнього завдання.
 - 1) Зачитування, переказ епізодів з першого розділу, які найбільше запам'яталися, здалися цікавими, смішними; обґрунтування свого вибору.
 - 2) Огляд ілюстрацій.
2. Вікторина «Хто це?»
 - 1) «...Противна й плямиста, як географічна карта». (Свиня Манюня.)
 - 2) «...Лайнувся, закашлявся, плюнув і почовгав за хату». (Дід.)

- 3) «...Мисливець завзятий, на полюванні коли стріляє, ліве око онучею зав'язує». (Дід Варава.)
- 4) «...Депутат райради, ланкова кукурудзоводів». (Мати Яви.)
- 5) «...Замість того, щоб заплакати, раптом як закричить: — Опозогив! — Вона букву “р” не вимовляє. — Загаза чогтова!» (Менша сестричка Яви Яриша.)
- 6) «А взагалі характер... ого-го! Сталь, а не характер. Таких на мільйон лише один буває». (Ява.)
- 7) «...Бігала навколо калабані і мукала на нашу адресу якісь свої коров'ячі прокльони. В калабаню лізти вона не хотіла. Вона була бридлива, охайна корова». (Контрибуція.)

IV. ФОРМУВАННЯ І ВДОСКОНАЛЕННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Виразне читання розділу IX повісті В. Нестайка, в якому Павлуша розказує, як він подружився з Явою.

2. Словникова робота.

Реваншисти — ті, що беруть реванш (одержують перемогу після поразки);

знічев'я — від нічого робити;

транзистор — радіо;

не розшолопали — не зрозуміли;

барахольщик — лайливе слово;

по кумполу — по голові;

шмарогузи, катові гаспиди — лайливі слова;

шукай вітра в полі — не знайдеш, не здоженеш.

3. Обмін враженнями щодо прочитаного.

4. Опитування-інтерв'ю.

Завдання: висловити своє судження щодо такої позиції героїв повісті «Тореадори з Васюківіки»:

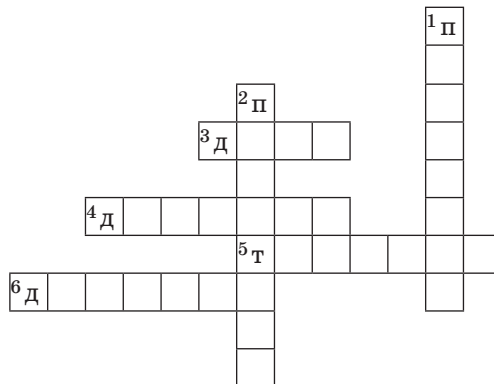
«Він [сторож] чогось не любив, як ми крали кавуни з баштана. Він любив, щоб ми просили. А ми не любили просити... Воно не так смачно».

5. Міні-диспут «По чому визначають справжніх друзів?».

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Розгадування кросворда.

Завдання: розгадати кросворд Олесея Кмітливця, в якому вміщені синоніми до слова «друг».

Відповіді: 1) побратим; 2) приятель; 3) друг; 4) друзяка; 5) товариш; 6) дружище.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Навчитися виразно читати, переказувати ІХ розділ повісті, характеризувати героїв, висловлювати своє ставлення до їхніх дій та вчинків; зробити ілюстрації.

VII. ПІДСУМОК

УРОК № 53

- Тема.** В. Нестайко. «Тореадори з Васюківки».
- Мета:** ознайомити учнів із новим розділом повісті; розвивати навички толерантного й аргументованого доведення своєї думки, виразного читання, переказу прозового твору, характеризовання героїв; виховувати прагнення до знань, творчості, самовдосконалення.
- Обладнання:** портрет письменника, збірки його творів, ілюстрації до прочитаних розділів повісті «Тореадори з Васюківки».
- Теорія літератури:** повість, головні та другорядні герої, головна думка.

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ**II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ****III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ**

Перевірка домашнього завдання.

- 1) Складання по пам'яті (або за ланцюжком опорних слів) плану IX розділу I частини повісті «Тореадори з Васюківки».
- 2) Огляд ілюстрацій.
- 3) Евристична бесіда.

— Назвіть нові риси головних героїв, які виявилися в цьому розділі.

IV. ФОРМУВАННЯ І ВДОСКОНАЛЕННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Виразне читання I розділу II частини повісті В. Нестайка «Тореадори з Васюківки» («Е», — сказали ми з Явою»).

2. Словникова робота.

Бакенбарди — борода від скронь уздовж щік до виголеного підборіддя;

Щепкін — знаменитий актор XIX століття;

Станіславський — знаменитий режисер XIX століття;

Тарапунька, Штепсель — знамениті комедійні актори, артисти естради радянських часів;

скакали дрижаки — хвилювалися;

метрика — свідоцтво про народження;

заварити кашу — розпочати клопітну справу;

Немирович-Данченко — знаменитий режисер;

МХАТ — Московський Художній Академічний Театр;

статист — актор, що грає у масових сценах;

вийшла заковика — трапилася непередбачена перешкода;

пішло шкереберть — все пропало;

слимаки, мокриці — беззахисні, жалюгідні істоти;

полова — верхня оболонка зернини;

суфлер — той, хто в театрі підказує слова акторам;

за лаштунками — за сценою;

памороки забило — забув;

стоять, як у тім'я вдарені — розгубилися;

не показавши носа — не з'явившись;
пика — лице.

3. Обмін враженнями щодо прочитаного.
4. Евристична бесіда.
 - 1) Чи знайома вам ситуація, в яку потрапили хлопці, вийшовши на сцену? Якщо так, то де й коли вона трапилася?
 - 2) Які нові риси характеру героїв відкриваються у цьому розділі? Як ви ставитеся до головних персонажів повісті?
 - 3) Що ви думаєте про відвідування театрів, художніх виставок, драматичних гуртків, гуртків художньої самодіяльності? Чи допомагають вони людині розкрити її кращі якості?
 - 4) Чи може телевизор, комп'ютер замінити театр, книгу, драмгурток? Що людина забуває, що втрачає при цьому?

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Гра «Заповни таблицю».

Олесь Кмітливець просить подумати і заповнити таблицю.

Що у творі В. Нестайка є мрією і дійсністю, смішним і сумним, романтичним і буденним?

Мрія	Дійсність
Смішне	Сумне
Романтичне	Буденне

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Навчитися виразно читати I розділ II частини повісті В. Нестайка, переказувати найцікавіші епізоди, характеризувати героїв; зробити ілюстрації.

VII. ПІДСУМОК

УРОК № 54

- Тема:** В. Нестайко. «Тореадори з Васюківки». Поняття про повість.
- Мета:** ознайомити учнів з новим розділом повісті «Тореадори з Васюківки», допомогти усвідомити особливості жанру повісті; розвивати навички виразного читання, переказу, аналізу поведінки та вчинків героїв із проведенням паралелей до власних відчуттів і спостережень; виховувати любов до життя, розуміння його цінності, прагнення творити добро.
- Обладнання:** портрет письменника, збірки його творів, ілюстрації до прочитаних розділів повісті.
- Теорія літератури:** повість, її особливості.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ УЧНІВ

1. Робота в парах.

Завдання: задати одне одному по три питання за змістом прочитаного розділу (або розділів) повісті.

2. Робота над характеристикою героїв.

Завдання: записати у дві колонки риси характерів Яви та Павлуші, які подобаються і не подобаються.

Ява		Павлуша	
Подобаються	Не подобаються	Подобаються	Не подобаються

3. Інтерактивна вправа.

(Використовується метод «Мозкова атака».)

Завдання: запропонувати реальний вихід із ситуації, в яку потрапили хлопці під час вистави (уявіть, якби це були ви!).

IV. ФОРМУВАННЯ І ВДОСКОНАЛЕННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Виразне читання розділу XXV частини III «Усе! Кінець! Я дарую велосипед. “Загаза чоغتова!”. Я видужую».
2. Словникова робота.
Відремізувала — відрізала;
партика — шматок;
сміятися на кутні — бути в скрутному становищі;
вмаламури́в — з’їв;
сіни — вхідна прибудова в сільській хаті;
причанда́лля — прилади, інструменти;
ковбо́к — колода, дровітня.
3. Обмін враженнями щодо прочитаного.
4. Робота в групах.
 - 1-ша група: записати моральні настанови, які є у цьому розділі.
 - 2-га група: схарактеризувати Яву за цим розділом.
 - 3-тя група: визначити роль лайливих, просторічних слів у творі.
 - 4-та група: сформулювати головну думку твору та обґрунтувати її.

Орієнтовні відповіді

- 1-ша група.
 - 1) Не треба думати про найгірше, передбачати його.
 - 2) Слід добре ставитися до молодших, до рідних.
 - 3) Ніколи не впадати у відчай.
 - 4) Треба дотримуватися свого слова.
 - 5) Не слід жалкувати про зроблене добро.
- 2-га група.
Ява емоційний та вразливий, може легко впасти в паніку, розуміє, що найбільша цінність людини — це її життя, і його слід прожити гідно, щоб залишити добру пам’ять; по-дитячому безпосередній, добрий, щирий, любить природу.
- 3-тя група.
Просторічні, дещо грубі слова наближають нас до реального життя, до дитячої, підліткової мови, роблять розповідь щирою, емоційною, викликають довіру до автора й того, що відбувається у творі.

4 - та група.

Треба цінувати життя в усіх його проявах, прагнути до дружби, добра, справедливості; слід бути допитливим, кмітливим, веселим, добрим, щедрим, як герої твору В. Нестайка Ява та Павлуша.

5. Слово вчителя.

За жанром твір В. Нестайка «Тореадори з Васюківки» — повість.

Повість — це великий за обсягом епічний твір, у якому детально розповідається про багато подій із життя дійових осіб, подається докладна й різнобічна характеристика головних героїв у їхніх вчинках та діях, у стосунках з іншими людьми.

(Учні роблять запис до літературознавчого словничка.)

Повісті бувають соціальні, соціально-побутові, історичні, біографічні, автобіографічні, пригодницькі, науково-фантастичні, міфологічні (хімерні).

— До якого виду ви віднесли б повість В. Нестайка «Тореадори з Васюківки»? Свою відповідь обґрунтуйте.

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Прочитати інші розділи повісті В. Нестайка (XVIII—XXIII, частина III). Підготуватися до бесіди з позакласного читання.

VI. ПІДСУМОК

УРОКИ № 55—56

Тема:	В. Нестайко. «Тореадори з Васюківки» (інші, позапрограмні розділи).
Мета:	викликати інтерес до самостійного читання художніх творів, зокрема повістей В. Нестайка; розвивати навички свідомого вибору книг для читання, аналізу їхнього змісту, розуміння виховного значення; виховувати любов до читання, позитивні якості характеру, прагнення жити за законами добра й справедливості.
Обладнання:	портрет письменника, книжкова виставка творів В. Нестайка, ілюстрації до них, читацькі щоденники.
Теорія літератури:	повість, головна думка, герої літературного твору.

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКІВ**II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ****III. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ**

1. Презентація учнями власних читацьких щоденників.
2. Переказ учнями змісту XVIII—XXIII розділів III частини повісті.
3. Евристична бесіда.
 - 1) Що трапилося в селі?
 - 2) Чому Ява попросився піти з батьками?
 - 3) Яке враження справила на хлопця повінь — лихо для людей?
 - 4) Що вирішив зробити Ява і як здійснив свій намір? Чи можна це назвати героїчним вчинком?
 - 5) Чому Ява пірнув у напівзатоплену хату? Це геройство чи безрозсудство?
 - 6) Що ви думаєте про дочок баби Мотрі і про неї саму?
 - 7) Що було за іконою у бабусі? Як це змінило ставлення до неї хлопців?
 - 8) Як ви оцінюєте релігійні міркування Яви?
 - 9) Хто врятував Яву і як саме?
 - 10) Які риси справжнього чоловічого характеру виявилися у Яви Реня в цих розділах?
 - 11) Як ви ставитесь до армійської служби? Чому саме так?
 - 12) Чого може навчити нас прочитане?
4. Інсценізація улюблених сцен, епізодів, діалогів з повісті «Тореадори з Васюківки».

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготуватися до тематичного оцінювання.

VI. ПІДСУМОК

УРОК № 57

- Тема:** Тематичне оцінювання.
- Мета:** виявити рівень знань, умінь, навичок учнів з метою корекції; розвивати образне та логічне мислення учнів, пам'ять, зв'язне мовлення, вміння висловлювати свої погляди на авторські ідеї та художні образи; виховувати позитивне світобачення, формувати активну життєву позицію.
- Обладнання:** тести і тестові завдання, виставка учнівських ілюстрацій до вивчених творів.
- Теорія літератури:** оповідання, гумореска, повість.

 ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ**II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ****III. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ**

1. Інструктаж до написання контрольної роботи.
2. Написання тестових завдань.

І в а р і а н т**I—II рівні**

(За кожну правильну відповідь учень отримує 1 бал.)

- 1) Укажіть, де для сільської дівчорн в усі порн року було найбільш привабливе місце для гри? (За оповіданням В. Кави «Пиріжок з калиною».):
 - а) на лісовій галявині;
 - б) на луках;
 - в) на шкільному спортивному майданчику.
- 2) Доповніть речення.

Гумореска — це _____

Я знаю такі гуморески: _____

- 3) Визначіть, з якого твору даний уривок, хто є його автором, який найвиразніший художній засіб тут ужито.

«Ми повмощувались зручніше і почали обговорювати подробиці. Насамперед — бик. Кандидатура колгоспного бугая Петьки була відхилена одразу. То таке страшнуче мурмило, що його навіть сам зоотехнік Іван Свиридович боїться. Очі — наче тракторні фари. Землю гребе ногами, як екскаватор».

III рівень

(За кожную повну відповідь учень отримує 2 бали.)

- 1) Опишіть, як колись училися сільські діти (за гуморесками Остапа Вишні).
- 2) Схарактеризуйте Яву та Павлушу за повістю В. Нестайка «Тореадори з Васюківки».

IV рівень

(За кожную повну відповідь учень отримує 5 балів.)

Висловіть своє судження про те, як Ніна поставилася до зізнання Митька (за оповіданням В. Кави «Пиріжок з калиною»).

Або дайте відповідь на запитання «Чого можна повчитися у героїв повісті В. Нестайка “Тореадори з Васюківки”?»

II варіант

I—II рівні

(За кожную правильну відповідь учень отримує 1 бал.)

- 1) Укажіть, за що герой-оповідач з гуморески Остапа Вишні «Перший диктант» отримав двійку:
 - а) за невиконане домашнє завдання;
 - б) за помилки в письмовій роботі;
 - в) за погану поведінку.
- 2) Допишіть речення.

Повість — це _____

Я знаю таку повість, як _____

- 3) Визначіть, з якого твору даний уривок, хто є його автором, який найвиразніший художній засіб тут ужито.

«Ми скривилися. Ми не знали. Але нам не хотілося думати про це. І хто вигадав оті екзамени? Та ще навесні, коли повітря пахне футболом і цурками-палками, коли пташки галасують, як баби на базарі, і коли так сонячно й тепло, що ми... вже тричі купалися».

III рівень

(За кожну повну відповідь учень отримує 2 бали.)

- 1) Опишіть одну з пригод із тваринами Яви та Павлуші з повісті В. Нестайка «Тореадори з Васюківки».
- 2) Схарактеризуйте вчительку Марію Андріївну за гуморескою Остапа Вишні «Перший диктант».

IV рівень

(За кожну повну відповідь учень отримує 5 балів.)

Напишіть твір «Із ким із героїв прочитаних творів я хотів би потоваришувати?»

Або висловіть своє судження про такі рядки з оповідання В. Кави «Пиріжок з калиною»: «Він їй сніжкою в око, а вона — пиріжок».

УРОК № 58

Тема.	І Калинець. «Писанки».
Мета:	ознайомити учнів із життям та творчістю письменника, допомогти сприйняти красу й оригінальність його поезій; розвивати навички виразного читання, коментування ліричних творів, визначення ролі метафори та порівняння у них; розвивати естетичні смаки; виховувати любов до рідних, до матері.
Обладнання:	портрет письменника, збірки його творів, ілюстрації для виготовлення писанок (яйця, фарби, віск, писачок та ін.)
Теорія літератури:	ліричний вірш, ліричний герой, метафора, порівняння.

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ**II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ**

Аналіз робіт з тематичного оцінювання

III. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

1. Слово вчителя.

Поезіє, сонце моє оранжеве!
Що миті якийсь хлопчисько
Відкриває тебе для себе,
Щоб стати навіки соняшником.

(І. Драч.)

Відкриваємо й ми для себе дивосвіт поезії Ігоря Калинця, сучасного українського письменника зі Львова, лауреата Державної премії імені Т. Г. Шевченка та літературної премії імені Василя Стуса. Поетові довелося витримати шість років ув'язнення і три роки заслання лише за те, що він палко любив свою батьківщину, писав про це твори, не бажав плазувати перед «сильними світу цього». Така сама доля спіткала і його дружину, письменницю Ірину Калинець.

«Лицар країни Лицарії», «син країни колядок», І. Калинець узяв із дитинства у довгу й нелегку мандрівку життя світлу мамину й батькову науку, здоровий національний дух, відлуння нерозривного зв'язку зі своєю землею, її традиціями, виплеканою багатьма поколіннями предків високою духовною культурою.

Ось його поезія «Писанки» — світлий спогад дитинства.

2. Виразне читання вірша І. Калинця «Писанки».

3. Словникова робота.

Писанка — прикрашене узорами яйце, що має символічне обрядове значення;

писачок — паличка для нанесення узорів на писанку;

взори — узорі;

узвар — тут: відвар;

зілля — рослини;

філігранний — тонкий, майстерний;

стилізовані — виконані на зразок якогось стилю, напряму в мистецтві, наприклад, фольклорного;

маєво — маяння, виблискування;
орнамент — узор;
оболоні — луки.

4. Обмін враженнями щодо прочитаного.

5. Слово вчителя.

Учені твердять, що писанка прийшла до нас із сивої давнини, з передхристиянських часів, вона була відома вже у Трипільській культурі. Яйце завжди, в усіх давніх культурах, символізувало початок. Наші пращури уявляли світ як велетенське яйце — небо вважалось його склепінням, а нижня частина шкаралупи обіймала підземний світ. Крашанка (зафарбоване в один колір яйце), писанка символізували пробудження природи, початок нового циклу життя. А після прийняття християнства стала ще й символом Воскресіння Ісуса Христа.

Урочистий, святковий, навіть казковий настрій поезії І. Калинця «Писанки» зумовлений тим, що передає один із найдорожчих, найяскравіших спогадів дитинства автора, пов'язаний з найріднішою людиною і з дивовижним світом мистецтва, який близький серцю кожного українця.

Мама як добра берегиня родини, роду і життя взагалі тримає у своїх долонях вже не просто писанки — «ясні сонця», а неповторний світ казки і краси.

Поезія І. Калинця «Писанки» навдивовижу багата зоровими образами, і основну роль у ній відіграє метафора — «цибулиний золотий узвар», «писанка оранжево горить», «дзвенить, як згусток сонця», «писанки — ясні сонця».

Майстерно виписана Калинцева поезія і сама нагадує «у філіграннім сплетінні ліній» писанку, яйце-райце, з якого постає душа народу.

6. Виготовлення учнями писанок.

1) Ознайомлення з технологією виготовлення.

2) Підготовка матеріалів (яйця, з яких крізь дві дірочки на кінцях видули рідкий вміст; фарби, свічка, писачок та ін.).

3) Вибір узорів, кольорів.

4) Виготовлення писанок.

5) Огляд робіт.

6) Порівняння кращих писанок, виготовлених учнями, з тими, що описані в поезії І. Калинця.

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Вивчити вірш «Писанки» напам'ять, вміти його коментувати; за бажанням виготовити інші писанки; окремим учням підготувати повідомлення про писанку, принести фотографії мам.

УРОК № 59

Тема:	І. Калинець. «Писанки».
Мета:	допомогти учням краще усвідомити ідейно-художній зміст поезії «Писанки»; розвивати пам'ять, уяву учнів, навички самостійного пошуку додаткової інформації; вміння виразно й усвідомлено читати поезії; виховувати пошану до духовної спадщини кожного народу.
Обладнання:	портрет письменника, збірки його творів, ілюстрації до них; виставка писанок; фотографії мам.
Теорія літератури:	ліричний вірш, метафора, порівняння.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

1. Заслуховування повідомлень учнів про писанку.
(Див. Додаток до уроку 59.)
2. Огляд виготовлених удома писанок, визначення кращих робіт.
3. Обрання за допомогою лічилок журі.
4. Конкурс на кращого читця поезії І. Калинця «Писанки».
5. Підбиття підсумків конкурсу, нагородження переможців.
6. Слово вчителя.

У творі І. Калинця «Писанки» введений теплий, неповторний образ найдорожчої на світі людини — мами. Тож давайте

розкажемо їй про своїх мам, зробимо їм комплімент, похвалимося про те, що мама вмє і знає.

- Показ фотографій, розповідь учнів про своїх мам.
(Розпочати розповідь може сам учитель.)

IV. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Принести репродукції з пейзажних картин, фотопейзажі та інші матеріали про природу; підготувати сценарій проведення «Поетичної вітальні».

V. ПІДСУМОК

Додаток до уроку 59

Писанка — символ вшанування прародителя світу, могутнього бога Рода, який має здатність перетворюватися в сокола. У предковічні часи Сокіл-Род зніс золоте яйце, з якого народився Всесвіт. За легендою, писанки принесли людям птахи. Було це дуже суворої зими. Божі створіння не встигли вилетіти у вирій, як почали гинути. Люди позабирали птахів до своїх осель, відіграли, а навесні відпустили у вирій. Звідти птахи, не забарившись, повернулися, а на крилах своїх разом із чарівною весною принесли дивні яєчка. Відтоді з приходом великого весняного дня люди почали писати писанки. Вони вірили, що птахи знають більше від них таїну життя, бо в собі носять яєчко — символ народження, Сонця, воскресіння. У писанці зосереджена чарівна магична сила, наділена особливою святістю, здатністю приносити добро, щастя, любов та достаток.

Крашанка червоного кольору присвячувалася богові Сонця й означала радість життя, а для молодих — любов та надію на одруження. Жовтий колір співвідносився з Місяцем і зірками, а в господарстві — з урожаєм; блакитний — з небом, повітрям, а отже, здоров'ям; зелений — з весною, воскресінням природи; бронзовий означав плодючість та багаті дари Матері-Землі; чорний з білим — пошану душ померлих, подяку їм за опікунство. Чорний колір зменшував пору досвітків та ночі до третіх півнів, а тому темна писанка зачаровувала злі сили. Писанка із зображенням Дерева Життя — то символ безсмертя людини... Трикутник завжди символізував три стихії — воду, повітря й вогонь, а ще матір, батька і дитину. Він є також заповітом батьків-

предків, пересторогою для нащадків і пов'язаний не лише із чарівним числом три, а й з усім життям. Кожен клинець має свій зміст і присвячений Сонцю, Місяцю, зорям, воді, повітрю, оранці, посіву, проростанню, дозріванню хлібів, збиранню врожаю, молотьбі, саду, пасіці, приплоду худоби і т. ін., а далі ще — родині: народженню, добру, щастю, одруженню...

УРОК № 60

- Тема.** «Поетична вітальня». І. Калинець. Цикл «Диво-світ»: «Стежечка», «Блискавка», «Веселка».
- Мета:** ознайомити учнів з оригінальними, неповторними віршами І. Калинця про природу, допомогти усвідомити особливості та красу цих творів; розвивати навички виразного читання, аналізу ліричних творів, визначення їхньої своєрідності; виховувати спостережливість, поетичне сприйняття світу, любов до природи.
- Обладнання:** портрет письменника, збірки його творів, ілюстрації до них; матеріали про природу (пейзажні картини, фото, відео, диски).
- Теорія літератури:** верлібр, ліричний вірш, метафора.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Ведуча. Я — Дзвенислава. Саме для мене мій тато Ігор Калинець видав книжечку, яка так і зветься «Книжка для Дзвінки». І я дуже цим пишаюся. Ніколи не забуду, як батько брав мене за руку й вів стежечкою на луки, в ліс, показував джерельця із кришталево чистою водою, дзвінкотючі струмочки, веселку в небі. Він уміє розмовляти з деревцем, зі стежечкою, з райдугою і навіть із димом, уявляти їх як живих осіб.

Перший учень. Читає виразно або розказує напам'ять вірш І. Калинця «Стежечка».

Другий учень. Читає виразно вірш І. Калинця «Блискавка».

Третій учень. Читає вірш І. Калинця «Веселка».

Четвертий учень. Наші давні предки «оживлювали», «олюднювали» довколишній світ. Веселка нагадувала дівчину, котра «надягла... стрічок-стрічок, як у свято, взяла коромисло і пішла до річки». Хіба не так українські красуні у святкові дні завжди прикрашали свої коси стрічками, різнобарв'я яких нагадувало веселкові смуги?

У вірші «Стежечка» героїня — нежива істота — нагадує пустотливе, цікаве, zalюблене у світ дівчатко. (Але ж світ красний — голова крутиться). Виразний натяк на казковий сюжет прочитується і в поезії «Блискавка».

П'ятий учень. Довірливий, емоційний тон поезій циклу «Дивосвіт» створюється не лише завдяки персоніфікації, «оживленню» явищ природи, а й через використання пестливих слів, застосування особливої поетичної форми — верлібру.

Верлібр — це вільний вірш, у якому відсутні рими, рядки його мають різну довжину й різну кількість наголосів, що розташовані довільно. Не поділяється такий вірш і на строфи.

У І. Калинця немає ще й багатьох розділових знаків, тому вірші його звучать незвичайно, примушують по-новому глянути на світ.

Часто І. Калинець використовує метафору — художній засіб, який розкриває сутність і особливості одного явища через перенесення на нього схожих ознак і властивостей іншого явища. При цьому прямі ознаки поєднуються з переносними. У метафорах відсутні сполучники *ніби*, *наче*, *мовби*, *немовби*, як та ін. Наприклад: «Котились писанками із гори ясні сонця у мамині долоні».

Ведуча. А я хотіла, щоб ви познайомилися ще й з іншими поезіями мого татуса: «Криничка», «Дим», «Колискова» і под.

(Читає поезії або їх читають інші учні.)

Ведуча. Дуже мені б хотілося, щоб вам сподобалися вірші І. Калинця, запам'яталися, допомогли полюбити безмежний і чарівний світ природи, що нас оточує, змусили з трепетом до нього ставитися, берегти його.

IV. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Вивчити напам'ять (за бажанням) один із віршів І. Калинця із циклу «Дивосвіт», вміти аналізувати його; зробити ілюстрації.

V. ПІДСУМОК

УРОК № 61

Тема:	Я. Стельмах. «Химера лісового озера, або Мить-козавр з Юрківки».
Мета:	ознайомити учнів із життям та творчістю письменника, викликати цікавість до його пригодницьких книжок; розвивати навички виразного читання, переказу, аналізу прочитаного; виховувати почуття гумору, допитливість, любов до ближніх.
Обладнання:	портрет І. Калинця, його батьків; збірки творів письменника, ілюстрації до них.
Теорія літератури:	поняття про пригодницький твір.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

- Перевірка домашнього завдання.
 - Зачитування, розповідь напам'ять, коментування віршів І. Калинця із циклу «Дивосвіт».
 - Огляд ілюстрацій.
- Експрес-інтерв'ю від Дзвінки.

— Чи залишився у вашій душі слід від поезії І. Калинця, чи сподобалася вона вам?

IV. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

- Слово вчителя.

Як добре мати знаменитого батька! Але разом із тим — як важко потім усім доводити, що ти теж талановитий, досяг слави

не з допомогою татусевих зв'язків та авторитету, а власним розумом, здібностями, невтомною працею.

Батько Ярослава Михайловича Стельмаха, відомого українського письменника, автора багатьох захоплюючих творів для дітей, — видатний український письменник Михайло Стельмах.

З дитинства Ярослав любив читати книжки, вивчив багато мов. Він не тільки викладав у ВНЗ, займався перекладацькою діяльністю, а й писав п'єси, що мали великий успіх у багатьох театрах країни.

Інтригуючий сюжет, тонкий гумор, яскраві постаті маленьких героїв — ось прикмети художніх творів для дітей Ярослава Стельмаха.

2. Виразне читання I розділу повісті — «Зоологія і комахи. Відпустіть нас до бабусі!».

3. Словникова робота за питаннями учнів.

4. Обмін враженнями щодо прочитаного.

5. Частковий аналіз твору за питаннями.

1) З ким із героїв ви познайомилися?

2) Що можете сказати про характери хлопців? Які деталі твору вказують на те, що вони — шукачі пригод, романтики?

3) Що вам здалося смішним і чому саме?

6. Виразне читання II розділу — «Знайомство з майбутнім майстром спорту, а також з бабусею, ентузіастом музичної освіти і дідом Трохимом».

7. Словникова робота за питаннями учнів.

8. Обмін враженнями щодо прочитаного.

9. Прогнозування сюжету.

— Як ви думаєте, поїздка до бабусі буде цікавою? Як розгорнуться події в подальшому, адже хлопці тільки зібралися ловити комах для колекції, вудити рибу, купатися й ходити до лісу?

10. Евристична бесіда.

1) З якими героями повісті ви познайомилися? Що можете про них сказати, як їх оцінити?

2) Що нового відкрили ви в характерах хлопців?

3) Чому бабуся Митька не одержала телеграми про приїзд гостей? Як би ви вчинили на місці Митька, в подібній ситуації?

- 4) Чи помітили ви різницю в стосунках сусідів-односельців та сусідів-городян? У чому вона і що ви із цього приводу думаете?

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Вікторина на уважність.

Олесь Кмітливець склав вікторину для найуважніших читачів.

1. Як звали:
 - а) маму Сергія (Оксана Павлівна);
 - б) майбутнього майстра міжнародного класу з велосипедного спорту (Василь Трош);
 - в) сусіда-музиканта (дядько Гнат);
 - г) діда-сусіда (Трохим);
 - д) вчительку біології (Ірина Семенівна).
 2. Назвіть цифри:
 - а) в який клас перейшли хлопці? (У шостий);
 - б) на скільки днів узяв гербарій рослин з Далекого Сходу приятель Митькового брата? (На два дні);
 - в) що могло зіпсувати настрої героям повісті на цілий наступний навчальний рік? (Двійка за незібрану колекцію комах);
 - г) скільки треба було їхати поїздом до Митькової бабусі? (Одну ніч); а автобусом? (Півтори години);
 - д) скільки років було Васі-велосипедисту? (Чотирнадцять);
 - е) скільки годин тривало його тренування? (Дві години).
 3. Що їли хлопці у бабусі Митька? (Голубці, молоко, кисіль.)
 4. Із чим приїхали хлопці до бабусі? (З рюкзаком та сачками.)
- (Кожна правильна відповідь оцінюється в один бал. При письмових відповідях і взаємоперевірці під керівництвом учителя кожен може отримати оцінку за урок.)

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Навчитися виразно читати I—II розділи повісті, переказувати їх; давати оцінку діям героїв; зробити ілюстрації.

VII. ПІДСУМОК

УРОК № 62

- Тема.** Я. Стельмах. «Химера лісового озера, або Микитькозавр з Юрківки».
- Мета:** ознайомити учнів із новими розділами повісті, спонукати до читання художньої літератури; розвивати навички виразного читання, переказу, характеристики героїв; виховувати допитливість, почуття гумору, винахідливість, життєвий оптимізм.
- Обладнання:** портрет письменника, збірки його творів, ілюстрації до твору, що вивчається.
- Теорія літератури:** повість, пригодницький твір, гумор.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

1. Перевірка домашнього завдання.

- 1) Зачитування, переказ епізодів повісті, які найбільше сподобалися, запам'яталися.
- 2) Огляд ілюстрацій.

2. Колективна робота.

Завдання I: назвати комічні епізоди в повісті, з'ясувати, чому вони смішні.

Завдання II: поєднати лініями імена героїв із рисами їхнього характеру.

допитливі

необережні

підозрілі

веселі

боягузливі

Митько

Сергійко

обманщики

задиркуваті

ліниві

дотепні

кмітливі

IV. ФОРМУВАННЯ І ВДОСКОНАЛЕННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Виразне читання розділів повісті Я. Стельмаха «Химера лісового озера...».

Учні виразно читають такі розділи повісті: «Озеро. Змії люблять сіно», «Таємничий і — б-р-р який страшний. Хороший хлопець. Нервові можуть далі не читати», «Я вкриваю себе ганьбою», «Великий зоолог».

2. Словникова робота (за питаннями учнів).
3. Обмін враженнями щодо прочитаного.
4. Пошуково-дослідницьке завдання.

Довести за допомогою тексту, що Сергій і Митько:

- люблять природу;
- мають почуття гумору, можуть покепкувати не лише з інших, а і з себе самих;
- розсудливі;
- дружелюбні;
- довірливі;
- допитливі;
- сміливі шукачі пригод.

5. Міні-диспут: «Щоб я зробив (зробила), коли б мене образив мій (моя) кращий(а) друг (подруга)?».

6. Аналіз художніх засобів твору.

Завдання: розподілити художні засоби, що є у творі, за видами, з'ясувати їх роль.

Ботанічка; сушити голови; вигравати в уяві; привабливі веселкові барви; діточки; нам'яти вуха; двоє лобуряк на голову старенькій жінці; сісти на шию; надщербити несхитність; стрілка гойднулася в нашу сторону; переборщили трохи; хвацькі й одчайдушні (мандрівники); шкірити зуби; пошарпаний (велосипед); юні лівінгстони; розчервонілий вусатий (здоровань); накинута оком; дременує; худючий; опецькуватий; кинути погляд, і ходу, паняй, куди очі бачать; мов йому замакітрилось; розтелєпа; голубиць неба заглядає в синь лісового озера; птахи радіють; раз плюнути; мухолови; насурмонені; поганій (погос); не потикається; сліди лап, мов від крокодила; мовчазний таємничий (ліс); казковими (велетами); докори совісті вгризлися в душу; став мов укопаний.

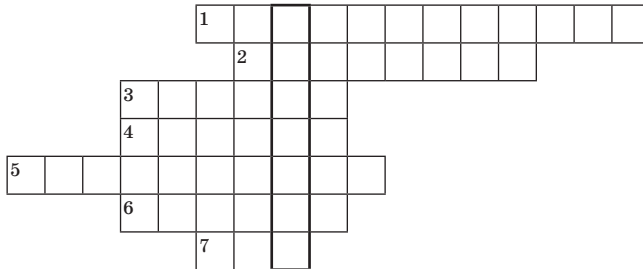
Вид художніх засобів	Приклади
Епітети	
Згрубілі, просторічні слова	
Метафори	
Порівняння	
Фразеологізми	

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Розгадування кросворда.

Олесь Кмітливець зашифрував у кросворді назву озера, в якому знаходиться таємниче диво світу.

- 1) Хто перший зустрівся хлопцям після приїзду в Юрківку? (Велосипедист.)
- 2) Те, що хотіли зібрати хлопці в селі? (Колекція.)
- 3) Що було в бурштиновому камінці Васи? (Комаха.)
- 4) Що збудували хлопці біля озера? (Курінь.)
- 5) Місце, куди зібралися хлопці після повідомлення Васи? (Бібліотека.)
- 6) Людина, про яку Митько й Сергій говорили: вона — «що треба». (Бабуся.)
- 7) Що навіяло Сергієві відчуття власної мізерності? (Ліс.)

Відповідь: Лох-Несс.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Навчитися виразно читати, переказувати розділи повісті; зробити ілюстрації; окремим учням підготувати повідомлення про Лохнеське чудовисько та інші дива світу.

VII. ПІДСУМОК

УРОК № 63

Тема:	Я. Стельмах «Химера лісового озера, або Микить-козавр з Юрківки».
Мета:	ознайомити учнів із новими пригодами двох друзів; прищеплювати інтерес і любов до читання художньої літератури; розвивати навички виразного читання, уміння фантазувати, передбачати розвиток сюжету, характеризувати героїв, оцінювати їхні дії та вчинки; виховувати позитивні якості, прагнення до пізнання світу, романтичні нахили.
Обладнання:	портрет письменника, збірки його творів, ілюстрації до твору, що вивчається; матеріали про таємничі дива світу.
Теорія літератури:	повість, пригодницький твір.

 ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ**II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ****III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ УЧНІВ**

1. Повідомлення про таємничі дива світу з показом ілюстрацій.
2. Прогнозування учнів щодо подальшого розвитку подій у повісті.
3. Огляд ілюстрацій.

IV. ФОРМУВАННЯ І ВДОСКОНАЛЕННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Виразне читання розділів повісті.

Учні виразно читають VI розділ, «який проливає світло на наших предків і ще на дещо. Ну і Митько!» та VII «Операція “Курка” провалюється разом із дідом Трохимом».

2. Словникова робота за питаннями учнів.
3. Обмін враженнями щодо прочитаного.
Висновок про передбачення розвитку подій.
4. Евристична бесіда.
 - 1) Які нові наукові відомості ви здобули, читаючи розділи повісті?

- 2) Як по-новому відкрилися вам характери двох друзів, чи вони такі ж самі, як раніше?
- 3) Що здалося вам смішним, а що серйозним?
- 4) Що ви думаєте про дідуся Трохима? Який він за характером? А бабуся Митька?
- 5) Як ви думаєте, чи правильний шлях обрали хлопці для дослідження таємничого явища природи? А як би вчинили ви?
- 6) Знайдіть у тексті підтвердження справжньої дружби хлопців.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Вікторина «Так чи ні».

Олесь Кмітливець пропонує вікторину, яка потребує відповідей «так» чи «ні». (Кожна правильна відповідь оцінюється в 1 бал.)

- 1) Хлопці взяли у бабусі енциклопедію і почали шукати в ній відомості про таємничу химеру лісового озера. (Ні.)
- 2) Митько прочитав Сергієві про страшних драконів з острова Комодо. (Так.)
- 3) Хохуля — дивний за походженням вид тварин третинного періоду, що зберігся до наших днів. (Так.)
- 4) Сергій висунув сміливу наукову гіпотезу про давнього звіра. (Ні.)
- 5) Митько сказав, що назва села Юрківка походить від юрського періоду. (Так.)
- 6) На березі озера діти знайшли ріжки та ніжки козеняти, якого з'їло чудовисько. (Ні.)
- 7) Хлопці вирішили зробити приманку для звіра й завели у ліс корову. (Ні.)
- 8) Сергій і Митько посварилися й побилися через те, що не вирішили, хто буде копати яму. (Ні.)
- 9) Сергій знайшов сандалю туриста чи дослідника, який відпочивав біля озера. (Так.)
- 10) Прив'язана курка кричала так, що до неї позбігалися усі лісові звірі. (Ні.)
- 11) У викопану яму потрапило чудовисько з лісового озера. (Ні.)
- 12) Дідусь Трохим здогадався, хто викопав яму і взяв із села курку. (Так)

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Навчитися виразно читати VI—VII розділи повісті, переказувати їх, аналізувати поведінку героїв; зробити ілюстрації.

VII. ПІДСУМОК

УРОК № 64

Тема.	Я. Стельмах. «Химера лісового озера...».
Мета:	ознайомити учнів із кульмінацією та розв'язкою твору; розвивати навички виразного читання, переказу, виділення найнапруженіших епізодів у творі, висловлення власної думки щодо прочитаного; виховувати почуття романтичності, життєлюбства, кращі риси людського характеру.
Обладнання:	портрет письменника, виставка його пригодницьких творів, ілюстрації до них.
Теорія літератури:	повість, пригодницький твір, кульмінація.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

- Перевірка домашнього завдання.
 - Зачитування, переказ епізодів повісті, що найбільше сподобалися.
 - Огляд ілюстрацій.
- Інтерактивна вправа. Розв'язування ситуативних завдань.
 - Уявіть, що ви випадково провинилися, зробили якусь шкоду. Признаватися в цьому вам незручно. І тут вас викрили. Як ви будете діяти і чому саме так?
 - Уявіть, що ви з другом (подругою) придумали якусь гру, але посварилися за розподіл ролей. Вам, як завжди, на вашу думку, випала гірша роль. Що ви будете робити?

- 3) Вам нібито здалося, що в домі завівся «барабашка». Вас лякає якийсь постійний шурхіт, скрипіння. Що ви будете робити — не звертатимете уваги, поскаржитесь батькам, спробуєте знайти щось про це явище в літературі, перевірите всі дверцята, чи то не їхній шум? Або зробітьте щось інше?

IV. ФОРМУВАННЯ І ВДОСКОНАЛЕННЯ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Виразне читання останнього розділу повісті Я. Стельмаха «Химера лісового озера...».
2. Словникова робота за питаннями учнів.
3. Евристична бесіда.
 - 1) Чи таким ви уявляли собі кінець твору та історію Химери лісового озера?
 - 2) Чому Митько вперше назвав свою учительку ботаніки не ботанічкою, а Іриною Семенівною?
 - 3) Як повелися хлопці у складних ситуаціях (коли по озеру пливла голова Химери, коли впізнали голос Васі, коли треба було рятувати втопаючого, коли дізналися, що їх розіграли, налякали)?
 - 4) Який момент у повісті, у розділі ви б назвали найбільш напруженим, або кульмінаційним?
 - 5) За що Митько дякував Васі? А як би ви повелися в подібній ситуації?
 - 6) Характери хлопців Сергія та Митька схожі. А чи не помітили ви якоїсь різниці?
 - 7) Що найбільше привабило вас у повісті, в героях, чому саме?
 - 8) З ким із героїв, вивчених раніше творів української, зарубіжної літератур, могли б подружитися, на вашу думку, Сергій і Митько, чому саме?
 - 9) Чи виникло у вас бажання почитати інші твори Я. Стельмаха?
4. Складання по пам'яті плану (виділення основних епізодів).

Орієнтовний план

- 1) Завдання із зоології.
- 2) Як дістати дозвіл батьків на поїздку в село до бабусі.
- 3) Перше знайомство з Васею-велосипедистом.

- 4) Гостинна бабуся та її сусіди.
- 5) Відпочинок біля озера.
- 6) Бурштин із комахою.
- 7) Чергування біля озера.
- 8) Пошук відповіді у книжках.
- 9) Приманювання звіра й провал заходу.
- 10) Розвінчання Химери.
- 11) Вдячність хлопців за науку.

5. Слово вчителя.

Ми ознайомилися із цікавим і захоплюючим пригодницьким твором.

Пригодницькими можуть бути повість, роман, оповідання. Для них характерні несподівані таємниці і навіть фантастичні події, неочікувана розв'язка, заплутаний сюжет, інтриги, конфлікти. Герої таких творів — яскраві, неординарні особистості.

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Олесь Кмітливець так захопився героями пригодницьких творів, що вирішив створити клуб романтиків-шукачів пригод. Він пропонує вам скласти статут цього клубу (або пам'ятку для романтиків).

Наприклад:

- 1) Завжди прагнути до пізнання нового, незвіданого, таємничого.
- 2) Не зупинятися на досягнутому.
- 3) Багато читати, бути допитливим.
- 4) Бути сміливим та відважним.
- 5) Розвивати свої фізичні здібності, тренуватися, загартовуватися, щоб у будь-який момент прийти комусь на допомогу.

VI. ПІДСУМОК

УРОК № 65

Тема:	Т. Шевченко. «Тече вода з-під явора».
Мета:	пригадати основні відомості про поета, ознайомити з ліричним твором, допомогти усвідомити його красу; розвивати навички виразного читання, аналізу віршів; образне, асоціативне мислення; виховувати любов до рідного краю, до природи.
Обладнання:	портрет письменника, збірка його творів; малюнки Шевченка про природу, пейзажні картини.
Теорія літератури:	ліричний вірш, тропи (художні засоби).

 ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ**II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ****III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ**

Перевірка домашнього завдання.

Зачитування статутів, пам'яток для клубу романтиків.

IV. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

1. Вступне слово вчителя з елементами бесіди.

1) Хто такий Т. Г. Шевченко, що ви про нього знаєте?

2) Які твори Т. Шевченка вам відомі?

3) Якими талантами, окрім літературного, володів письменник?

Погляньмо на репродукції з пейзажних картин Т. Г. Шевченка. Які ніжні фарби, яке вміння відчутти красу природи навіть у досить прозаїчних буденних картинах!

Більшу частину свого життя Т. Шевченкові довелося прожити далеко за межами батьківщини, рідної України. Але він ніколи не забував про неї, мріяв про біленьку хатинку у вишневому садочку над Дніпром, калину під вікном, привітну дружиньку та діточок.

Може, саме тому у творах Великого Кобзаря постійно переплітаються образи природи й образи дівчини й хлопця, наречених, родини.

Сім'я — це святе для поета, тому він милується навіть качиним виводком, гармонією довколишнього природного світу.

2. Виразне читання вірша Т. Шевченка «Тече вода з-під явора».

3. Словникова робота.

Я вір — порода дерев;

по меж — поміж;

качур — самець качки;

ряска — дрібна водяна рослина з листям на поверхні води;

став — озеро;

зять — чоловік дочки.

4. Обмін враженнями щодо прочитаного.

5. Робота в групах.

1-ша група: виділити художні образи та знайти асоціації, які вони викликають.

Орієнтовна відповідь

Образи	Асоціації
явір	парубок, козак, юнак
калина	красива дівчина
вода	плин життя
верболози й лози	пишність природи, зелене буяння, радість життя
качечка, качур, каченята	щаслива родина, гармонія
дівча	надія, втіха, радість батьків
батько, мати	батьківське піклування, родинний затишок

2-га група: розподілити художні засоби, з'ясувати їхню роль у творі.

Пишається калина, червона (калина), калинонька, явір молодіє, качаточка, качечка розмовляє, прийшло дівча, брати, брато, садок.

Орієнтовна відповідь

Приклади художніх засобів	Види художніх засобів	Роль у творі
пишається калина явір молодіє качечка розмовляє	метафори	створюють яскраву, образну картину
червона (калина)	епітет	вказує на колір, має підтекст — красива
калинонька, качаточка, садок	зменшено-пестливі слова	надають щирості, душевності, доброти
брати, брало	повтори	звертають увагу на слова
прийшло дівча	вживання середнього роду щодо людини	показують замилювання автора, його ніжність

3-тя група: визначити головну думку твору, обґрунтувати свої міркування.

Орієнтовна відповідь

Головна думка поезії — уславлення краси природи й рідного щасливого життя.

Спочатку поет говорить про явір і калину в оточенні верболозу, потім про качку з качуром та каченятами, далі — про дівча — батьківську втіху. Батько й мати мріють про щасливе майбутнє доньки, про доброго для неї чоловіка й гарну родину.

4-та група: визначити ритм і риму вірша Т. Шевченка.

Орієнтовна відповідь

Рима: долину — калина

Ритм:

<u>Тече́</u> <u>вода́</u> <u>з-під</u> <u>я́вора</u>	˘ — ˘ — ˘ — ˘ —
<u>Я́ром</u> <u>на</u> <u>доли́ну</u> ,	— ˘ ˘ — ˘ —
<u>Пиша́ється</u> <u>над</u> <u>водо́ю</u>	˘ — ˘ — ˘ — ˘ —
<u>Черво́на</u> <u>калі́на</u> .	˘ — ˘ ˘ — ˘

Поєднання чотирьохстопного ямбу з трьохстопним хореем та трьохскладовим віршовим розміром.

6. Повідомлення про роботу в групах.
7. «Словесне малювання» за віршем Т. Шевченка «Тече вода з-під явора».
8. Висновок про зв'язок вірша із сучасністю.

Учні висловлюють міркування про те, як цей вірш, його думки, ідеї пов'язані з нашим часом, реальним життям.

(Незамінними залишилися краса природи, її вплив на людину, цінність щирих родинних стосунків, збереження сім'ї і под.)

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Вивчити вірш Т. Шевченка «Тече вода з-під явора» напам'ять; вміти його аналізувати; зробити ілюстрації.

VI. ПІДСУМОК

УРОК № 66

Тема:	Т. Шевченко. «Тече вода з-під явора». Виразне читання вірша напам'ять.
Мета:	закріпити навички учнів виразного, усвідомленого читання поезії напам'ять; розвивати пам'ять, акторські здібності; виховувати естетичні почуття.
Обладнання:	портрет письменника, його пейзажні картини.
Теорія літератури:	виразне читання, темп, інтонація, пауза, логічний наголос.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

1. Складання партитури вірша Т. Шевченка «Тече вода з-під явора», з'ясування виконавського завдання.

Партитура вірша	Темп	Інтонація
Тече вода з-під явора Яром на долину, Пишається над водою Червона калина.	уповільнений	розповідна, спокійна
Пишається калинонька, Явір молодіє, А кругом їх верболози Й лози зеленіють.	середній	замилування
Тече вода із-за гаю Та попід горою. Хлюпочуться качаточка Помеж осокою.	середній	
А качечка випливає З качуром за ними, Ловить ряску, розмовляє З дітками своїми.	середній	бадьора, весела
Тече вода край города, Вода ставом стала. Прийшло дівча воду брати, Брало, заспівало.	уповільнений	із замилуванням, лагідно
Вийшли з хати батько й мати В садок погуляти, Порадитись, ког б то їм Своїм зятем звати.	повільний	замріяно

Правильно поставити виконавське завдання можна лише тоді, коли добре зрозумієш зміст твору, яскраво уявивши зображуване в ньому, проймешся його настроєм, виявиш підтекст, відчуєш авторське ставлення до зображеного та головну думку твору.

Виконавське завдання при читанні напам'ять вірша Т. Шевченка, «Тече вода з-під явора» таке: змалювати чарівні картини природи, виразити авторське (і своє власне) захоплення ними; викликати ці самі відчуття у слухачів; передати думку про цінність родини, батьківського піклування, гармонійного життя серед рідної природи.

2. Тренування з виразного читання за партитурою та визначеним виконавським завданням.

3. Виразне читання вірша Т. Г. Шевченка «Тече вода з-під явора».
4. Взаємооцінювання виразного читання.

IV. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготувати усний твір-опис улюбленого куточка природи.

V. ПІДСУМОК

УРОК № 67

Тема:	К. Малицька. «Чом, чом, чом, земле моя...».
Мета:	ознайомити учнів із життям та творчістю письменниці, допомогти їм зрозуміти ліричність і красу вірша-пісні; розвивати навички виразного читання, визначення головної думки та художніх засобів твору, вміння висловлювати свою думку щодо прочитаного; виховувати почуття любові до рідної землі, патріотизму як вагомого життєвого стимулу для людини.
Обладнання:	портрет письменниці, збірка її творів, аудіозапис пісні-вірша.
Теорія літератури:	поглиблене поняття про метафору.

ХІД УРОКУ

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ

II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ

Заслуховування творів-описів про улюблений куточок природи.

IV. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Слово вчителя.

Костянтина Малицька... Віра Лебедова, Чайка Дніпрова. Все це імена та псевдоніми української письменниці, педагога,

громадської діячки. Багато років вона працювала вчителькою в Галичині, на Буковині, брала активну участь у діяльності культурно-просвітницьких товариств у Львові, була організатором жіночого руху в громадах Чернівців та Львова. Костянтина Малицька допомагала січовим стрільцям 1914 року, за це п'ять років відбувала заслання в Сибіру. Тривалий час працювала в бібліотеці Академії наук імені В. Стефаніка. Вона є автором пісень січових стрільців («У Січі, у Січі гуртуймось, брати»). У доробку письменниці — поетичні твори, оповідання для дітей (збірка «Малі герої»), вона редагувала дитячий журнал «Дзвінок», перекладала з іноземних мов.

Ось якою різнобічно обдарованою людиною була Костянтина Малицька. Але найпомітніша риса її характеру — патріотизм, палка любов до рідного краю.

Перу К. Малицької належить вірш «Чом, чом, чом земле моя...», який став народною піснею. 1904 року композитор Денис Січинський написав до неї музику.

2. Виразне читання вірша.

3. Прослуховування аудіозапису.

4. Словникова робота.

Ч о м — чому;

п т а ш н я — птахи, птаство;

м а н и т ь — приваблює;

у з д р і л а — побачила;

в ц в і т і л і т — у розквіті літ.

5. Обмін враженнями від твору, порівняння художнього читання та пісні в аудіозапису.

6. Інтерактивна вправа. Робота в групах.

1-ша група робить загальний аналіз вірша-пісні К. Малицької.

Орієнтовна відповідь

Вірш передає глибоке й щире почуття любові до рідного краю. Письменниця звертається до землі як до живої істоти. Дітям, молодому поколінню вона пояснює значення поняття «рідний край», «батьківщина» — це місце, де ти народився, де живуть твої батьки, рідні, друзі. Ця земля полита кров'ю предків, які відстоювали її, тому вона — найдорожча.

Зміст вірша-пісні К. Малицької «Чом, чом, чом, земле моя...» близький і доступний кожному, торкається найпотаємніших струн душі, висловлює те, що, можливо, не кожен здатен висловити вголос.

2-га група визначає художні засоби та їхню роль у вірші.

Орієнтовна відповідь

К. Малицька широко використовує повтори (*чом, чом, чом; тил*), що створює певний ритм; звертання (*земле моя, дитино*); яскравості віршеві додають епітети (*пахучий, рідний, найближчі*). Зменшувально-пестливі слова (*серденьку*) та емоційно забарвлена лексика (*люба, чарує, дороги*) вказують на ставлення автора до зображуваного, надають віршеві емоційності. Фразеологізми (*в цвіті літ, пролили кров, за віру і народ*) образно відтворюють думки й переживання поетеси. У вірші багато питальних та окличних речень, які підсилюють емоційний фон твору.

Художніх засобів, як бачимо, багато, і використані вони доречно, художньо виправдано.

3-тя група (музичні експерти) аналізують мелодію, порівнюють її зі словами.

Орієнтовна відповідь

Мелодія відповідає змістові, побудована за народними мотивами — проста, легка. Вона запам'ятовується, підсилює емоційне сприйняття змісту твору.

4-та група порівнює вірш-пісню К. Малицької з іншими піснями літературного походження, з'ясовує причини його популярності.

(Аналізуються та порівнюються такі пісні, як «Сину, качки летять» М. Ткача, його ж пісні «Марічка», «Ясени», «Сніг на зеленому листі», «Журавлі» Б. Лепкого, пісні на слова А. Малишка, Д. Павличка, М. Сингаївського, наприклад «Два кольори», «Чорнобривці», «Пісня про рушник», «Вчителько моя» та ін.)

Орієнтовна відповідь

У цих пісень близький кожному, доступний зміст. Використано багато яскравих засобів, що надають творам щирості, емоційності, виразності.

Мелодії пісень-віршів близькі до народних, легко запам'ятовуються завдяки повторам, чіткому ритму.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Практична робота.

Завдання: довести, що твір К. Малицької «Чом, чом, чом, земле моя...» — ліричний вірш.

Орієнтовна відповідь

Передаються почуття й переживання, значить твір — ліричний. Є рима (*моя — твоя, спів — лісів, світ — літ*) і ритм.

Так люба ті мені, чарує так мені

| — | — | — | — | — | — | — |

Це шестистопний ямб.

2. Гра «Розшифруй прислів'я».

Завдання: прочитати прислів'я, близьке до головної думки твору К. Малицької, яке зашифрував Олесь Кмітливець.

Дрвмцн крннм, лдн — рдм т нрдм.

Відповідь. «Дерево міцне корінням, людина — родом та народом». (Пропущені голосні.)

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготуватися до тематичного оцінювання.

VII. ПІДСУМОК

УРОК № 68

- Тема.** Тематичне оцінювання.
- Мета:** виявити рівень знань та умінь учнів з метою корекції; розвивати зв'язне мовлення, пам'ять, образне та логічне мислення, вміння висловлювати свої думки, судження, давати оцінку прочитаному, діям та вчинкам героїв; виховувати кращі людські якості.
- Обладнання:** книжкова виставка творів вивчених письменників, учнівські ілюстрації до цих творів.
- Теорія літератури:** верлібр, метафора, пригодницький твір.

I. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ**II. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ****III. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ**

1. Інструктаж до виконання тестових завдань.
2. Виконання контрольної роботи.

I в а р і а н т**I—II рівні**

(За кожен правильну відповідь учень отримує 1 бал.)

- 1) Укажіть, з якою метою Митько та Сергій із твору Я. Стельмаха поїхали до бабусі в село:
 - а) відпочивати, збирати колекцію комах;
 - б) висліджувати Химеру лісового озера;
 - в) потренуватися в їзді на велосипедах.
- 2) Напишіть визначення метафори, наведіть 1—2 приклади.
- 3) Поєднайте вислови з поезій І. Калинця з назвами цих поезій.

Сама біжиш
через струмок перескакуєш
батіжком по пилюці цвяхаєш

«Блискавка»

Хто на світі найгарніший
ви ваша темність
відкаже дзеркало
похашцем

«Веселка»

дорогою перестрів її
князенко Соняшник
із золотим черевичком
в руці

«Стежечка»

III рівень

(За кожен правильну відповідь учень отримує 2 бали.)

- 1) Схарактеризуйте образ матері за поезією І. Калинця «Писанки» та за іншими літературними творами й власними спостереженнями.

- 2) Опишіть кульмінаційний момент із пригодницької повісті Я. Стельмаха «Химера лісового озера...»

IV рівень

(За кожную повну відповідь учень отримує 5 балів.)

Напишіть твір на одну з тем.

- 1) «Чим приваблює мене вірш Т. Шевченка “Тече вода з-під явора”?»
- 2) «За що Митько й Сергій із твору Я. Стельмаха були вдячні Васі-велосипедисту?»

II варіант

I—II рівні

(За кожную правильну відповідь учень отримує 1 бал.)

- 1) Укажіть, кого або що вирішили використати як приманку для чудовиська герої повісті «Химера лісового озера...» Я Стельмаха:
 - а) курку;
 - б) козеня;
 - в) хлопця Сергія.
- 2) Напишіть, що таке верлібр, і наведіть приклади віршів (1—2), написаних верлібром.
- 3) Поєднайте художні образи з назвами поезій І. Калинця.

Князенко Соняшник	«Блискавка»
Королева темряви	«Стежечка»
Така верчена... як дзиґа	«Веселка»

III рівень

(За кожную правильну відповідь учень отримує 2 бали.)

- 1) Схарактеризуйте образ писанки за однойменним віршем І. Калинця.
- 2) Складіть і запишіть ланцюжок пригод, які трапилися з головними героями повісті Я. Стельмаха «Химера лісового озера...».

IV рівень

(За кожну повну відповідь учень отримує 5 балів.)

Напишіть твір на одну з тем.

- 1) «Чим приваблює вас пісня-вірш К. Малицької “Чом, чом, чом, земле моя...”»
- 2) «Чому вчительку ботаніки з твору Я. Стельмаха “Химера лісового озера...” Митько та Сергій стали називати не “ботанічкою”, а Риною Семенівною»

УРОКИ № 69–70

ЛІТЕРАТУРА РІДНОГО КРАЮ (ЗА ІНДИВІДУАЛЬНИМИ ПЛАНАМИ).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Антонич В.-І.* Поезії.— К.: Радянський письменник, 1989.— 441 с.
2. *Глібов Леонід.* Твори у двох томах. Том перший.— К.: Наукова думка, 1974.— 509 с.
3. *Голобородько Я.* Твори і герої Дніпрової Чайки // Дивослово.— 2004.— № 11.— С. 63—69.
4. *Дніпрова Чайка.* Вибрані твори.— К.: Дніпро, 1987.— 277 с.
5. Євшан-зілля.— Випуск перший.— Луганськ: Шлях, 1998.— 59 с.
6. Закувала сива зозуля. Антологія народної творчості.— К.: Веселка, 1976.— 738 с.
7. Історія української літератури у 8-ми томах. Том 4., кн. 2.— К.: Наукова думка, 1969.— 447 с.
8. *Кислий Ф. С.* Вивчення байки в школі.— К.: Радянська школа, 1982.— 125 с.
9. *Мартин Н.* «Знов сниться нації легенда про ностальгійний дар євшану» // Дивослово.— 2004.— № 7.— С. 59—63.
10. *Нестайко В.* Вибрані твори.— К.: Молодь, 1971.— 341 с.
12. *Рильський М.* Твори в двох томах. Т. 1.— К.: Дніпро, 1976.— 429 с.
13. *Савчук Н.* Стопа, ямб, хорей. Вивчення ритміки вірша в 6-му класі в ігровій формі // Українська мова та література.— К.: Шкільний світ.— Вересень 2005.— № 34—35.— С. 25—27.
14. *Стахира М.* Пейзажна лірика Ліни Костенко. Урок позакласного читання у шостому класі // Українська мова та література.— К.: Шкільний світ.— Грудень 2005.— С. 16—17.
15. Українська література: Хрестоматія нововведених творів.— К.: Генеза, 2002.— 496 с.
16. Українська дожовтнева байка. Антологія.— К.: Радянський письменник, 1966.— 341 с.
17. Чарівна скринька: Збірка прислів'їв, загадок, скоромовок, народних прикмет.— Чернігів: Деснянська правда, 1993.— 56 с.
18. *Шевченко Т.* Кобзар.— К.: Дніпро, 1972.— 679 с.
19. *Щоголів Я.* Твори.— К.: Державне видавництво художньої літератури, 1961.— 356 с.

ЗМІСТ

До читачів	3
Календарне планування	4
Урок № 1 Календарно-обрядові пісні весняного циклу. Веснянка «Весняночка-паняночка».....	9
Урок № 2 Календарно-обрядові пісні літнього циклу. «Пісенька житнього віночка».	17
Урок № 3 Календарно-обрядові пісні зимового циклу. «Ой хто, хто Миколая любить», «Добрий вечір тобі, пане господарю!», «Щедрик, щедрик, щедрівочка».....	29
Урок № 4 Виразне читання віршів напам'ять.....	35
Урок № 5 П. Чубинський, М. Вербицький. «Ще не вмерла України і слава, і воля...»	42
Урок № 6 П. Чубинський, М. Вербицький «Ще не вмерла України...»	48
Урок № 7 Богдан Лепкий «Журавлі» («Видиш, brate мій...»)	52
Урок № 8 Крокує осінь золота... Виразне читання пісні Б. Лепкого «Журавлі».	58
Урок № 9 А. Чайковський. «В Острозькій школі» (з роману «Сагайдачний»).	63
Урок № 10 Тематичне оцінювання.....	74
Урок № 11 М. Вінграновський. «Грім».	77
Урок № 12 М. Вінграновський. «Що робить сонце уночі».	81
Урок № 13 М. Вінграновський. «Гусенятко».....	87
Урок № 14 М. Вінграновський. «Гусенятко».....	89
Урок № 15 М. Вінграновський. «Первінка».....	92
Урок № 16 Л. Глібов. «Вовк і кіт», «Щука».....	109
Урок № 17 Виразне читання байок Л. Глібова напам'ять.....	114
Урок № 18 Л. Глібов. Акрівірші «Хто вона?», «Що за птиця?»	118
Урок № 19 Л. Глібов. «Журба».	121

Урок № 20	Степан Руданський. Співомовки. «Вовки».	126
Урок № 21	С. Руданський. «Козак і король», «Запорожці у короля».	130
Урок № 22	С. Руданський. «Окуляри».	132
Урок № 23	Тематичне оцінювання.	136
Урок № 24	Я. Щоголів. «Листопад».	139
Урок № 25	Виразне читання напам'ять поезії Я. Щоголіва «Листопад».	142
Урок № 26	С. Черкасенко. «Маленький горбань».	145
Урок № 27	С. Черкасенко. «Маленький горбань».	149
Урок № 28	С. Черкасенко. «Маленький горбань».	152
Урок № 29	С. Черкасенко. «Маленький горбань». Краса зовнішня і внутрішня, душевна.	156
Урок № 30	М. Вороний. «Євшан-зілля».	158
Урок № 31	М. Вороний. «Євшан-зілля».	161
Урок № 32	М. Вороний. «Євшан-зілля». Роздуми про сучасність.	165
Урок № 33	Б.-І. Антонич. «Різдво», «Коляда».	167
Урок № 34	Тематичне оцінювання.	172
Урок № 35	О. Олесь. «Печенізька облога Києва».	175
Урок № 36	О. Олесь. «Печенізька облога Києва».	178
Урок № 37	О. Олесь. «Метелиця чи дівчина...»	182
Урок № 38	Дніпрова Чайка. «Дівчина-чайка».	185
Урок № 39	Дніпрова Чайка. «Морське серце».	187
Урок № 40	Дніпрова Чайка. Поезії в прозі. Особливості жанру.	190
Урок № 41	М. Рильський. «Пісні».	191
Урок № 42	М. Рильський. «Поради», «Ознаки весни».	195
Урок № 43	М. Рильський. Поезії. Віршові розміри: ямб, хорей.	198
Урок № 44	Природа у творах українських поетів.	203
Урок № 45	Тематичне оцінювання.	206
Урок № 46	В. Кава. «Пиріжок з калиною».	208
Урок № 47	В. Кава. «Пиріжок з калиною».	211
Урок № 48	Остап Вишня. «Перший диктант».	216

Урок № 49 Остап Вишня. «Як ми колись учились».....	219
Урок № 50 Остап Вишня. Засоби зображення комічного.....	221
Урок № 51 В. Нестайко. «Тореадори з Васюківки».....	225
Урок № 52 В. Нестайко. «Тореадори з Васюківки».....	228
Урок № 53 В. Нестайко. «Тореадори з Васюківки».....	230
Урок № 54 В. Нестайко. «Тореадори з Васюківки». Поняття про повість.	233
Уроки № 55—56 В. Нестайко. «Тореадори з Васюківки» (інші, позапрограмні розділи).	235
Урок № 57 Тематичне оцінювання.....	237
Урок № 58 І Калинець. «Писанки».....	239
Урок № 59 І. Калинець. «Писанки».....	242
Урок № 60 «Поетична вітальня». І. Калинець. Цикл «Дивосвіт»: «Стежечка», «Блискавка», «Веселка».....	244
Урок № 61 Я. Стельмах. «Химера лісового озера, або Митькозавр з Юрківки».....	246
Урок № 62 Я. Стельмах. «Химера лісового озера, або Микитькозавр з Юрківки».....	249
Урок № 63 Я. Стельмах «Химера лісового озера, або Микитькозавр з Юрківки».....	252
Урок № 64 Я. Стельмах. «Химера лісового озера...».....	254
Урок № 65 Т. Шевченко. «Тече вода з-під явора».....	257
Урок № 66 Т. Шевченко. «Тече вода з-під явора». Виразне читання вірша напам'ять.....	260
Урок № 67 К. Малицька. «Чом, чом, чом, земле моя...».....	262
Урок № 68 Тематичне оцінювання.....	265
Уроки № 69—70 Література рідного краю (за індивідуальними планами).	268
Список використаної літератури.....	269

«МАЙСТЕР-КЛАС» З ЛІТЕРАТУРИ ЗРОБИТЬ ВАШІ УРОКИ ЯСКРАВИШИМИ

Посібник «Українська література. Майстер-клас» містить:

- орієнтовне календарно-тематичне планування;
- розробки уроків.

До кожного уроку подаються тема, мета, обладнання, форми і методи навчальної діяльності

ЦЕЙ ПОСІБНИК ДОПОМОЖЕ ВЧИТЕЛІВІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

- збагатити власний досвід;
- урізноманітнити навчальну діяльність учнів;
- розвивати уяву і творчі здібності дітей;
- виховувати в учнів відчуття прекрасного;
- прищепити школярам любов до літератури;
- реалізувати принципи розвивального та особистісно-орієнтованого навчання;
- здійснити об'єктивне оцінювання знань учнів.

ЗРОБЛЕНО ВЧИТЕЛЯМИ ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ!

КНИЖКОВИЙ КЛУБ ВИДАВНИЦТВА «РАНОК»
«ЗОЛОТА СЕРЕДИНА»

Безкоштовний каталог видань зручно замовити:
А/С 3355, ХАРКІВ 61045

☎ (057) 717-74-55

✉ pochta@ranok.kharkov.ua

www.ranok.com.ua

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

ISBN 978-966-08-2163-7

9 789660 821637